

EPIDEMIOLOGIAI VÁLSÁG MAGYARORSZÁGON A KILENCVENES ÉVEKBEN (I.)*

DR. JÓZAN PÉTER

A halandóság szintje Magyarországon, a második világháború befejezése utáni időszakban, a kilencvenes évek végére a legmagasabbra emelkedett, és a legutóbbi három évtized adatait tekintve a férfiak születéskor várható élettartama a mélypontra zuhant: az ötvenes évek közepének szintjére esett vissza. Azt mondhatjuk, hogy a halálzási viszonyok évtizedek óta tartó rosszabbodása epidemiológiai válsággá súlyosbodott, mely lényegében az egész felnőtt népességet sújtja, azonban következményei a férfiak körében a legsúlyosabbak.

Az epidemiológiai válság nem magyar sajátosság. Az Elbától keletre minden volt szocialista országban hasonló jelenségek tapasztalhatók. Megjegyzendő, hogy — eltekintve a volt Szovjetunió utódállamainak egy részétől, illetve bizonyos területeitől — sehol sem olyan súlyos az epidemiológiai válság, mint hazánkban. Ez a válság egy zsákutcás modernizációs kísérlet mellékterméke.

Az epidemiológiai válság demográfiai krízisbe torkollik. 1992-ben, előzetes adatok szerint, a csökkenő termékenység és a növekvő halandóság következtében huszonhét-ezer fővel, azaz 1991-hez képest 54 százalékkal többel fogyott a népesség.

A HALANDÓSÁG JELLEGZETESSÉGEI

Hazánk népességének halandósága általában minden korcsoportban magasabb a fejlett egészségi kultúrájú ipari országok népességeinek korspecifikus mortalitásánál. Ez mind a férfi, mind a női populációra igaz. A felnőtt férfi népesség halálzási viszonyai azonban kiváltképpen kedvezőtlenül alakultak. A megállapítás egyformán helytálló akár több évtized távlatában vizsgáljuk a halandóság alapirányzatát Magyarországon, akár a jelenlegi hazai halálzási gyakoriságokat más országok mortalitási rátáival hasonlítjuk össze.

A férfiak körében a halandóság az 1920-as és az 1930-as évek magyarországi halálzási gyakoriságait idézi. A hatvan-hetven évvel ezelőtti halálzási arányok

* A tanulmány a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) A halálzási viszonyok alakulása Magyarországon, 1980—1991 című kiadványa alapján íródott. A vizsgálatot a KSH Népesedés- és Egészségügyi főosztályán az ENSZ Népesedési Alap támogatásával A halandósági vizsgálatok Magyarországon című, HUN/HST 001. számú kutatóprogram keretében végezték.

megjelenése azt is jelenti, hogy néhány középkorú férfi korcsoportban hazánk mortalitása a legrosszabb a világon. Másképpen fogalmazva: Magyarországon az életük delén levő férfiak körében a halálozás gyakrabban fordul elő, mint bármely más — megbízható adatokat szolgáltató — országban. A rendkívül magas mortalitást és (ami ebből következik) a rossz életesélyeket tekintve valójában a harmadik világ országai közé kerültünk.

A halálozási arányok alakulása

A felnőtt férfi népesség halálozási viszonyainak összefoglaló jellemzésére közöljük a legfontosabb mutatókat. Megjegyezni kívánjuk, hogy nem kiragadott példáról, hanem alapirányzatról van szó.

1. tábla

A férfiak várható élettartama Magyarországon és Ausztriában

Ország	1920. és 1921.	1930. és 1931.	1966.	1992.
	évek között		évben	
	A harminc éves korban még várható élettartam			
Magyarország	34,93	37,09	42,52**	36,74
Ausztria	—	36,9*	40,83	44,57
	A negyvenöt éves korban még várható élettartam			
Magyarország	23,73	25,26	28,84**	24,27
Ausztria	—	24,7*	27,31	30,70

* 1930 és 1933 között.

** A leghosszabb várható élettartamok.

2. tábla

Az ezer megfelelő korú férfira jutó halálozások száma Magyarországon és Ausztriában

Korcsoport (éves)	Ezer megfelelő korú férfira jutó halálozás					
	Magyarországon				Ausztriában	
	1920—1921. években	1930-ban	1967-ben	1992-ben	1967-ben	1992-ben
30—34	7,53	5,26	2,01	3,39	2,12	1,36
35—39	8,60	6,45	2,55	5,46	2,83	1,88
40—44	10,01	7,97	3,74	8,63	3,88	2,94
45—49	12,74	10,15	5,41	12,73	5,92	4,85
50—54	16,83	13,57	8,68	18,76	9,57	7,13
55—59	23,61	18,98	14,44	25,77	15,96	11,26
60—64	33,89	27,57	24,68	34,87	28,07	18,60
65—69	52,38	43,21	39,45	50,10	45,08	28,39

Hazánkban mintegy hatvanöt százalékkal nagyobb a mortalitás, mint Ausztriában. A kivételesen magas halandóság — amely a fejlett egészségi kultúrájú ipari országok

körében a legrosszabb halálozási viszonyokra utal — az egyik oka a lélekszám természetes fogyásának.

Magyarországon 1992-ben közel 149 ezer ember halt meg, a nyers halálozási arány¹ 14,4, ezrelék volt.² Ezer lakosra 1981 és 1985 között 13,7, 1986 és 1990 között 13,8, 1991 és 1992 között 14,2 halálozás jutott.

3. tábla

A halálozások száma és a nyers halálozási arány

Év	A halálozások évi átlagos száma (fő)	
	összesen	ezer lakosra
1946—1950 . . .	114 284	12,5
1951—1955 . . .	106 800	11,1
1956—1960 . . .	102 230	10,3
1961—1965 . . .	102 701	10,2
1966—1970 . . .	112 737	11,0
1971—1975 . . .	124 457	11,9
1976—1980 . . .	137 315	12,9
1981—1985 . . .	146 408	13,7
1986—1990 . . .	144 017	13,8
1991—1992 . . .	146 797	14,2

4. tábla

A halálozások száma és a nyers halálozási arányok

Év	A halálozások száma (fő)	
	összesen	ezer lakosra
1948	105 780	11,6
1960	101 525	10,2
1970	120 197	11,7
1980	145 355	13,6
1981	144 757	13,5
1982	144 318	13,5
1983	148 643	13,9
1984	146 709	13,8
1985	147 614	14,0
1986	147 089	14,0
1987	142 601	13,6
1988	140 042	13,4
1989	144 695	13,9
1990	145 660	14,1
1991	144 813	14,0
1992	148 781	14,4

Az idősor meggyőzően mutatja, hogy a halandóság 1965-ig csökkent, azóta növekszik. A növekedés a legalacsonyabb halandóságú 1961 és 1965 közötti időszakhoz

¹ Az ezer lakosra jutó halálozások száma.

² Itt és a továbbiakban, ha erre más utalás nem történik, az adatok Magyarország népességére vonatkoznak.

képest 38 százalék. A halálozási arány emelkedése nagyjából a népesség öregedésével magyarázható, szerepet játszik benne azonban az a körülmény is, hogy bizonyos életkorokban, főleg a 35. és 64. év között magasabb lett a mortalitási ráta. 1992-ben 47 ezer emberrel több halt meg, mint 1966-ban, midőn a várható élettartam szerint a legkedvezőbbek voltak a halálozási viszonyok hazánkban. Ebből 33 ezer ember halála annak következménye volt, hogy a populációban megnőtt az öregek aránya, és természetesen közülük többet ragad el a halál, mint a fiatalok közül. Tizennégyezer ember halála azonban a (korspecifikus) halandóság rosszabbodásával magyarázható. (A népesség lélekszámának növekedéséből származó halálozások száma elhanyagolhatóan csekély.) Amennyiben a 47 ezres halálozási többletet 100 százaléknak vesszük, akkor ezt 71,0 százalékban terheli az öregedés és 29,0 százalékban a mortalitás tényleges rosszabbodása.

A halálozási arány a nyolcvanas években 13,4 és 14,1 ezrelék között ingadozott. Az utóbbi kiemelkedően magas érték. A XX. század második felében először 1985-ben emelkedett a mortalitás 14,0 ezrelékre. (Lásd a 4. táblát.) A halandóság magyarországi alapirányzatában bekövetkezett kedvezőtlen változások akkor mérhetők fel igazán, ha azokat nemzetközi keretbe helyezzük. A világ népességét a nyolcvanas évek második felében a halandóság évenként átlagosan mindössze tíz ezrelékkal apasztotta. Bár a fejlett egészségi kultúrájú ipari országok népessége jóval „idősebb” a világátlagnál, a kiemelkedően kedvező egészségügyi viszonyok eredményeképpen a mortalitás ezen országok összességében alig 9,5 ezrelék, és az „öregebb” Európában is csak 10,8 ezrelék volt a legutóbbi években. Az is figyelemre méltó, hogy a halálozási arány a világ népességét tekintve negyven év alatt a felére csökkent. Az emberiség demográfiai-epidemiológiai történetében soha nem volt ilyen sikeres négy évtized.

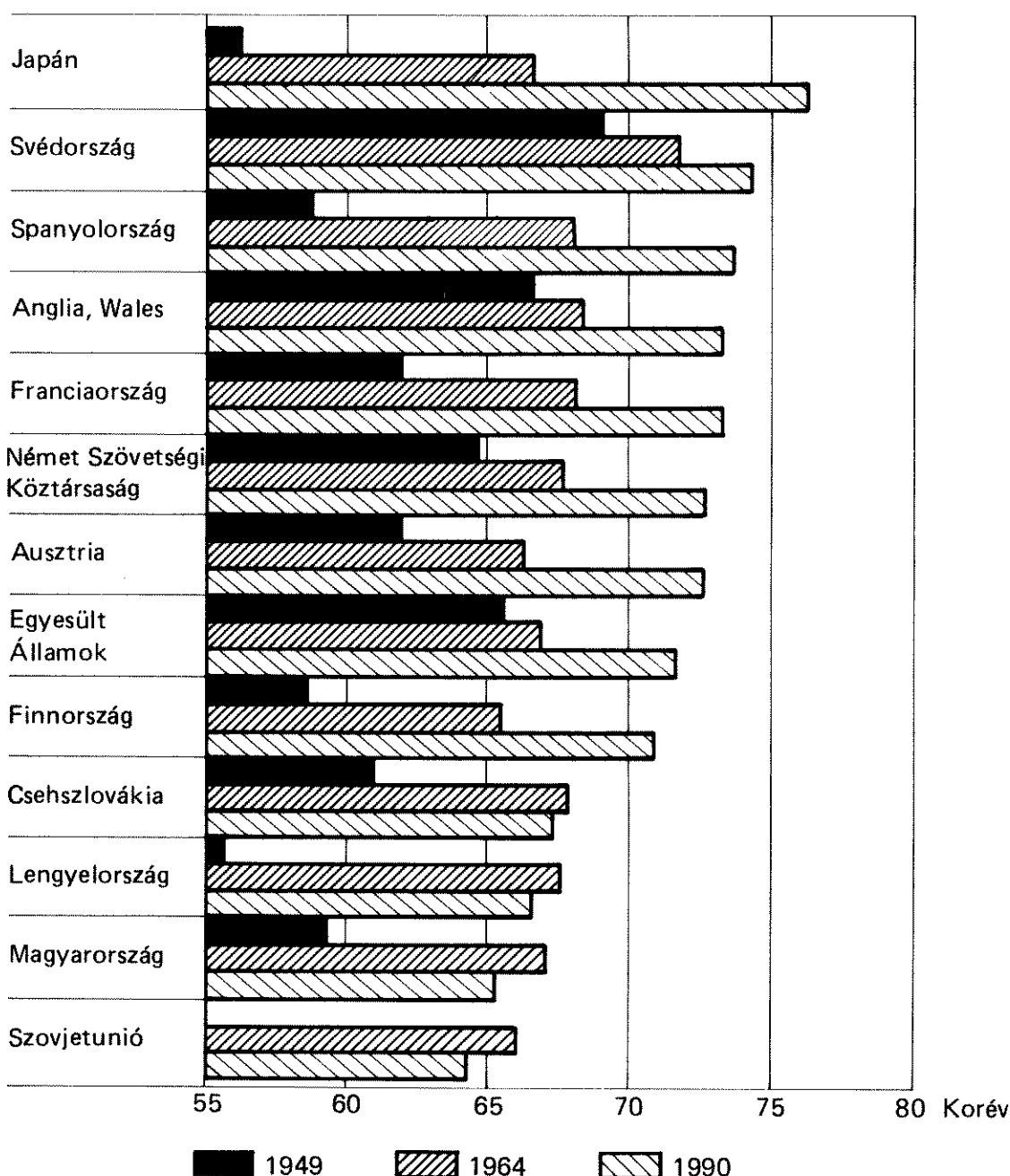
A születéskor várható átlagos élettartam

A halálozási arányok — minden egyéb tényezőt azonosnak feltételezve — a kormegoszlásoktól függenek: ha a népesség öregedő, növekszik a halálozási arány és fordítva. Annak érdekében, hogy a különböző kormegoszlású népességek mortalitása — torzítás nélkül — összehasonlítható legyen, mutatóként a születéskor várható átlagos élettartamot (a továbbiakban: várható élettartam) használják, amely egy adattal fejezi ki egy populáció halandóságának szintjét. Minél jobbak a halálozási viszonyok, annál magasabbak a várható élettartamok.

1992-ben a várható élettartam Magyarországon az egész népességre nézve 69,0 év volt. A kilencvenes évek elején az ipari országokban a várható élettartam átlagosan 74,0 év volt, de Japánban 79,3 és Ausztriában 76,0 év. Hazánk népességének várható élettartama jelenleg tíz évvel marad el a rangelső Japán népességének várható élettartamától. Magyarország és Ausztria népességének várható élettartama között a különbség 1992-ben 7,0 év volt az utóbbi javára. Valójában a 69,0 éves várható élettartam a legalacsonyabb ismert érték a fejlett országok körében. Lehetséges, hogy a volt Szovjetunió utódállamainak többségében, a volt Jugoszlávia elmaradottabb köztársaságaiban és Albániában a várható élettartam szintén 70 év alatt van, de ezektől a fejlődésben visszamaradt országoktól eltekintve az életésélyek Európában és a világ egyéb, fejlett régióiban mindenütt jobbak, mint hazánkban.

Magyarország népességének halálozási viszonyai európai mértékkel mérve mindig rosszak voltak a XX. század folyamán, és ez az epidemiológiai fejlődésben meglévő elmaradottság tükröződött az alacsony várható élettartamokban is. A hatvanas évek közepéig azonban a halandóság hazánkban hasonlóképpen javult, mint a többi európai országban, sőt a könnyen előhívható tartalékok (a fertőző betegségek esetében a megelőző és a gyógyító tevékenység fejlődése) következtében nálunk nagyobb tempóban nőttek a várható élettartamok, mint azokban az észak- és nyugat-európai országokban, amelyeknek a fejlődés későbbi fázisában már nem voltak ilyen tartalékaik. Ennek eredményeképpen elmaradásunk a legkedvezőbb mortalitású országoktól fokozatosan csökkent. Például a század első évtizedében Svédország népességének várható élettartama 15,5 évvel volt magasabb hazánk népességének akkori várható élettartamánál. 1967-re azonban elmaradásunk 4,2 évre mérséklődött.

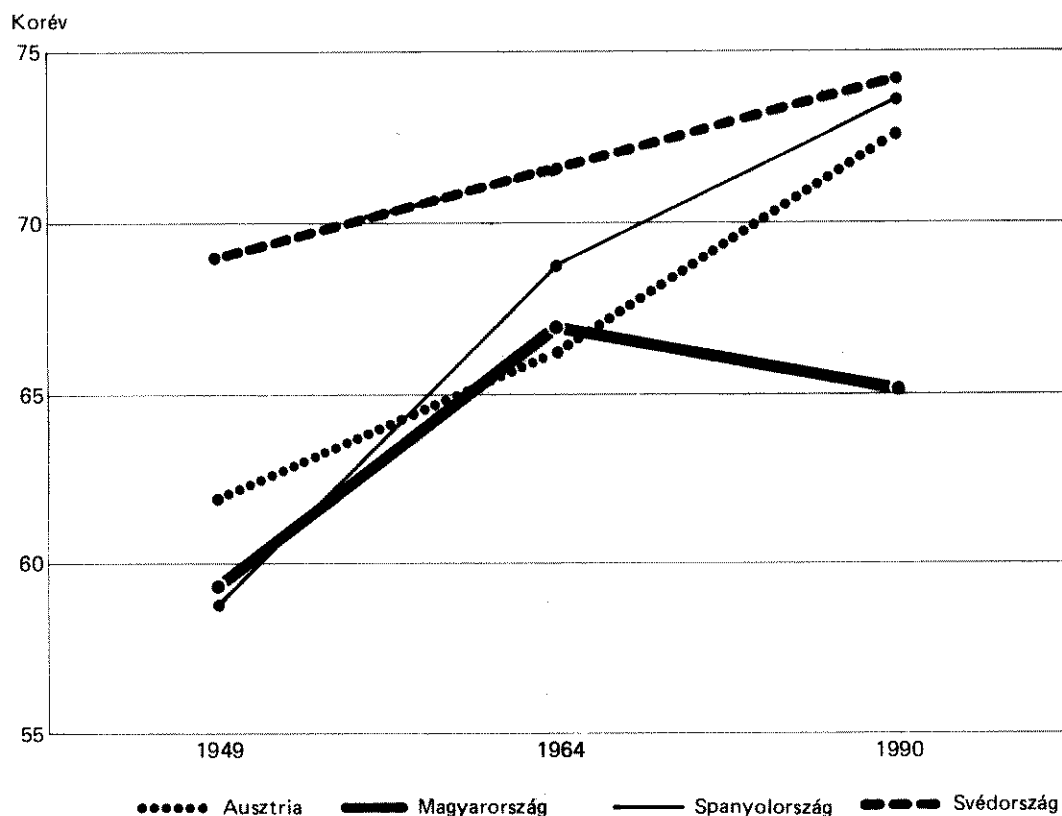
1. ábra. A férfiak születéskor várható átlagos élettartama a fejlett egészségügyi kultúrájú ipari országokban

Magyarországon és a többi európai volt szocialista országban a hatvanas évek közepétől kezdődően a mortalitásnak ez az évtizedek óta érvényesülő trendje megvál-

tozott. A halálozási viszonyoknak főleg a felnőtt férfi népességben tapasztalható rosszabbodása oly nagy mértékű volt, hogy azt a csecsemő- és gyermekhalandóság számottevő javulása nem tudta kiegyenlíteni, és ily módon a várható élettartam nem hogy növekedett volna, de még valamelyest csökkent is. Elmaradásunk a legkedvezőbb mortalitású országoktól a legutóbbi negyedszázadban növekedett: Svédország és hazánk népességének várható élettartama között a különbség jelenleg 7,8 év.³

2. ábra. A férfiak születéskor várható átlagos élettartama néhány fejlett egészségügyi kultúrájú ipari országban

A nyolcvanas években, a kilencvenes évek elején az egész népességre számított várható élettartam — európai mértékkel mérve — alacsony szinten állapodott meg: 69—70 év között ingadozott, 1983-ban volt a legalacsonyabb és 1988-ban a legmagasabb. A legutóbbi három évben a várható élettartam újra csökkent.

Mint említettük, a születéskor várható átlagos élettartam az egész népesség halálozási viszonyait summázza egy adatban, mindazt tehát, ami csecsemő-, gyermek-, serdülő-, felnőtt- és öregkorban történik. Hazánkban elsősorban a felnőtt- és szerényebb mértékben az öregkorban rosszabbodtak a halálozási arányok. 25—30. életév alatt a fiúgyermek, illetve a férfiak mortalitási rátái kedvező alapirányzatot fejeznek ki. Ez azt jelenti, hogy a 25—30. életév alatti javuló mortalitási ráták a születéskor várható élettartamot illetően jelentősen mérséklék azt a kedvezőtlen hatást, amit elsősorban a felnőttkorban, kisebb mértékben pedig az öregkorban a halálozási arányok rosszabbodása okoz. Másképpen fogalmazva: a születéskor várható átlagos élettartam a 25—30. életév feletti mortalitás rosszabbodásának megítélésében korlátozott értékű mutató. A 30 (45 stb.) éves korban még várható élettartam az, amely a felnőtt- és az öregkorban változó halálozási viszonyokat kifejezi.

³ Megjegyzendő, hogy a várható élettartam legkisebb csökkenése is kórjelző, mert a XX. század második felében ilyen jelenség (tartósan) csak ott fordul elő, ahol éhínség, háború pusztítja a népességet. Fejlett egészségügyi kultúrájú ipari országban — a volt Szovjetuniót, illetve utódállamainak nagy részét nem számítva — egyébként erre nincs példa.

5. tábla

A születéskor várható élettartam a világ régióiban

Régió	A születéskor várható élettartam az				Az 1950—1955. és az 1985—1990.	Az 1960—1965. és az 1985—1990.		
	1950 és 1955	1960 és 1965	1980 és 1985	1985 és 1990	évek átlaga közötti növekedés			
	közötti években				év	százalék	év	százalék
Világ összesen . . .	47,5	51,5	59,6	63,9	16,4	34,5	12,4	24,1
Fejlett régiók . . .	66,0	69,7	73,1	74,0	8,0	12,1	4,3	6,2
Kevésbé fejlett régiók	42,2	47,5	57,3	61,4	19,2	45,5	13,9	29,3
Legkevésbé fej- lett régiók . . .	35,8	—	—	49,5	13,7	38,3	—	—
Afrika	37,7	41,8	49,4	52,0	14,3	37,9	10,2	24,4
Ázsia	42,0	48,0	59,1	62,7	20,7	49,3	14,7	30,6
Észak-Amerika . .	69,0	70,1	74,4	75,6	6,6	9,6	5,5	7,8
Latin-Amerika . .	51,9	56,6	64,2	66,7	14,8	28,5	10,1	17,8
Európa	65,8	69,7	73,1	74,4	8,6	13,1	4,7	6,7
Dél-Európa . . .	63,3	68,5	73,3	75,0	11,7	18,5	6,5	9,5
Észak-Európa . .	69,6	71,1	74,0	75,5	5,9	8,5	4,4	6,2
Kelet-Európa . .	63,8	68,8	71,1	71,4	7,6	11,9	2,6	3,8
Nyugat-Európa . .	67,6	70,8	74,3	75,5	7,9	11,7	4,7	6,6
Óceánia	60,8	63,8	67,9	71,3	10,5	17,3	7,5	11,8
Szovjetunió	64,1	69,3	70,9	70,0	5,9	9,2	0,7	1,0

Forrás: World Demographic Estimates and Projections 1950—2025. UN. New York. 1988; World Population Monitoring 1991. UN. New York. 1992; UN. Demographic Yearbook 1985., 1989., 1990. évi kötetei.

Megjegyzés. *Észak-Amerika:* Egyesült Államok, Kanada; *Dél-Európa:* Albánia, Görögország, Jugoszlávia, Málta, Olaszország, Portugália, Spanyolország; *Észak-Európa:* Dánia, Finnország, Írország, Izland, Nagy-Britannia és Észak-Írország, Norvégia, Svédország; *Kelet-Európa:* Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Német Demokratikus Köztársaság, Románia; *Nyugat-Európa:* Ausztria, Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxembourg, Német Szövetségi Köztársaság, Svájc; *Óceánia:* Ausztrália, Új-Zéland, valamint 19 kisebb lélekszámú ország, sziget, szigetcsoport.

A 30 éves korban még várható élettartam 1992-ben 36,7 év volt, ez öt évtized viszonylatában mélypontot jelent; 1941-ben e mutató értéke 38,6, 1966-ban pedig 42,0 év volt. 1966 és 1992 között a csökkenés 5,3 év. 38,0 év alatti értékek 1983-tól kezdődően jelennek meg. A nyolcvanas évek második felében csak 1987-ben, illetve 1988-ban haladta meg a 38,0 évet a 30 éves korban még várható élettartam. A 45 éves korban még várható élettartam 1992-ben 24,3 év volt, alacsonyabb, mint az 1930—1931-re számított 25,3 év. 1966-ban ennek a mutatónak az értéke 28,3 év. Ehhez képest a csökkenés 1992-re 4,0 év.

A férfiak várható élettartama 1966-ban volt a leghosszabb: 67,5 év. Ez az érték 8,2 évvel haladta meg az 1949. évit, és a hatvanas évek közepén nemzetközi összehasonlításban közepesen jó értéknek számított. Az 1992. évi 64,6 év 2,9 éves csökkenést jelent az 1966. évi várható élettartamhoz képest. A nyolcvanas években a várható élettartam — 1988 kivételével, midőn az 66,2 év volt — mindvégig alatta maradt a 66,0 évnek. Legfeljebb annyit lehet ehhez hozzátenni, hogy 1986 és 1988 között volt valamelyes javulás, de ez sajnos nem bizonyult tartósnak. 1992-ben olyan alacsony volt a várható élettartam, mint 1957-ben.

6. tábla

A várható élettartam alakulása

Év (évek átlaga)	A férfiak			A nők			Az össznépeség
	várható élettartama						
	születéskor	30	45	születéskor	30	45	születéskor
		éves korban			éves korban		
1900—1901	36,56	33,61	22,62	38,15	33,38	22,92	37,33
1920—1921	41,04	34,93	23,73	43,12	35,90	24,79	42,05
1930—1931	48,70	37,09	25,26	51,80	38,64	26,67	50,21
1941	54,95	38,58	26,06	58,24	40,57	27,90	56,54
1949	59,28	39,71	27,04	63,40	42,57	29,35	61,36
1960	65,89	41,38	27,66	70,10	44,40	30,43	68,03
1966	67,53	41,99	28,31	72,23	45,75	31,62	69,93
1970	66,31	40,65	27,13	72,08	45,28	31,14	69,20
1980	65,45	38,54	25,42	72,70	44,93	30,93	69,02
1981	65,46	38,39	25,33	72,86	44,92	30,98	69,11
1982	65,63	38,42	25,34	73,18	45,16	31,17	69,34
1983	65,08	37,84	24,94	72,99	44,95	31,01	68,95
1984	65,05	37,81	24,91	73,16	45,19	31,26	69,01
1985	65,09	37,88	25,03	73,07	45,11	31,20	69,00
1986	65,30	37,93	25,03	73,21	45,13	31,21	69,19
1987	65,67	38,22	25,25	73,74	45,51	31,56	69,64
1988	66,16	38,50	25,49	74,03	45,74	31,79	70,05
1989	65,44	37,84	25,01	73,79	45,55	31,66	69,53
1990	65,13	37,53	24,83	73,71	45,41	31,56	69,33
1991	65,02	37,43	24,75	73,83	45,51	31,68	69,31
1992	64,55	36,74	24,27	73,73	45,31	31,53	69,00

A nők várható élettartamának alakulásáról az ipari országokban négy évtized viszonylatában hasonló megfigyeléseket lehet tenni, mint amelyeneket a férfiak életéselyeiről szólván már megtettünk. Az epidemiológiai fejlődés mintái (az észak-európai/skandináv, a nyugat-európai, a mediterrán, a közép-kelet-európai, a szovjet, az amerikai, az ausztráliai/új-zélandi és a japán) itt is megtalálhatók, azzal az eltéréssel, hogy a nők esetében a különbségek kevésbé jelentősek, és hogy a nők várható élettartamainak sok évtizedes trendjei egy mintában, illetve országban sem csökkennek. A konvergáló sok évtizedes trendek 1949 és 1964 között, majd a divergáló az 1960-as évek közepétől kezdődően azonban az egyes női népességek esetében is fellelhetők.

A nők várható élettartama 1988-ban a legmagasabb, akkor éppen meghaladta a 74 évet. A nyolcvanas évek első felében az értékek megközelítették, illetve elérték a 73 évet, míg 1984-től kezdődően 73 és 74 év között változtak.

A női népességben a 30 éves korban még várható élettartam már 1964-ben elérte azt az értéket (45,4 év), amely körül azóta is ingadozik. 1992-ben a mutató értéke 45,3 év volt. A 45 éves korban még várható élettartam 1992-ben 31,5 év volt. Ennek a mutatónak az értéke, ha nagyon kis mértékben is, de évtizedről évtizedre emelkedett, 1989 óta azonban valamelyest ez is süllyed. A női népességben a különböző életkorok-

ban még várható élettartamok a halandóság viszonylag magas szintjének állandósulását jelzik.

Összehasonlításként közöljük néhány ország férfi és női népességének 45 éves korban még várható élettartamát az 1990 körüli években.

A 45 éves korban még várható élettartam néhány országban

Férfiak	Élettartam (év)	Nők	Élettartam (év)
Japán (1990)	33,2	Japán (1990)	38,8
Spanyolország (1987)	31,7	Franciaország (1989)	38,3
Svédország (1988)	31,5	Svájc (1990)	37,6
Egyesült Államok (1989)	30,7	Kanada (1989)	37,3
Ausztria (1991)	30,6	Svédország (1988)	36,6
Bulgária (1990)	27,4	Ausztria (1991)	35,8
Románia (1988)	27,1	Egyesült Államok (1989)	35,8
Lengyelország (1990)	26,1	Lengyelország (1990)	33,1
Ukrajna (1990)	25,8	Ukrajna (1990)	32,6
Csehszlovákia (1990)	25,7	Bulgária (1990)	32,5
Magyarország (1992)	24,3	Csehszlovákia (1990)	32,5
		Magyarország (1992)	31,5
		Románia (1988)	31,4

A nemek közötti halandósági különbségek

A férfiak halandósága magasabb a nőkénel. Ez a megállapítás minden fejlett egészségügyi kultúrájú ipari ország népességére igaz. A legutóbbi évtizedben ezer férfira 14,4—15,5 halálozás jutott, de ezer nőre csak 12,2—12,7. Valójában a halálozások gyakoriságában megfigyelhető különbség a két nem között ennél jóval nagyobb. Amennyiben a két népességet azonos korösszetételűnek tételezzük fel, a mortalitási ráta a férfiak esetében 16,1 és 17,0, míg a nők esetében mindössze 9,2 és 10,3 ezrelék között ingadozott a nyolcvanas években, illetve a kilencvenes évek elején. 1992-ben a férfiak standardizált halálozási aránya 81 százalékkal volt magasabb a nők standardizált halálozási arányánál.

A két nem eltérően alakuló mortalitásának van további, a magyarországi halandóság alapirányzata szempontjából lényeges bizonyítéka. Az előzőkben szoltunk arról, hogyan oszlik meg a negyedszázad alatt kialakult 47 ezres halálozási többlet a népesség öregedéséből, illetve bizonyos korszpecifikus halálozási arányok emelkedéséből származó mortalitás között.

Valójában a korszpecifikus mortalitás növekedéséből bekövetkező halálozási többlet csak a férfi népességben fordult elő. A férfiak 1966 és 1992 között kialakult halálozási többletéből 15 ezer halálozás a halandóság tényleges rosszabbodásának következménye, és a népesség öregedése csak 12 ezer halálozást okozott. Az előbbi 56, az utóbbi 44 százalékot jelent. Miközben a férfi népességben bizonyos korszpecifikus halálozási arányok rosszabbodása oly mértékű volt, hogy az a születéskor (és még inkább a felnőtt életkorokban) még várható élettartamok csökkenéséhez, illetve ami ezzel lényegében azonos jelentésű, a standardizált halálozási arányok emelkedéséhez vezetett, a nők halandóságában ilyen változás nem következett be. Ha elő is fordultak

néhány korcsoportban emelkedő mortalitási ráták, ezek a különböző életkorokban még várható élettartamok csökkenéséhez, illetve a standardizált halandóság növekedéséhez elégtelennek bizonyultak. Éppen ellenkezőleg: az a 23 ezres halálozási többlet, amely a női népességben 1992-ben 1966-hoz képest következett be, teljes egészében az öregedés számlájára írható. Sőt bizonyos korszpecifikus halálozási arányok javulása nélkül ez a többlet 27 ezer halálozás lenne.

A férfiak magasabb halandóságában biológiai okok is szerephez jutnak, mégis az nagyobb részét nem biológiai okokkal magyarázható. Biológiai okként jelenleg azt tartják a legvalószínűbbnek, hogy mivel a huszonharmadik, a nemet meghatározó kromoszóma a férfiak esetében csökevényes, ez a legplauzibilisabban életesélyt csökkentő tényező. Úgy vélik a kutatók, hogy a nemek között ily módon meghatározott különbség mintegy két évvel rövidebb várható élettartamot jelent a férfiak számára.

A legtöbb iparosodott országban azonban a várható élettartamokban kifejezett különbség ennél jóval nagyobb, esetenként a tíz évet is meghaladja; hazánkban 1992-ben 9,2 év volt. Ez azt jelenti, hogy legalább hét év az a várható élettartamokban kifejezett életesély-különbség, amely nem biológiai okok következménye. A jelenséget azzal magyarázzák, hogy a nők számára lényegesen több előnyt hozott a megbetegedési viszonyok és a halálóki struktúra megváltozása, mint a férfiaknak. E mellett szól, hogy a két nem várható élettartamai közötti rés a XX. század folyamán számottevően növekedett. A századfordulón a férfiak várható élettartama mindössze 1,6 évvel volt rövidebb a nőkénel. A XX. század fordulóján a várható élettartam értékét nagyobb részét a fertőző betegségek okozta halandóság határozta meg (a nők esetében ehhez még hozzájárult a szüléssel kapcsolatos mortalitás). Jelenleg lényegében a krónikus, nem fertőző betegségekből (a szívbetegségekből, a rákból, az agyérbetegségekből, a balesetektől) származó mortalitástól függ a várható élettartam. Ezek a halálók nagyobb részét az életmódtól függők. A férfiak körében az egészségkárosító szokások: például a dohányzás, a mértéktelen italozás sokkal gyakoribbak, mint a nők körében. A közlekedési és az egyéb baleseteknek, valamint az öngyilkosságoknak is magasabb a gyakorisága a férfi népességben. Mindezek együtt okozzák a férfiak halandóságának a nőkénel sokkal magasabb szintjét.

A halandóság korstruktúrája

A nyolcvanas években, majd a kilencvenes évek elején hazánk öregedő népességének körében a halálozások háromnegyede 60 éven felül, 55 százaléka 70 éven felül következett be. A csecsemő- és gyermekkorban bekövetkezett halálozások az összes halálozásnak két százalékát sem teszik ki. A középkorú népességben bekövetkezett halálozások viszonylagos súlya igen jelentős: közel 18 százalék. Kedvező jelenség, hogy jelenleg túlnyomórészt öregkorban hálnak meg az emberek és a csecsemő- és gyermekkorban bekövetkezett halálozások — mind abszolút számban, mind arányban — csak töredékét teszik ki annak, amit négy évtizeddel korábban képviseltek. De aggodalomra ad okot az a körülmény, hogy a 15—39 évesek halálozásainak viszonylagos súlya a legutóbbi évtizedben megnőtt, miközben arányuk a népességben nem változott. Hasonlóképpen, jelenleg nagyobb a 40—59 évesek halálozásainak aránya, mint tíz évvel korábban (sőt annál is nagyobb valamelyest, mint amilyen 1949-ben

volt), jóllehet hányaduk a népességben 1980 és 1992 között — ha jelentéktelenül is — csökkent.

7. tábla

A meghalt férfiak és nők számának alakulása korcsoport szerint

Korcsoport (éves)	Magyarországon									Ausztriában
	1920— 1921-ben	1930— 1931-ben	1938-ban	1948— 1949-ben	1959— 1960-ban	1969— 1970-ben	1979— 1980-ban	1989— 1990-ben	1992-ben	1992-ben
Az ezer megfelelő korú férfira jutó férfi halálozások száma										
0	207,19	170,74	144,04	101,97	55,13	39,29	26,43	16,75	15,48	8,53
1	50,66	31,26	23,78	9,11	4,13	1,87	1,13	0,82	0,77	—
2	38,15	10,85	7,77	4,28	1,59	0,97	0,69	0,55	0,67	—
3—4	16,24	6,35	4,22	2,54	0,83	0,66	0,45	0,49	0,29	—
0—4	103,10	52,80	41,58	28,38	11,42	9,41	5,24	3,85	3,49	—
5—9	7,34	3,43	2,37	1,51	0,58	0,46	0,41	0,32	0,26	0,15
10—14 . . .	4,18	2,38	1,90	1,20	0,62	0,47	0,43	0,33	0,27	0,19
15—19 . . .	6,41	4,20	3,38	2,22	1,20	1,06	1,05	1,01	0,92	0,98
20—24 . . .	8,58	5,81	5,40	3,68	1,60	1,45	1,47	1,50	1,49	1,29
25—29 . . .	7,57	5,43	4,56	3,72	1,62	1,68	1,73	1,99	1,88	1,13
30—34 . . .	7,52	5,55	4,62	4,03	1,99	2,04	2,29	3,21	3,39	1,36
35—39 . . .	8,58	6,78	5,41	4,61	2,54	2,72	3,71	4,80	5,46	1,88
40—44 . . .	10,00	8,35	7,46	6,26	3,48	4,23	5,87	7,11	8,63	2,94
45—49 . . .	12,72	10,48	10,00	8,40	5,50	6,12	8,74	11,27	12,73	4,85
50—54 . . .	16,82	14,28	14,00	11,83	9,14	9,53	13,65	16,86	18,76	7,13
55—59 . . .	23,59	19,92	19,62	17,27	16,08	14,78	20,10	24,00	25,77	11,26
60—64 . . .	33,85	29,24	29,36	25,32	25,30	25,80	29,65	34,19	34,87	18,60
65—69 . . .	52,32	45,23	46,13	37,52	40,02	42,68	43,48	46,77	50,10	28,39
70—74 . . .	84,72	71,83	70,92	60,86	63,35	66,49	69,87	65,97	65,80	41,26
75—79 . . .	136,56	114,62	114,95	97,18	101,79	104,51	109,59	98,01	98,49	71,58
80—84 . . .	216,09	196,58	182,56	154,69	162,29	159,00	161,76	152,05	150,87	112,30
85—X	278,58	292,36	271,94	257,39	271,33	269,11	260,10	252,54	246,92	19,90
Összesen	22,50	16,94	15,05	12,47	10,93	12,33	14,34	15,39	16,08	10,15
Az ezer megfelelő korú nőre jutó női halálozások száma										
0	177,31	142,38	117,88	82,44	44,65	32,07	20,58	13,73	12,60	6,47
1	47,73	29,71	22,27	8,03	3,69	1,76	0,97	0,78	0,67	—
2	38,66	10,53	6,59	4,03	1,45	0,78	0,52	0,43	0,52	—
3—4	15,54	6,25	3,85	2,39	0,69	0,54	0,31	0,31	0,24	—
0—4	87,72	43,82	33,94	22,72	9,22	7,69	4,11	3,14	2,82	—
5—9	7,27	3,62	2,16	1,33	0,40	0,31	0,24	0,26	0,20	0,13
10—14 . . .	4,83	2,61	1,97	1,09	0,33	0,28	0,24	0,21	0,22	0,11
15—19 . . .	6,92	4,81	3,58	2,04	0,59	0,41	0,43	0,39	0,37	0,33
20—24 . . .	8,13	6,05	4,72	2,94	0,79	0,53	0,51	0,54	0,47	0,39
25—29 . . .	8,24	5,94	4,33	2,86	0,99	0,67	0,68	0,70	0,65	0,41
30—34 . . .	8,17	5,64	4,23	2,97	1,28	0,95	1,04	1,27	1,30	0,56
35—39 . . .	8,44	6,25	4,80	3,29	1,84	1,45	1,62	1,92	2,15	0,93
40—44 . . .	8,95	6,83	5,83	4,01	2,72	2,27	2,74	3,01	3,31	1,39
45—49 . . .	10,80	8,42	7,66	5,60	3,85	3,59	4,21	4,40	4,61	2,39
50—54 . . .	13,90	11,67	10,38	7,83	5,93	5,82	6,33	6,57	6,81	3,29
55—59 . . .	20,04	16,42	15,58	11,63	9,41	8,43	9,63	9,79	9,97	5,00
60—64 . . .	30,33	24,76	23,72	18,17	15,82	13,95	15,63	14,56	14,50	7,84
65—69 . . .	48,92	40,88	38,63	29,81	28,07	24,90	23,86	23,33	23,10	13,62
70—74 . . .	78,87	64,62	64,57	50,44	48,98	44,78	41,98	39,52	36,34	23,12
75—79 . . .	135,49	108,73	107,31	85,30	86,92	77,91	72,89	64,58	67,32	43,59
80—84 . . .	200,61	168,15	166,63	136,19	145,96	131,31	123,30	114,46	110,81	80,47
85—X	254,24	253,09	271,24	226,39	239,91	227,18	219,16	211,83	210,21	173,03
Összesen	20,10	15,24	13,48	10,58	9,73	10,67	12,08	12,70	12,87	10,92

A korszpecifikus halálozási arányok a mortalitás részletes elemzésének legértékesebb mutatói közé tartoznak: megbízhatók, pontosak és meggyőzően fejezik ki a

halálozási viszonyok alakulását. Annak érzékeltetésére, hogy milyen a mortalitás trendje hét évtized távlatában, közöljük a két nem kor szerinti halálozási arányait, ötéves korcsoportok szerint, néhány kiemelt évben 1920—1921 és 1992 között.

Jó ideje köztudott, hogy a középkorú férfiak halandósága magas, és hogy a jelenlegi kedvezőtlen helyzet a legutóbbi két és fél évtizedben alakult ki. Valószínűleg kevesen tudják azonban, hogy 1992-re ebben a tekintetben olyan súlyossá vált a helyzet, amely egy európai országban aligha fogadható el. A 25 és 39 közötti ötéves korcsoportokban 1959—1960-ban kedvezőbbek voltak a halálozási viszonyok, mint 1992-ben. A 40—44 éves férfiak mortalitása pedig 1992-ben rosszabb, mint amilyen 1938-ban volt. A 40—44, illetve a 45—49 éves korcsoportokban a legkedvezőbb halandóságú 1959—1960. évekhez képest 1992-re több mint kétszeresére nőtt a halandóság. 45 és 69 év között minden ötéves korcsoportban jelenleg nagyobb a mortalitási ráta, mint amilyen 1930—1931-ben volt. Az 50 és 64 év közötti korcsoportokban a halálozások gyakorisága az 1920—1921. évi szintet is meghaladja. A kritikus korszpecifikus mortalitási rátáknak a húszas—harmincas évek halálozási viszonyait idéző értékei nemzetközi összehasonlításban azt jelentik, hogy 35 és 64 év között a halálozási arányok Magyarországon a legmagasabbak a megbízható adatokat szolgáltató országok körében, ideértve a harmadik világ országait is.

A 20 évnél fiatalabb férfiak halandósága nagymértékben és következetesen javult, és jelenleg töredéke annak, ami a múltban volt. A csecsemőhalandóság évtizedről évtizedre jelentősen csökkent. Ugyanez mondható el az 1—14, illetve a 15—19 évesek halandóságáról is. A 20—24 éves korcsoportban azonban a mortalitás 1959—1960 óta alig változott; igaz, hogy már akkor is alacsony volt.

A középkorú női népességben is nőttek a halálozási arányok, de ez a növekedés lényegesen kisebb mértékű, később kezdődött, és kevesebb korcsoportot érint, mint a férfi népességben. A mortalitás a 30 és 64 év közötti korcsoportokban rosszabbodott, és ez a jelenség a hatvanas évek végén kezdődött. 1992-ben a 35 és 59 év közötti ötéves korcsoportok halandósága — csekély mértékben ugyan — magasabb volt az 1959—1960. évinél is. A női népességben a 35—39 évesek körében emelkedett leginkább a halandóság. Emellett jelentős a rosszabbodás a 30—34, illetve a 40—44 és 45—49 éves korcsoportokban. 20 és 29 év között a mortalitás 1969—1970 óta lényegében változatlan. 20 év alatt a halálozási arányok minden korcsoportban jelenleg a töredékei annak, mint amilyenek a múltban voltak, de jelentős a 65 év feletti népesség korszpecifikus halálozási arányaiban bekövetkezett csökkenés is.

A férfi és a női korszpecifikus halálozási arányok közötti különbség évtizedek óta fokozatosan növekszik, és jelenleg már van olyan korcsoport — ilyen a 25—29 éveseké —, amelyben a férfiak halálozási gyakorisága több mint háromszorosa a nőkének. 15 és 69 év között minden ötéves korcsoportban a férfi népesség mortalitása kétszerese, két és félszerese a női népesség mortalitásának. (1920—1921-ben még voltak olyan korcsoportok, amelyekben a nők halálózása volt a gyakoribb.) A férfi halálozási többlet jelentéktelen volt: 10—20 százalék között ingadozott.

A csecsemőhalandóság alakulása

Kiemelt jelentőségénél fogva külön kell szólni a csecsemőhalandóságról. Még a múlt század utolsó évtizedeiben is a csecsemők 25—30 százaléka az első születésnapja

előtt meghalt (leggyakrabban fertőző betegségek okozták a halálukat), és csecsemő volt minden harmadik halott. A csecsemőhalandóság olyan nagy mértékben befolyásolta az általános halandóságot, mint egyetlen más életkor halálozási aránya sem, és ez természetesen tükröződött a születéskor várható élettartamban is, ami például az 1870-es években 8,4 évvel volt rövidebb az egyéves korban még várhatónál.

A csecsemőhalálozások egy része fejlődési rendellenességekkel, a születés körüli időszak bizonyos kóros állapotaival, különösképpen a születés közben elszenvedett sérülésekkel kapcsolatos. Más részük szinte kivétel nélkül fertőzés következménye. Az újszülött életkilátásai — minden egyéb tényezőt azonosnak feltételezve — a születési súlytól függenek. A legalább 2500 grammal született csecsemők (normál súlyúak) életkilátásai jók, az ennél kisebb súllyal születettek (kis súlyúak) életésélyei annál rosszabbak, minél inkább alatta marad születési súlyuk a kritikus értéknek. (A 2500 grammnál alacsonyabb születési súly a gyakorlatban koraszülöttséget jelent, bár nem minden ilyen súllyal született magzat koraszülött.)

8. tábla

A csecsemőhalandóság 1947 és 1992 között

Év	A	A	A	A 28. betöltött terhességi hét után, illetve a születés utáni 0—6. életnapon együtt	A 2500 grammnál kisebb	A 2500 grammal és nagyobb	A veleszületett	A szerzett
	0—364.	0—27.	28—364.		súllyal születettek körében	okok következtében		
életnapon								
bekövetkezett ezer élveszülöttre jutó halálozás								
1947 . .	106,6	49,1	57,6	50,9	.	.	46,0	60,6
1955 . .	60,0	31,2	28,8	38,7	291,6	39,1	33,0	27,0
1964 . .	40,0	26,7	13,3	33,8	227,8	18,3	28,5	11,5
1970 . .	35,9	28,4	7,5	34,5	229,8	12,7	27,9	8,0
1980 . .	23,2	17,9	5,3	23,1	152,7	8,2	18,9	4,2
1981 . .	20,8	15,7	5,1	21,2	133,7	8,0	16,5	4,3
1982 . .	20,0	15,5	4,5	20,3	133,4	7,5	16,1	3,9
1983 . .	19,0	14,2	4,8	18,3	123,8	7,7	15,0	4,0
1984 . .	20,4	15,8	4,6	18,9	142,0	6,8	16,3	4,1
1985 . .	20,4	15,7	4,7	19,0	141,3	7,0	16,5	3,8
1986 . .	19,0	14,7	4,3	18,3	130,4	6,9	16,2	2,9
1987 . .	17,3	13,0	4,3	17,4	122,8	6,1	14,5	2,8
1988 . .	15,8	11,8	4,0	15,9	112,0	5,9	13,2	2,6
1989 . .	15,7	11,7	4,0	14,6	114,0	5,8	13,2	2,5
1990 . .	14,8	10,8	4,0	14,3	106,1	5,5	12,1	2,7
1991 . .	15,6	11,4	4,3	13,5	114,5	5,5	13,0	2,6
1992 . .	14,1	10,2	3,9	12,1	106,0	5,0	11,9	2,2

Megjegyzés: 1947 és 1957 között a születés utáni első hónapban bekövetkezett halálozásokat neonatalisnak és az év hátralevő részében megtörténteket posztneonatalisnak nevezték. (Az első 28 nap (vagy 0—27 nap) halálozásait *neonatalis* halálozásnak, míg a 28—364 életnapokon bekövetkezetteket *posztneonatalis* halálozásoknak hívjuk. Önálló fogalom a születés körüli halálozás, ennek neve *perinatalis* halálozás, és azok a halálozások tartoznak ide, melyek még az anyaméhben a 28. betöltött terhességi hét után, illetve a születés utáni első 168 órában együttré fordulnak elő.)

A koraszülötteket, a fejlődési rendellenességgel születetteket, a születés közben létrejött sérülések áldozatait általában nem sokkal a születés után elveszítjük. A

születés utáni első 28 nap halottai — kevés kivételtől eltekintve — az előbb említettek köréből kerülnek ki.

A csecsemők esetében megkülönböztetünk endogén és exogén halálokokat. Az első csoportba tartoznak a fejlődési rendellenességek, a perinatalis időszakkal összefüggő bizonyos állapotok; az összes többi halálok exogén eredetű.

A háborús események következtében, 1945-ben, a csecsemőhalandóság 169,1 ezrelékre emelkedett az 1944. évi 102,6 ezrelékkal szemben, de 1947-ben már 106,6 ezrelékre süllyedt. Voltaképpen tehát 1947-ben már megszűnt a háború hatása, és a békés viszonyok szerinti halálozás érvényesült. Az egy éven aluliak mortalitása 1964-re 40 ezrelékre csökkent, ami alig 38 százaléka volt az 1947. évi értéknek. (Lásd a 8. táblát.)

A születési súlyról 1955 óta vannak adataink. 1955-ben a halálozások 61,1 százaléka származott a normál súlyúak, míg 38,9 százaléka a kis súlyúak köréből. A legalább 2500 gramm súllyal születettek körében a halandóság 39,1 ezrelék volt, a koraszülöttek között azonban 291,6 ezrelék. Másképpen fogalmazva: a születés utáni első évben a koraszülöttek életkilátásai az érett szülöttekéhez képest rendkívül rosszak voltak. Az előbbieket csoportjában hét és félszer olyan gyakori volt a halálozás, mint az utóbbiakéban.

Az 1947 és 1964 közötti években a csecsemőhalandóság jelentős csökkenése nagyjából a posztneonatalis, exogén halálokokra visszavezethető mortalitás süllyedésével magyarázható. Rendkívüli jelentősége van annak, hogy a hatvanas évek derekán az egy éven aluliak halálozási gyakorisága a két évtizeddel korábbinak a töredékére süllyedt. A javulás egy évtizedek óta fennálló trend talán legsikeresebb időszakát jelöli. Tekintettel azonban arra, hogy a második világháború befejezése utáni első két évtized a csecsemőhalandóság csökkentésében az egész világon az egyik legeredményesebb periódus volt, a Magyarországon elért eredmények nem tudtak változtatni hazánknak a nemzetek rangsorában elfoglalt pozícióján, már ami az egy éven aluliak halálozási gyakoriságát illeti. A magyarországi csecsemőmortalitás a fejlett egészségügyi kultúrájú ipari országok körében a hatvanas évek derekán is egyike volt a legmagasabbaknak. (Lásd a 3. ábrát.)

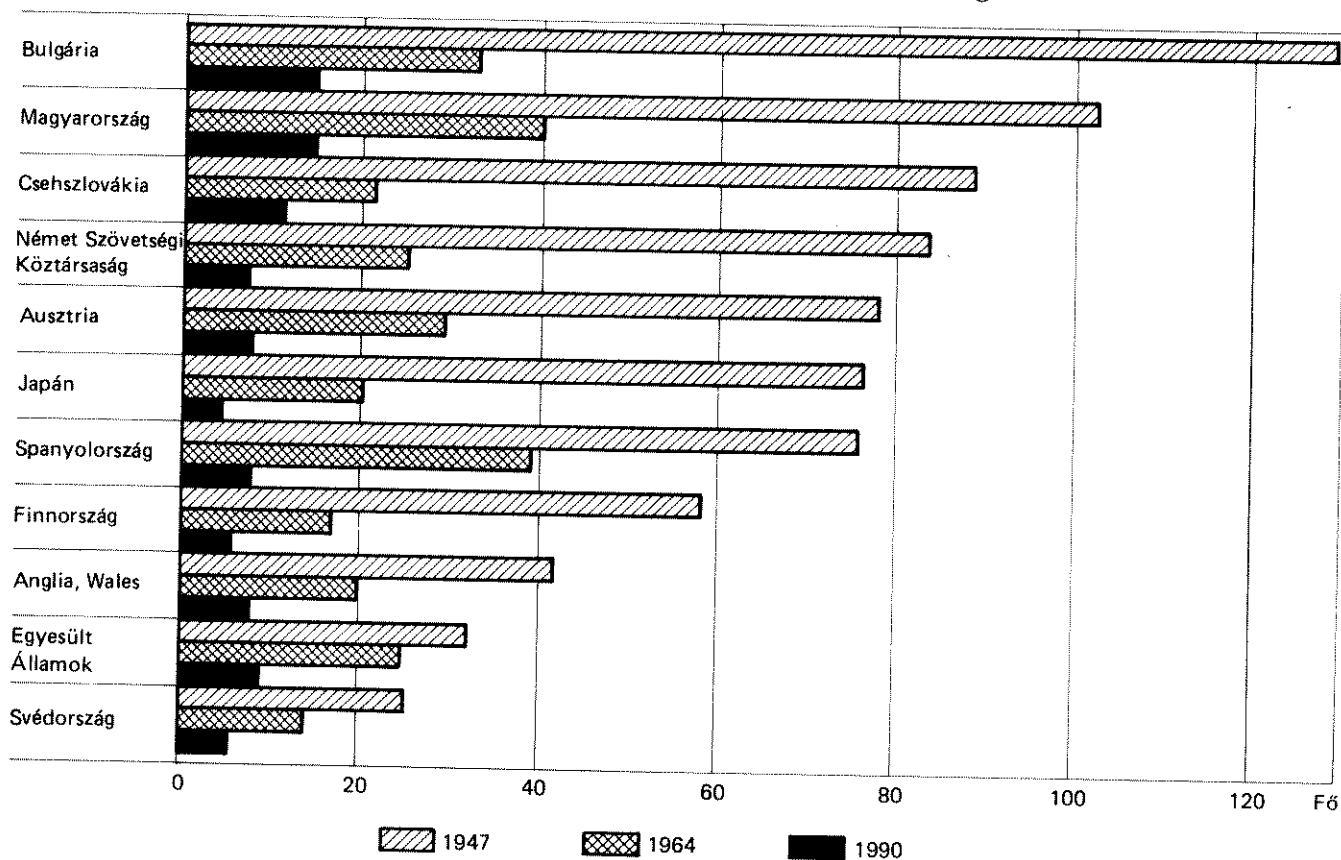
A csecsemőhalandóság meredek csökkenése mellett az is kedvező fejlemény volt, hogy megváltozott a neonatalis, posztneonatalis (és a perinatalis) időszak halálozási gyakoriságainak viszonylagos súlya annak következtében, hogy átalakult a halálóki struktúra. A hatvanas évek közepén a csecsemőhalandóságot nagyjából már a koraszülöttek halálozási gyakorisága határozta meg. A csecsemőhalandóság a koraszülöttek arányával összefüggő, főleg neonatalis, endogén halálokokra visszavezethető problémává vált.

A hatvanas évek közepére lényegében kialakult a csecsemőhalandóságnak az a struktúrája, amelyre a koraszülöttséggel összefüggő, endogén halálokokra visszavezethető neonatalis halálozások túlsúlya jellemző. Ez a struktúra európai mértékkel mérve magas mortalitás közepette jött létre. 1970-ben a csecsemőhalálozási arány 36 ezrelék volt.

1980-ra a csecsemőhalandóság 23,2 ezrelékre csökkent. Ez 60 százaléka az 1964. évi értéknek. Az élveszülöttek 10 százaléka született 2500 grammnál kisebb súllyal. Ebből a sokaságból származott a csecsemőhalálozások 68 százaléka. A legalább 2500 gram-

mal születettek — bár ők alkották az élveszületettek kilenctizedét — a halálozásoknak mindössze 32 százalékát adták. A koraszülöttek körében a halandóság 152,7, az érett szülötteknél azonban 8,2 ezrelék volt 1980-ban.

3. ábra. Az ezer élveszületésre jutó csecsemőhalálozás alakulása néhány fejlett egészségügyi kultúrájú ipari országban

Megjegyzés. Az 1990. évi értékek Bulgária, Spanyolország, Egyesült Államok, Német Szövetségi Köztársaság és Svédország esetében az 1989. évre vonatkoznak.

1980-ban az endogén halálokok okozták a halálozások 82 százalékát, ennek megfelelően az exogén halálokoknak a halálozások mindössze 18 százaléka tulajdonítható. Ezer csecsemőre 18,9 endogén és 4,2 exogén halálokra visszavezethető halálozás jutott.

1980-ban a halálozások 77 százaléka a neonatalis időszakban következett be. A halálozások gyakorisága ebben a periódusban 17,9 ezrelék volt, a posztneonatalis időszakban pedig csak 5,3 ezrelék.

Ezer születésre 23,1 születés körüli halálozás jutott. Másképpen kifejezve: a perinatalis mortalitás csaknem annyi, mint az egész csecsemőhalandóság.

1992-ben — csakúgy, mint 1980-ban — az endogén halálokok okozták a halálozások 84 százalékát, az exogén halálokok aránya ennek megfelelően 16 százalék volt. Ezer újszülöttre 11,9 veleszületett és 2,2 szerzett halálokra visszavezethető halálozás jutott. 1992-ben a halálozások 73 százaléka a neonatalis időszakban következett be. A halálozások gyakorisága ebben az időszakban 10,2 ezrelék volt, a posztneonatalis periódusban pedig csak 3,9 ezrelék. Ezer szülöttre 12,1 perinatalis halálozás jutott, mindössze 2,0 ezreléssel kevesebb, mint az egész csecsemőhalandóság.

A 14 ezrelék körüli halálozási gyakoriság a csecsemők körében olyan alacsony érték, amely még néhány évtizeddel ezelőtt elképzelhetetlennek tűnt. Különösképpen

így van ez, ha meggondoljuk, hogy a halálozások 68 százaléka a koraszülöttséggel kapcsolatos. A terhesgondozás, a szülésvezetés, az újszülöttellátás és a csecsemők betegségeinek megelőzése, illetve terápiája azonban olyan sokat fejlődött a hetvenes-nyolcvanas években, hogy a csecsemőhalandóság a fejlett egészségügyi kultúrájú ipari országok egy jelentős részében 10 ezrelék alá süllyedt. Magyarország esetében ennek az értéknek az elérése a terhesgondozás minőségének megjavításától függ elsősorban. Főleg ily módon csökkenthető a nagyon magas mortalitású koraszülöttek aránya. Amennyiben ennek a különösképpen veszélyeztetett sokaságnak a viszonylagos súlya számottevően alacsonyabb lesz, akkor hazánk csecsemőhalandósága is 10 ezrelék alá kerülhet.

1992-ben a csecsemőhalandóság 14,1 ezrelékre süllyedt. Ez 60 százaléka az 1980. évi értéknek. A süllyedés évente átlagosan 0,69 ezrelék volt. Az élveszülöttek 9 százaléka született 2500 grammnál kisebb súllyal. Ebből a populációból származott a csecsemőhalálozások 68 százaléka. A 2500 grammal és ennél nagyobb súllyal születettek közül került ki a halálozások 32 százaléka. Minél alacsonyabb egy újszülött születési súlya, annál rosszabb az életesélye. Az 1000 grammnál kisebb súllyal születettek 78 százaléka hal meg egyéves korának betöltése előtt. A koraszülöttek mortalitása 106,0, az érett szülötteké azonban csak 5,0 ezrelék volt 1992-ben.

(A tanulmány II., befejező részét a *Statisztikai Szemle* következő száma közli.)

A HÁTRÁNYOS HELYZETŰ MEZŐGAZDASÁGI TÉRSÉGEK*

DR. FAZEKAS BÉLA

A földnek van természetes termékenysége, mert valamit munka- és költségráfordítás nélkül is terem, és van közgazdasági termékenysége, mert a folyamatos, rendszeres művelése során általában egyre többet terem. A föld mai termőképessége az évszázadok során felhalmozódott paraszti munka eredménye. Ez a képesség a természeti tényezőktől (talaj, éghajlat, domborzat stb.) és a közgazdasági viszonyoktól (piac, utak, felszereltség stb.) függően erősen differenciált. A termőképesség javítható és rontható is.

A mezőgazdasági termelés a megművelt földterület kiterjesztésével vagy a meglevő (esetleg kisebb területű) földek intenzívebb kihasználásával növelhető. E két módszer bizonyos határok között egymást helyettesítheti.

A megművelt területek kiterjesztésének is vannak határai: a természeti határ az, hogy a föld nem áll korlátlanul rendelkezésre, a közgazdasági pedig az, hogy annyi és olyan minőségű földet érdemes termelésbe vonni, amennyinek és amilyennek a termelési költségeit a piac (vagy ha nincs piac, akkor az állam) megtéríti.

Magyarországon mintegy nyolcvan évvel ezelőtt a mezőgazdasági terület elérte a 7,6 millió hektáros maximumát. Azóta a mezőgazdasági terület csökkent. 1992-ben 1,5 millió hektárral (20 százalékkal) volt kisebb, mint 1913-ban. A területcsökkenés a technika és az infrastruktúra fejlődésével együtt járó természetes folyamat. A csökkenés azonban törésekkel, megtorpanásokkal, visszaesésekkel ment végbe, és elsősorban társadalmi okok miatt igen gyakran nem azokban a térségekben történt, ahol gazdaságilag legindokoltabb lett volna.

Már a jobbágyság megszüntetése idején művelésbe vettek olyan gyeperdőterületeket, amelyek kevésbé voltak termelékenyek. Így a jobbágyság is földhöz jutott, és a nagybirtokrendszer is fennmaradt. Állandósult a társadalmi nyomás egy radikális

* A XXX. Statisztikatörténeti Vándorülésen (Mályi. 1993. szeptember 9.) elhangzott előadás kissé módosított változata. Készült az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) 708. nyilvántartási számú témája keretében. A tanulmány alapjául szolgáltak az említett kutatási témában készült következő kéziratok: *Dorgai László*: A kedvezőtlen természeti adottságú mezőgazdasági térségek (területek) meghatározása; *Fazekas Béla dr.*: Földreform, földtulajdon, földhasználat; *Laczka Sándorné*: Vélemények és intézkedések a kedvezőtlen adottságú térségekről; *Molnár István dr.*: A gazdasági fejlődésben megrekedt agrár-termelőszövetkezetek szerepvállalása a halmozott hátrányok mérséklésére; *Oros Iván*: A mezőgazdasági kistermelés kialakulása, jellemzői — a parasztság helyzetének változása, polgárisodása; *Szabóné dr. Medgyesi Éva*: Mezőgazdasági szervezetek a kedvezőtlen adottságú térségekben.

földreformért. Közben a századforduló körüli egy-két évtizedben a gabona világpiaci árának emelkedése — tehát közgazdasági ok — is közrejátszott abban, hogy egyre gyengébb minőségű földeken is termeljenek. A konjunktúra az első világháború idején megszűnt, de a társadalmi nyomás maradt. Ennek eredményeként jött létre a Nagy-atádi-féle földrendezés, melynek során 0,6 millió hektárhoz jutott körülbelül 400 ezer kisember. Ez a rendezés, valamint más parcellázások és paraszti földvásárlások átmenetileg enyhítették, de nem elégítették ki a parasztság radikális földreform iránti követeléseit. Ekkor ismét igénybe vettek, illetve kiosztottak gyenge minőségű, kedvezőtlen adottságú földeket is. Így a mezőgazdasági terület újra elérte a 7,6 millió hektárt.

A föld ilyen mérvű mezőgazdasági művelésbe vonása — tekintet nélkül a kedvező, illetve kedvezőtlen természeti adottságokra is — indokolt volt, mert — eltekintve a gazdasági világválság (1929—1933) éveitől — a termékek vagy a belső, vagy a nemzetközi piacokon vevőre találtak. Tegyük hozzá, hogy minden földreform (földrendezés, parcellázás) az agrár-túlnépesedés miatt a kedvezőtlen adottságú térségekben vett igénybe jelentős területeket. Így volt ez az 1945—1948-as földreform idején is, tehát továbbra is 7,5 millió hektár maradt a mezőgazdasági terület. Az említett, körülbelül 1,5 millió hektáros csökkenés az utóbbi mintegy 40 évben és főként ezen időszak második felében következett be.

A mezőgazdasági terület állapotáról megállapítható, hogy már a második világháború alatt rendkívül leromlott a talajerő. A pótláshoz hiányoztak a kemikáliák, iga- és munkaerő híján a szervestrágyázás is elmaradozott. Jellemző, hogy ebben az időszakban a kultúrnövények által a talajból kivont összes tápanyagnak csak 42 százalékát pótolták. A kedvezőtlen helyzetet tetézték a háborús károk, amelyek köztudomásúan a mezőgazdaságban voltak a legnagyobbak (a termelőágazatokat ért összes kár 53 százaléka). Az erőteljes műtrágyázás csak 1958 után kezdődött, de a talajból kivont tápanyagok pótlása még 1961 és 1965 között is csak 74 százalékos volt. A talajok leromlott állapotát alig ellensúlyozták a szórványos talajjavítások. A talajerő a legkedvezőtlenebb adottságú térségekben romlott.

Hátrányos tényező volt az is, hogy a föld használata (tulajdona), különösen a földreform befejezését követő másfél évtizedben, indokolatlanul sokszor és példátlan mértékben változott. E változások oka a voluntarista agrárpolitika államosítási és szövetkezetesítési elképzelése és végrehajtása volt. 1945 és 1960 között több mint 13 millió hektár¹ szántó cserélt tulajdonost vagy használót, ez a földforgalom mintegy hétszeresét tette ki a földreform által érintett területnek. A változások az amúgy is hátrányos helyzetű térségeket sújtották legerősebben. A felgyülemlett ún. állami tartalék területeknek, amelyek összesen körülbelül 2 millió hektár szántót tettek ki, olykor évekig nem akadt művelője. E földek egy része tönkrement, elbozótosodott, hosszú időre kikerült a mezőgazdasági tevékenység köréből.

Általánosan elterjedt az a nézet, hogy az iparosítás, a közlekedés, a város- és községfejlesztés miatt kellett nagy kiterjedésű mezőgazdasági területeket a termelésből kivonni, holott ez a nézet — legalábbis részben — téves. Kétségtelen, hogy az iparosításhoz, a közlekedés fejlesztéséhez, a lakótelepek, az új városrészek, a sport- és

¹ A tagosításokat, a földcseréket, a szövetkezetesítés többszöri nekifutását stb. halmozottan számítva.

kulturális létesítmények építéséhez jelentékeny kiterjedésű földterületre volt szükség. A beruházások azonban közel sem igényeltek akkora területet, mint amekkorát a közvélemény tulajdonított nekik.

*Az 1985—1989. években kivont mezőgazdasági terület
felhasználási célok szerint*

Felhasználás	Megoszlás (százalék)
Ipar, bányászat	7,1
Erdősítés	69,5
Vízügyi célok	8,5
Út és vasút	3,5
Község- és városfejlesztés	5,7
Egyéb célok	5,7

Az erőteljesen és a kevésbé iparosított megyék területkivonásait összehasonlítva megállapítható, hogy ott, ahol nagyobb mérvű volt az iparosítás, valamelyest a terület is jobban fogyott. Ennek nem kizárólag az ipar nagyobb területigénye volt az oka, hanem az is, hogy az ipar vonzására viszonylag több mezőgazdasági termelő hagyta abba (vagy kényszerült abbahagyni) a földek művelését. Másfelől az is látszik, hogy az ipari és a mezőgazdasági megyék között a területváltozásban, illetve annak tendenciájában nincsenek lényeges különbségek. Arra következtethetünk, hogy nem az iparosításhoz — beleértve a legnagyobb létesítményeket is — használtak fel sok százezer hektár mezőgazdasági területet. Bár ezekre a célokra is bőven mérték a földet, ugyanakkor az is igaz, hogy olyan területeket is felhasználtak, amelyeket már a háború előtt városfejlesztési célokra, ipartelepítésre, útépitésre tartalékoltak, így ezeken többnyire már régebben sem folyt mezőgazdasági termelés.

A mezőgazdasági nagyüzemek (mintegy 5000 termelőszövetkezet és állami gazdaság) majorjaik, gazdasági központjaik kiépítéséhez egyáltalán nem sajnálták a mezőgazdasági területet. Egyesítések, illetve összevonások során (vagy amikor a technikai elavulás miatt új létesítményekre volt szükség), a régiéket, a feleslegessé váltakat többnyire otthagyták, és más földeken új létesítményeket hoztak létre. Ilyen okok miatt, meglehetősen pazarló módon, több mint százezer hektár mezőgazdasági területet vettek igénybe.

Az adó- és árrendszer sem ösztönzött a földek művelésben tartására, minél jobb kihasználására, ezért nem termelési célokra bőven jutott a mezőgazdasági területekből, amelyek használatáért sem fizetni, sem adózni nem kellett.

Az iparosításra, kommunális és infrastrukturális célokra történt földigénybevétel javítja a kedvezőtlen adottságú térségek közgazdasági helyzetét. Bosszantó viszont a földdel való pazarlás. Magyarország a betemetetlen gödrök, a félbehagyott beruházások országa. (Például Duna—Tisza-csatorna, Gagarin Hőerőmű, Bicske, Nagymaros, Nyékládháza stb.)

Az 1980-as évtizedtől megfontoltabban, átgondoltabban folyt a területcsökkentés, az 1985 és 1989 közötti öt év alatt közel 60 ezer hektár mezőgazdasági területet vontak ki a termelésből. E területnek 64 százaléka szántó, kert, gyümölcsös és szőlőterület volt.

Egyoldalú megközelítés volna csupán az indokolt és a pazarló területcsökkenés elemzése. A technika fejlődésével lehetővé vált, hogy intenzívebb gazdálkodással, a művelési ágak változtatásával ugyanakkora vagy kisebb területen is lényegesen több terméket lehet előállítani, mint korábban az azonos vagy nagyobb területeken.

A művelési ágak változása mintegy 2,3 millió hektárt (az összes mezőgazdasági területnek több mint 30 százalékát) érintett. Ez igen nagy kiterjedésű terület. Az intenzív művelési ágak (szántó, kert, gyümölcsös, szőlő) közül 1947 és 1992 között a szántó 0,9 millió hektárral, 5,6-ről 4,7 millió hektárra csökkent, míg az említett többi művelési ág mindössze 30 ezer hektárral növekedett. Jelentős mértékű volt tehát a művelési ágak közötti belső változás. Az ültetvénytelepítések 1970-ig lényegében befejeződtek, ezt követően főleg a szántóterület csökkenése jellemző.

A művelési ágak intenzív változtatásai háttérben részben a gazdaságoknak nyújtott támogatások álltak. Ebben főként „a minden gazdaságnak egy keveset” elv fejeződött ki. A mezőgazdasági terület termőkapacitása országosan 1970-ig lényegében nem változott, csak az utolsó két évtizedben csökkent. A mezőgazdasági terület szántóegységben kifejezve 1913-ban 13,2, 1935-ben 13,3, 1947-ben 13,4, 1970-ben 13,6, 1992-ben pedig 10,9 millió szántóegység volt (katasztrális holdak alapján számítva). A mezőgazdasági terület összes aranykorona értéke 1913-ban 138, 1935-ben 140, 1949-ben 135, 1969-ben 135, 1992-ben pedig 122 millió aranykorona volt.

A művelési ágak változásai általában nem voltak tekintettel (illetve ha igen, akkor sem következetesen) a mezőgazdasági terület differenciált természeti adottságaira.

A természeti adottságok minősítése

Magyarország nemzeti vagyonának mintegy 20-25 százalékát, a természeti erőforrások értékének 40 százalékát a termőföld teszi ki. Ezek becsült értékek, sőt ebben a föld értékének csak töredéke szerepel. Hazánk területének 66 százaléka mezőgazdasági, 51 százaléka szántóterület, mely világviszonylatban is kimagaslóan jó arány (a világ földterületének csupán 10 százaléka szántóföld). Az európai országok többségében a földterület felén folytatnak agrártermelést.

Az agrártermelés számára kedvező adottságokkal rendelkezünk, alapvető élelmiszerekből az ország szükségletét meghaladó mennyiséget termelünk, az élelmiszer-export — a megtermelt élelmiszer-mennyiség egyharmada — fontos szerepet tölt be a nettó devizatermelésben. A magyar élelmiszerexport volumene egyetlen termék esetében sem akkora, hogy a világpiaci árakra érdemi hatást gyakorolhatna.

Elfogadta azt a minősítést, hogy a mezőgazdasági termelés szempontjából adottságaink kedvezők, ki kell emelnünk az országon belüli különbségeket, eltéréseket is. Az agroökológiai körzeteket éppen e különbségek alapján határozta meg a hazánk agroökológiai potenciálját felmérő tárcaközi bizottság. Jelentésük 35 agroökológiai körzetet különített el, jelezve, hogy egy-egy körzeten belül a termőhelyi adottságok hasonlóak.

A természeti erőforrások összehangolt hasznosítását megalapozó kutatások című, 1986-ban indult tárcaközi kutatások keretében kiemelt szerepet kapott a természeti erőforrások kataszterének elkészítése. A tájbeosztás 6 nagytájat (makrorégió), 33 középtájat (mezorégió) és 230 kistájat (mikrorégió) különít el. A kistájakon belül az

adottságok hasonlóak, az egyes kistájak a mezőgazdasági termelésre ható tényezők szempontjából is jelentősen különböznek.

A növények termőhely iránti igénye nem azonos, illetve egy-egy szélsőséges elem hatását a növények különbözőképpen viselik el. A szikes talajon a legtöbb növény nem fejlődik megfelelően, ugyanakkor az ilyen talaj rizstermesztésre alkalmas. Éppen ezért nem lehet olyan határt húzni, mely élesen elkülönítene az egyértelműen jó és rossz adottságú területeket. A szemléltethetőség érdekében egy másik példa: a cukorrépa talaj-, vízigénye stb., vagyis termőhelyi igénye alapján a Duna—Tisza-köze homoktalajai kifejezetten rossz adottságúak, csakúgy, mint például Tokaj-Hegyalja, Bükkalja. Ugyanakkor ez utóbbiak a szőlőtermesztés szempontjából — akár minőségi bortermelésre is — jó adottságú területek.

A mezőgazdaság természeti (termőhelyi) adottságait vizsgálva, kedvező adottságúnak nevezhetjük azokat a területeket, ahol a természeti tényezők olyan kombinációban fordulnak elő, amelyek a legtöbb növény számára megfelelők, és azonos ráfordítási színvonal mellett viszonylag magas fajlagos hozamot eredményeznek. Kedvezőtlen adottságúak pedig azok a területek, ahol a természeti tényezők a természetből növények körét szűkítik, és azonos ráfordítási színvonal mellett viszonylag alacsony a fajlagos hozam.

A termőhely minőségét befolyásoló tényezők komplex mutatószámában való kifejezése csupán megközelítően lehetséges. De még az így kialakított mutatószám sem alkalmas az egyes növények eltérő igényének, illetve tűrőképességének kifejezésére.

Komplex értékelést a termőhelyi földértékeléssel kapcsolatos kutatások során végső soron annak érdekében végeztek, hogy a korszerűtlennek minősített aranykoronát korszerűbb, a valóságos termőhelyi értéket jobban kifejező mutatószámmal váltsák fel.

A termőhelyi értékelési rendszer elvi alapja az, hogy a természeti tényezők (talaj, éghajlat, domborzat és a hidrológiai tényezők) külön-külön értékelhetők, és az értékelés eredménye végül is egy mutatószámában, a termőhelyi értékben fejezhető ki. A termőhelyi pontszám adott területnek a természeti viszonyok által meghatározott termékenységét mutatja 1—100 pont közötti értékkel.

A talajértékszámok a domborzati tényezők értékelésekor a lejtő meredeksége és hossza függvényében táblázat segítségével korrigálhatók. Ugyanilyen korrekciós tényező — természetesen egy másik táblázat alapján — az éghajlat is.

A termőhelyi földértékelés adatát, a földdarab termőhelyi értékszámát az ingatlan-nyilvántartásba is bejegyezték. 1991-ben a bejegyzést törölték, és visszaállították az eredeti aranykorona bejegyzést.

Közismert azonban, hogy a gazdálkodás eredményességét nemcsak a föld minősége, tágabb értelemben pedig nemcsak a termőhelyi adottság befolyásolja, hanem sok más tényező is, melyeket gyűjtőfogalommal közgazdasági adottságoknak nevezhetünk. Ide tartozik például a föld kedvező vagy kedvezőtlen fekvése, a felvevő, illetve beszerzési piactól való távolsága, a szállítási, közlekedési feltételek, a gazdaság felszereltsége, a mezőgazdasági termékek és termelőeszközök ára, illetve árarányai is. Vagyis még ha a termőhelyi adottságok teljesen azonosak is (két földdarab esetében ez természetesen csupán elvileg lehetséges), jövedelemtermelő képességük akkor is különböző. Ezt a különbséget számszerűsítik a közgazdasági földértékelésben, első-

sorban adózási (költségvetési bevételi) megfontolásból. Ennek pedig az a gyakorlati oka, hogy az állam — nem csak Magyarországon, hanem mindenütt, ahol földadót alkalmaznak — a föld jövedelemtermelő képességével arányos adót kíván kivetni. Lényegében több mint 100 évvel ezelőtt ezzel a céllal készült az 1875. évi VII. törvénycikkben elrendelt, később aranykoronában kifejezett értékelési rendszer is, és ugyancsak ezt a célt szolgálta az 1979-ben minisztertanácsi határozattal elrendelt új földértékelési módszer is. Ez az értékelés 1 : 10 000 méretarányú talajtérképek alapján kezdődött el 1985-ben, és az ország területének 30—38 százalékára készült el. A módszer vitathatatlanul a legkorszerűbb talajtani ismereteken alapul, kiküszöböli az értékszámításos módszer számos hibáját.

Az aranykorona-rendszert már bevezetésekor is számos bírálat érte, csakúgy mint az újabb földértékelési rendszert, amelyet végső soron nem is vezettek be. Végül is — némi korrekció árán — az aranykorona-rendszer mindmáig él.

A nemzetközi szakirodalom tanulmányozásából is az a következtetés vonható le, hogy nincs olyan értékelési rendszer, amely sok szempontból nem kifogásolható. Maradtunk tehát az aranykorona mellett. Az aranykorona a föld minőségének mutatószáma.

A kataszteri tiszta jövedelmet többször, a legátfogóbban 1909 és 1913 között kiigazították, azóta lényegében nem változott, legutóbb 1963-ban szabályozták. Ez a fölminősítés valójában már elavultnak tekinthető, mert változott a földek természetes termőképessége is, de még inkább a közgazdasági környezet.

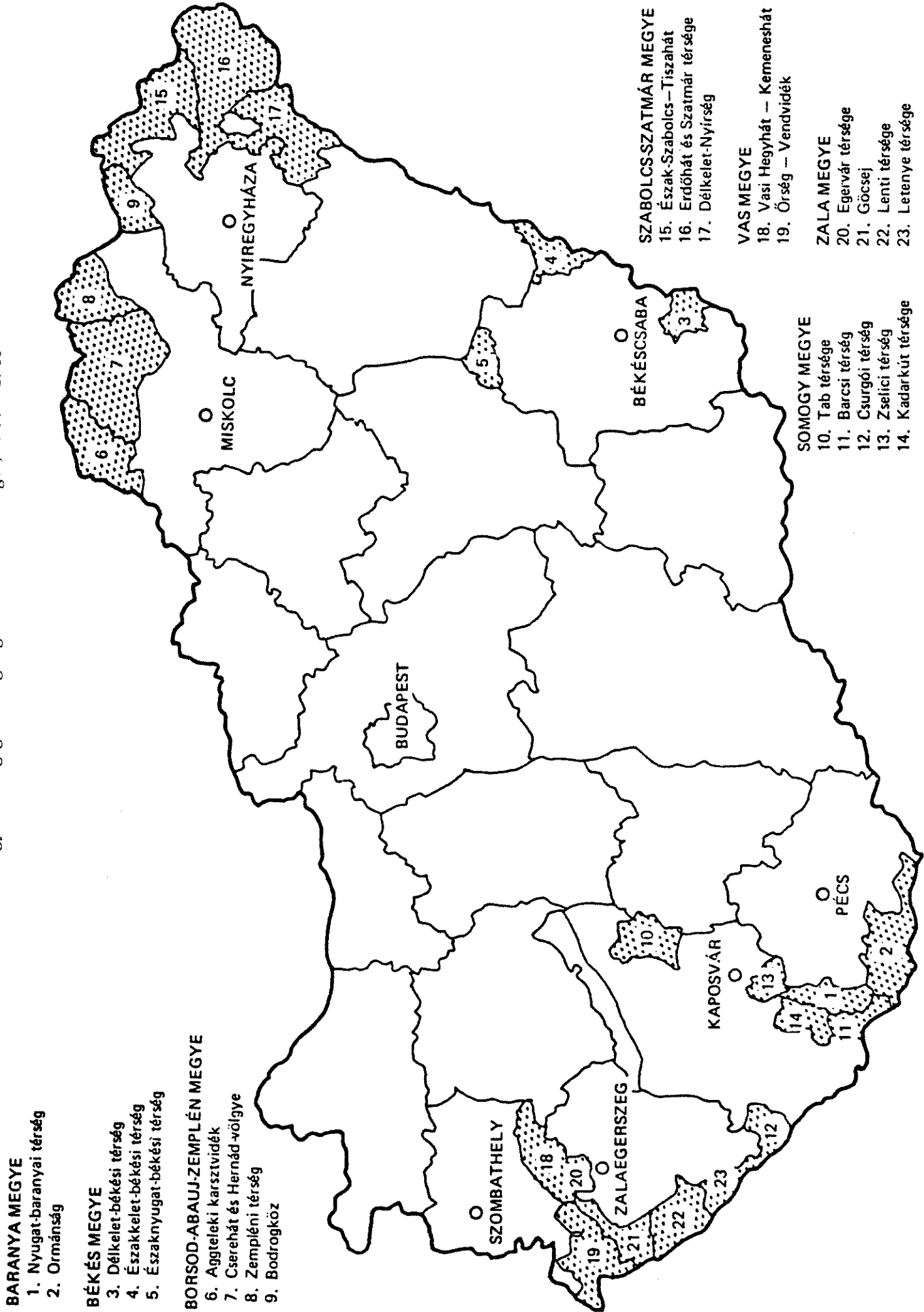
A művelési ágak változásával a kataszteri tiszta jövedelmet is módosítani kellett. E követelményeknek az erdőgazdaságok maradéktalanul eleget tettek, a többi gazdaság késedelmesen, gyakran egyáltalán nem. Mivel az állami támogatások — különösen az 1970—1980-as években — jelentős részben a föld minőségéhez (kataszteri tiszta jövedelméhez) kapcsolódtak, a gazdaságok földjeik minősítését igyekeztek olyan határ alá szorítani, hogy elnyerjék a kedvezőtlen adottság miatt járó támogatást. Ebben a kedvező természeti adottságú gazdaságok nyilvánvalóan nem voltak érdekeltek.

A hátrányos helyzetű térségek elhelyezkedése

Az első világháborút követő békekötés által megállapított határok számos esetben megszűntették, illetve megcsonkították a korábban kialakult vonzáskörzeteket, ami önmagában is nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a mai elmaradott térségek egy része az országhatár mentén helyezkedik el. Jórészt itt, e térségekből telepítették ki a lakosság egy részét és a határsáv miatt korlátozták a földhasznosítást is.

A második világháború után a beszolgáltatási kötelezettségek megállapításakor háttérbe szorult a termőhelyi adottságok mérlegelése. A termőhelyi feltételekre különösen érzékeny kultúrák esetében irreális követelményeket támasztottak. (Például a kizárólag zöldséget termelőket, a szőlő- és gyümölcsstermelőket hús-, tej-, zsírbeszolgáltatásra kötelezték.) A termékek helyettesíthetősége csak akkor lépett életbe, amikor a termelési szerkezet már sok esetben a korábban hagyományosan kialakulttól eltérően alakult, a változás nem szolgálta a termőhelyi adottságok legkedvezőbb hasznosítását.

1. ábra. Magyarország gazdaságilag elmaradott térségei, 1980—1985

Beszolgáltatás, iparosítás, majd az 1948 utáni erőszakos szövetkeztesítés a földek felajánlására készítette a parasztság egy részét. Felhalmozódtak az állami tartalékterületek, amelyek — különösen a gyenge termőhelyi adottságú térségekben — néha évekig műveletlenül maradtak.

A mezőgazdaság kollektivizálása a rosszabb adottságú agrártérségeket ugyancsak érzékenyen érintette, hiszen néhány kivételtől eltekintve uniformizált mezőgazdasági nagyüzemek jöttek létre, függetlenül attól, hogy a termőhelyi adottságok szempontjából melyik lenne a legkedvezőbb üzemi forma. Tovább rontották a helyzetet a szövetkezeti egyesülések, illetve egyesítések, amelyek szükségszerűen több község területének összevonásával voltak elérhetőek. Az üzemközpontok a viszonylag jobb fekvésű központi településekre kerültek, a fejlesztések nagyobb hányada is a központi részre jutott (szárítók, gépjavító bázis stb.). Ennek következtében azok a települések, ahol nem működött szövetkezeti központ, elvesztették egyetlen gazdasági bázisukat, a mezőgazdasági nagyüzemet.

Az 1970-ben elfogadott településfejlesztési koncepció a településeket szerepkörük szerint csoportosította. A falusi településeknek mintegy kétharmada az egyéb vagy más szóval a szerepkör nélküli kategóriába került, e településeket lassú sorvadásra, megszűnésre ítélve csaknem elapadó fejlesztési forrásaik miatt. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a szellemi elszegényedés is: az értelmiség munkahelyül elfogadta ugyan a kisebb falusi településeket, de lakóhelyül már legtöbbször a nagyobb falvakat, illetve közeli városokat választotta. A legrosszabb adottságú agrártérségekben is növekvő létszámú agrárértelmiség jórészt a termelőszövetkezeti üzemközpontokban telepedett le.

Az 1970-es évtizedre kirajzolódtak a települések olyan összefüggő csoportjai, földrajzi értelemben térségei, amelyek a gazdasági fejlettség és az életszínvonal-mutatók alapján nagymértékben elmaradtak más térségektől.

E probléma figyelembevételével változott az említett településfejlesztési koncepció, és előtérbe került az az elképzelés, hogy arányosabb területi fejlesztést kell megvalósítani. Ez mindenekelőtt az alacsonyabb fejlettségű térségek gyorsabb ütemű fejlesztését irányozta elő, és elveit országgyűlési határozatba foglalták.² A szóban forgó határozat nyomán a gyakorlati tennivalókról a Minisztertanács döntött.³ E határozat nyomán meghonosították a „gazdaságilag elmaradott térségek” fogalmát.

A Központi Statisztikai Hivatal és az Országos Tervhivatal 7 megyében 23 elmaradott térséget jelölt ki, és 574 települést sorolt ebbe a körbe. Az ország településeinek 19, területének 10 százaléka tartozott elmaradott térségekbe, ahol az ország népességének kerekén 4 százaléka élt. (Lásd az 1. ábrát.)

A besorolásnál — többek között — a következő, számszerűen is kifejezhető mutatószámokat vették alapul

a) Az agrártermelés *termőhelyi, természeti feltételei* (éghajlati, domborzati, vízrajzi adottságok, talajviszonyok, ár- és belvízveszély) az elmaradott térségekben az országos átlagnál lényegesen kedvezőtlenebbek. A mezőgazdasági nagyüzemek szántóterületének átlagos aranykorona-értéke az átlagnál mintegy 30 százalékkal volt alacsonyabb. Az ide sorolt 161 mezőgazdasági nagyüzemből 1981 és 1985 között 71

² Az Országgyűlés 12/1980—1985. sz. határozata a terület- és településfejlesztés hosszú távú feladatairól. *Magyar Közlöny*. 1985. évi 18. sz. 452—454. old.

³ 2015/1986. (XI. 5.) Mt. sz. határozat.

veszteségesen gazdálkodott. A kedvezőtlen adottságúak nagyobb hányada dombvidéki területeken (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Vas megye, Somogy megye), kisebb hányaduk homokos talajon (nyírségi nagyüzemek), illetve belvízveszélynek kitett területeken (Békés megye) gazdálkodott.

b) A gazdálkodó szervezetek — mezőgazdasági nagyüzemek, ipari üzemek — *gazdálkodásának hatékonyságát* (a jövedelem, jövedelmezőség, eladósodottság mértéke) a gazdaságilag elmaradott térségekben a gazdasági bázis túlnyomó részét kitevő mezőgazdasági nagyüzemek, illetve az integrált kistermelés határozták meg. Az iparosodottság szintje igen alacsony volt, amit az is mutat, hogy az aktív keresőknek mindössze egyötöde dolgozott az iparban, az ipartelep is jórészt a nagyobb településeken helyezkedtek el. A települések nagyobb hányadában semmilyen ipar nem volt.

c) A termelés és települések *infrastrukturális háttérének szakember-ellátottságának* elmaradottsága az elmaradott térségek településein gátolja a gazdasági bázis fejlesztését. Az iparfejlesztés infrastrukturális költségét a befektetők nem tudták vállalni, inkább a fejlettebb infrastruktúrájú területeken bővítették tevékenységüket. A mostohább szociális-kommunális ellátottság miatt nehezebb volt jól képzett szakembereket találni, és a szakemberek körében egyfajta kontraszelekció volt megfigyelhető.

Az említett országgyűlési és kormányhatározat nyomán az egyes térségekre gazdaságfejlesztési programok készültek felzárkóztatásukra, illetve fejlesztésük gyorsítására. Újszerű elem, hogy erre a célra központi forrást is elkülönítettek.

Az időközben tett egyéb intézkedések tanulságai a következők:

— az elmaradott térségek problémája — a regionális feszültségek keretein túlnőve — társadalmi méretű és hatású, az elmaradottságot kiváltó okok sokfélék és egymással összefüggők, ezért csak komplex intézkedésekkel érhető el kedvező változás;

— az elmaradott térségek önerőből nem képesek problémáik megoldására, tehát a központi támogatás nélkülözhetetlen, de a fejlesztési támogatások felhasználását nem célszerű központilag korlátozni, tág teret kell engedni a helyi kezdeményezéseknek;

— a központi forrásokból támogatott fejlesztéseket pályázat útján versenyeztetni lehet, a pályázatokat helyben, a lehetőségeket legjobban ismerő irányítási szinteken célszerű elbírálni;

— az elmaradott térségekben csak akkor következhet be gazdasági fellendülés, ha a befektetők, illetve a befektetések különböző kedvezményeket élveznek;

— a legkisebb települések is arra törekednek, hogy településeik ügyeit helyben és önmaguk intézzék.

A program — jó szándéka ellenére — nem igazolta az optimista várakozásokat. Ennek számos oka van. Olyan időszakban hirdették meg, illetve vezették be, amikor Magyarországon a társadalmi-gazdasági válság elmélyült, felerősödött az infláció, megjelent a munkanélküliség. Az 1980-as évtized végén új, különösen súlyos válsággal küzdő góccok alakultak ki a bányavidékeken és a nehézipari központokban

Átfogó fejlesztési programokra van szükség. A változások nyomán

— a helyi önkormányzatok a települések igazi gazdái lehetnek;

— a tulajdonviszonyok rendezésével, a privatizációval a mezőgazdaságban életképebb üzemstruktúra alakulhat ki (a fejlődés korai szakaszában valószínűleg különböző méretű és jellegű üzemformák élnek egymás mellett);

— a magántulajdon és a magánvállalkozások létjogosultságának és egyenrangúságának elismerésével nemcsak a termelő-, hanem a szolgáltatószférában is nő a kis- és középvállalkozások száma.

Kétségtelen viszont, hogy

— a kedvezőtlen és érdemben nem javuló falusi viszonyok nem vonzzák a befektetéseket;

— a falvakból eljáró dolgozók (ingázók) jelentős részének munkaviszonya megszűnt, nőtt a munkanélküliek száma, ugyanis a munkáltatók az ingázó falusiak elbocsátásával bérköltséget és közlekedésköltségtérítést takaríthattak meg;

— a mezőgazdasági tevékenység jövedelmezősége jelentősen visszaesett, egészségesebb tulajdonosi és üzemstruktúra kialakulásának nincsenek biztató jelei;

— a népesség előregedése széles körű szociálisgondozó-hálózat megteremtésének igényét vetíti előre, továbbá azon források bővítését is, melyek az infláció miatt különösen nehéz helyzetbe került mezőgazdasági nyugdíjasok anyagi támogatását szolgálják.

A kedvezőtlen adottság címén juttatott támogatások

Az árrendszer az egyéni gazdálkodás idején alakult ki, és érvényben maradt a szocialista átszervezés után is. Viszonylag magas ára volt a termeléshez szükséges ipari eredetű eszközöknek, és alacsony volt az értékesített mezőgazdasági termékek átvételi ára. Az állam elsősorban nem adókkal vonta el a mezőgazdaságtól a pénzeszközöket, hanem az árrendszer segítségével már oda sem adta, tehát a mezőgazdaság támogatást nem kapott.

Az 1960-as évtized első felében az árak kedvezőtlenül alakultak. A termelőszövetkezeteknek — különösen a kedvezőtlen adottságúaknak — nagy volumenű hitelekre volt szükségük, a támogatási és hitelrendszer ilyen körülmények között valójában bonyolult árkiegyenlítési formává vált. A termelőszövetkezetek többsége eladósodott, a hiteleket évről évre prolongálni kellett, majd az állam a hitelek nagy részét el is engedte. A legnagyobb volumenű (11,6 milliárd forintos) hitelelengedésre 1965 végén került sor. Így a hitel tulajdonképpen vissza nem térítendő állami támogatássá változott.

A támogatási rendszer egyik formája volt a mezőgazdasági nagyüzemek kiegészítőtevékenységének engedélyezése. Ezt a formát elsősorban a kedvezőtlen adottságú gazdaságok számára találták ki (később megkülönböztetés nélkül minden mezőgazdasági vállalat végezhet). A kiegészítő- (ipari) tevékenység engedélyezése elég göröngyös úton haladt: eleinte a termelőszövetkezetek traktort vagy más hasonló nagyobb gépet sem tarthattak, meglévő gépeiket nem javíthatták, a saját termelésű takarmányaikat nem dolgozhatták fel. Később az állam a kiegészítőtevékenység tekintetében egyre több engedményre kényszerült.

A megyei és a helyi pártszervek, tanácsok nem azonosan ítélték meg a termelőszövetkezetek kiegészítőtevékenységét. Többnyire támogatták (főként a gyenge termelőszövetkezetekben) vagy túrték, de néhány megyében — elszigetelt visszaélésekből kiindulva — a kiegészítőtevékenységet konjunkturális és korrupciós jövedelmi forrásnak tekintették.

A kedvezőtlen adottságú térségek egyik támogatási formája volt a részes művelés, a háztáji gazdálkodás és a termelőszövetkezeteken kívül maradtak (együttesen: kistermelők) tevékenységének és helyzetének némileg megkülönböztetett értékelése is. A kedvezőtlen természeti adottságú vidékeken többnyire kevésbé nézték rossz szemmel a kistermelést, mint országosan.

Az 1960-as években a gyenge termelőszövetkezetek megkülönböztetett támogatásban részesültek. Ezeket két csoportba sorolták: I. számmal jelölték azokat a szövetkezeteket, amelyekben a gazdálkodás nehézségeit a természeti viszonyok kedvezőtlen adottságai, azaz objektív tényezők okozták; a II. csoportba azok kerültek, amelyeknél nem a természeti adottságok, hanem a rossz vezetés, a laza munkafegyelem eredményezte a jövedelemhiányt.

Az 1968-as gazdasági reform meghirdetése után a normatív támogatások szükségességét hangsúlyozták, és kizárólag a föld aranykorona-értékéhez kötődő elosztást szorgalmazták. Ennek ellenére a „kedvezmény” odaítélésében a szubjektív elemek továbbra is szerepet játszottak.

A saját fejlesztési eszközök kiegészítését szolgálta az egyedi elbírálás alapján nyújtott fejlesztési hozzájárulás, amely a természeti feltételekhez igazodó szerkezetváltást kívánta elősegíteni. A fejlesztési hozzájárulás elnyeréséért a támogatást igénybe vevő termelőszövetkezetek — a befektetés megtérülésének reménye nélkül — gyakran a legnagyobb eszközigenylő ágazatokat bővítették.

Az említett két fő formán kívül a kedvezőtlen adottságú termelőszövetkezetek még a következő címenek részesültek támogatásban: jövedelemkiegészítés (1979-ig, évente csökkenő mértékben), elemi kártérítés, szakemberek letelepedési támogatása, a nem mezőgazdasági termelés utáni termelési adó csökkentése, a veszteség megtérítése.

A kedvezőtlen körülmények között gazdálkodó termelőszövetkezetekben a háztáji szerepe a jövedelemszerzésben és a személyes fogyasztásban 50-60 százalékkal volt nagyobb, mint a többi szövetkezetben. Itt a 12 aranykorona/hektár alatti földeken gazdálkodó közös gazdaságok mintegy 25 ezer dolgozójának munkadíja 25-30 százalékkal elmaradt az átlagostól, a háztáji termelés tehát jövedelemkiegészítést is takart.

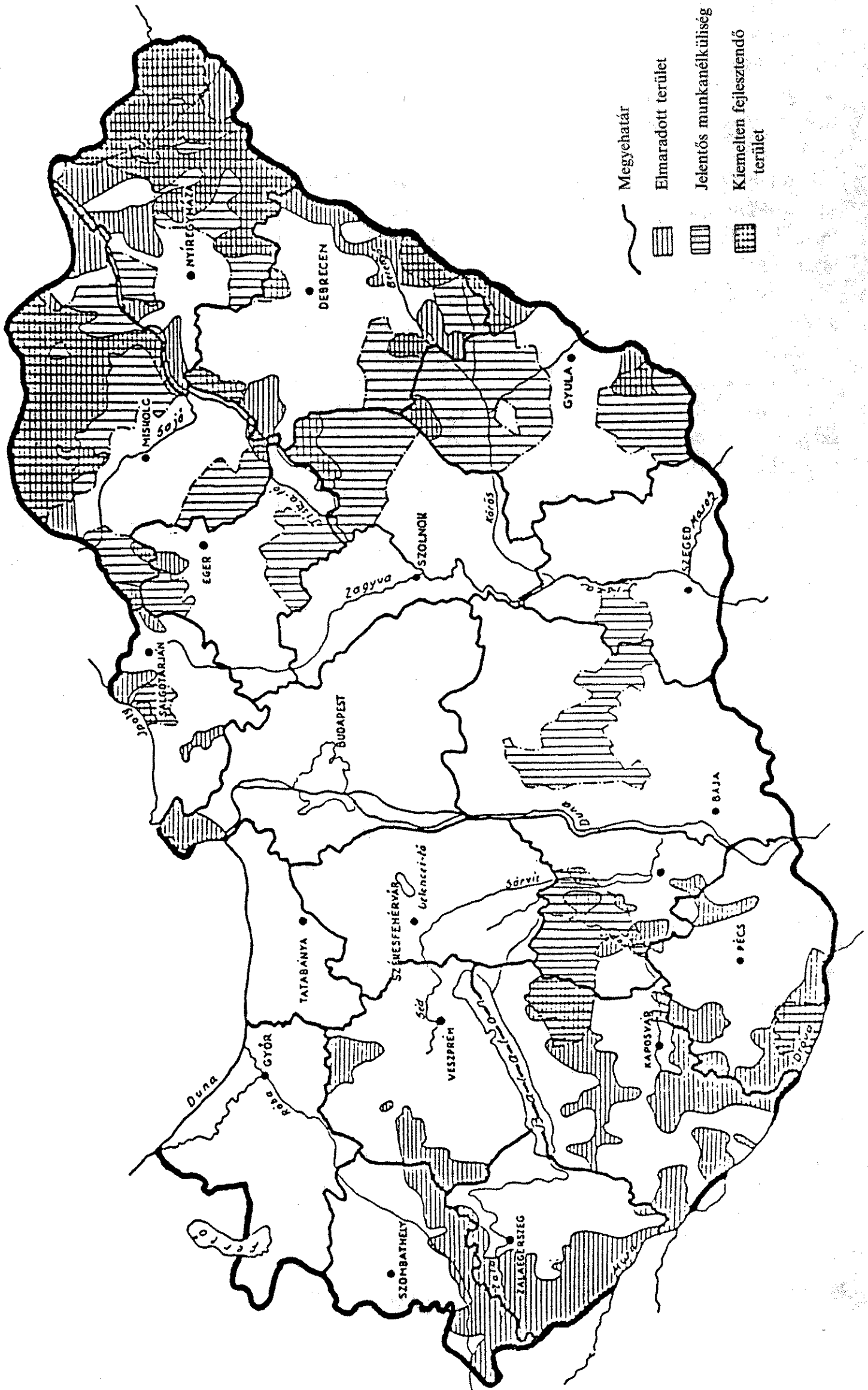
A kedvezőtlen adottságú termelőszövetkezetek megkülönböztetett állami támogatásáról megállapítható, hogy az első két évtizedben nem teremtette meg a mezőgazdasági árképzés miatti veszteségek pótlólagos forrását. Segített ugyan mérsékelni a személyi jövedelmeknek az elvégzett munkától független szóródását, de a gazdasági ésszerűség szempontjából már nem értékelhető ilyen pozitívan. Az állami támogatások ugyanis ott segítettek elő a termelés fejlődését, ahol a megtérülés a legkedvezőtlenebb volt, mivel a teljesítmény növelésére ösztönöztek a veszteséges mezőgazdasági termelést folytatók körében is. A kedvezőtlen övezetben gazdálkodókat a kedvező körülmények közötti gazdálkodók szerkezetének „másolására” ösztönözte.

A támogatási rendszerben lényeges változás 1985-ben következett be, amikor a támogatást a 17-18 aranykorona/hektár szántóterületű gazdaságokra is kiterjesztették, viszont jelentősen mérsékeltek a legkedvezőtlenebb adottságúak támogatásának összegét. A támogatások mértékének csökkenése a gyengébb minőségű földdel rendelkezők csoportjában rendkívül kiélezte a pénzügyi problémákat. Ezért ismételtlen közbeeső intézkedéseket tettek, majd emelték a támogatás mértékét. Így 1986-ban és 1987-ben tovább emelkedett (7,2 milliárd forintra) a támogatás összege.

1989-ben már világossá vált, hogy az 1980-as évtized második felének támogatási rendszere (amelynek keretében évi 5-6 milliárd forint közvetlen támogatást kaptak a nagyüzemek, és rajtuk keresztül csak érintőlegesen juthattak kedvezményekhez az egyéni és más kistermelők, továbbá a mezőgazdasági eredetű termékek exportjához mintegy 50 milliárd forint közvetett támogatásra volt szükség) az elmaradt területeken egyre kevésbé enyhíti a foglalkoztatási és megélhetési gondokat, és a költségvetés sem bírja el a támogatással kapcsolatos pénzügyi terheket.

1990-ben a mezőgazdaságot aszály súlytotta. Emellett a gazdasági feltételek, ezen belül az értékesítési lehetőségek és a pénzügyi szabályozók is hátrányosan alakultak. Az év elején a támogatások leépítésére további intézkedéseket hoztak, köztük a kedvezőtlen adottságú területek támogatásának mértékét is csökkentették.

2. ábra. A területfejlesztési támogatásban részesíthető térségek, 1992

A gazdasági környezetben további érzékeny változást jelentett 1990-ben a nyereség nagy hányadát adó ipari és egyéb nem mezőgazdasági tevékenység visszaszorulása. A korábban évről évre dinamikusan növekvő kiegészítőtevékenység 1990-ben — összehasonlításon számítva — az előző évnek csupán háromnegyedét tette ki.

A kedvezőtlen adottságú területeken és másutt is az utóbbi években megjelent a munkanélküliség, átalakultak a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok, vállalkozó jellegű parasztgazdaságok jöttek létre stb. (Mindezt aszály és kedvezőtlen költségvetési helyzet kíséri.) E jelenségek új szemlélet kialakulását, a támogatások területi értékelés alapján történő szétosztását követelték.

A tájörzetek összehangolt — nem csupán a mezőgazdasági termelés fejlesztésére korlátozódó — fejlesztését 1991-ben a „településhálózati fejlesztési koncepció”-ban fogalmazták meg. Ez a koncepció a települések közötti gazdasági, ellátottságbeli különbségeket kívánta csökkenteni. A terv az ország településeit a fővárostól az alapfokú településekig 10 kategóriába sorolta. Az alapfokú települések az ország településeinek kétharmadát tették ki.

A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter, a belügyminiszter, a munkaügyi miniszter és a pénzügyminiszter 12/1991. (VI. 13.) együttes rendelete már 13 megyében, közel ezer települést minősített gazdasági—társadalmi szempontból elmaradottnak és támogatásban részesíthetőnek, s ez az ország településeinek egyharmada.

1992-ben minden korábbinál komplexebb szemléletű területfejlesztés kezdődött. A fejlesztésre szánt összeg 6 milliárd forint. A felhasználás fő célkitűzése a szerkezetátalakítás és a tartós munkahelyteremtés, illetve -megtartás. A kedvezőtlen adottságú mezőgazdasági területeken a főbb célok: jobb szerkezetű mezőgazdasági földhasznosítás, az agrárinfrastruktúra fejlesztése, ültetvénytelepítés, reorganizációs hitelek folyósítása, a fiatal agrárvállalkozók támogatása. A támogatások pályázat útján nyerhetők el. Az 1992. évi támogatási rendszer eredményei még nem értékelhetők.

Az 1992. évi területfejlesztési támogatást már több mint 1200 település (lásd a 2. ábrát) nyerve el. (Az 1. és a 2. ábra több tekintetben egymáshoz közel álló elvek alapján készült, ezért bizonyos fenntartásokkal összehasonlíthatók. Az megállapítható, hogy a hátrányos helyzetű térségek területe rövid idő alatt erőteljesen nőtt.)

*

A hátrányos helyzetű mezőgazdasági térségek gondjai a gazdasági bajok halmozódása következtében társadalmi kérdéssé szélesedtek. Kétségtelen, hogy olyan problémáról van szó, amelynek megoldását, illetve a problémák enyhítését az egész társadalomnak kell vállalnia. Mégsem haszontalan a hátrányos helyzet gyökereinek mezőgazdasági oldalról történő megközelítése, mert csak így tehetünk olyan javaslatokat, amelyek termelési, gazdasági szerkezetváltással vagy más módon segíthetnek a hátrányos helyzetű térségek népességén.

A gazdaságpolitika feladata a rosszabb adottságok között gazdálkodók helyzetének javítása. Ha ugyanis a szóban forgó területeket kiteszik a gazdasági verseny hatásainak, a veszteséges termelés talajzsaroló gazdálkodáshoz, végül pedig a mezőgazdasági termelés megszűnéséhez vezet. Ez viszont tájvédelmi, környezetvédelmi problémákat is felszínre hoz, de azt is felveti, hogy a korábban mezőgazdaságban

foglalkoztatottaknak mi legyen a sorsa. Különösen élesen vetődik fel ez a kérdés olyan helyeken, ahol a helyi népesség szinte kizárólag a mezőgazdaságban talál munkaalkalmat.

IRODALOM

A kedvezőtlen adottságú mezőgazdasági térségek. Szerk.: *Fekete Andrásné dr.* Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet. Budapest. 1992. 48 old.

A gazdaságilag elmaradott térségek társadalmi—gazdasági jellemzői. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1986. 41 old.

A mezőgazdaság agrárökológiai potenciálja az ezredfordulón. A felmérésre alakult Tárcaközi Bizottság jelentése. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 1985. 322 old.

TÁRGYSZÓ: Mezőgazdaság.

РЕЗЮМЕ

В Венгрии доля обрабатываемых земельных площадей является высокой и в международном аспекте, в среднем по стране плодородие земли является хорошим, все же по регионам страны и внутри сравнительно небольших краев качество почвы и экономические условия ее использования является весьма неоднородным. Природную и экономическую дифференциацию усугубляло нередко расточительное использование земель в ходе т. н. социалистической индустриализации и коллективизации. В регионах с отстающим сельским хозяйством, в горнорудных бассейнах и районах с тяжелой промышленностью в ходе последних 4—5 лет появилась и возрастает безработица. Эти местности часто совпадают, что усугубляет трудности. Так бывшие аграрные проблемы находящихся в неблагоприятном положении регионов приобрели общественный характер.

На протяжении истекших десятилетий для определения неблагоприятного положения применились многие методы, но они оказались несостоятельными. Для определения дифференциации сельскохозяйственных условий мы располагаем разработанным более ста лет тому назад, подвергавшимся должным коррекциям и применяемым по сей день кадастровым замером. К нему примыкают также сельскохозяйственные субсидии, которые дополняются и другими формами общественной поддержки. Несмотря на всё это общественные и экономические проблемы регионов, находящихся в неблагоприятном положении, по сей день остаются нерешенными.

SUMMARY

The proportion of cultivated land is extremely high in Hungary, also in international comparison. The fertility of land is good as for the national average, however, the soil quality and the economic conditions for land use are rather different by different parts of the country, and also within smaller regional units. Natural and economic differentiation was enhanced by often lavish land use of the so-called socialist industrialization and collectivization. In agricultural areas under unfavourable conditions, in mining districts and in some regions of heavy industry unemployment presented itself, even increased in the last 4—5 years. These regions frequently coincide thus the problems accumulate. So the once agricultural problems of handicapped areas have extended to social problems.

Several methods were applied to define disadvantageous situation in the past decades, but they did not prove good. For qualifying the differences of agricultural endowments we possess the results of a cadastral survey, carried out more than one hundred years ago, since then duly updated, and being used even today. The ways of agricultural subsidies are also connected with it which are supplemented with other forms of social grants. Nevertheless the social and economic problems of handicapped areas remained unsolved up to now.

A DEMOGRÁFIAI—TÁRSADALMI TÉNYEZŐK ÉS A BŰNÖZÉS KAPCSOLATA*

DR. VAVRÓ ISTVÁN

A jogtudományok művelői elméleti szinten rendkívüli finomsággal kidolgozták az egyes bűncselekmények tényállásának alap- és minősített eseteit. A társadalmi igényekhez igazodva — természetesen politikai befolyástól nem mentesen — a kodifikátorok a jogszabályok szövegében, a gyakorlati élet ismert igényei által biztosított keretek között ezeket az eredményeket megfogalmazták. A mindenkori törvényhozás is arra törekedett, hogy a kor igényeinek megfelelően olyan jogszabályokat alkosson, melyek a tudomány eredményeit magukban foglalják, ugyanakkor megfogalmazásukban a társadalom minden tagja számára érthető módon tükrözzék a törvényhozói akaratot.

Az alapos, minden részletre kiterjedő jogalkotói és jogalkalmazói munka ellenére a bűnözés az elmúlt években dinamikusan növekedett. Ezt a tendenciát sokan értetlenül fogadták, holott bizonyos társadalmi folyamatokat vizsgálva ez a változás nemcsak érthető, hanem szükségszerű is.

A szakirodalomban közhelynek számít már az a megállapítás, hogy a bűnözés mindig az adott társadalom terméke, és minden társadalomnak olyan a bűnözése, amilyen az adott társadalom jellemzőiből következően szükségszerűen kitermelődik. Közhely az a megállapítás is, hogy a társadalom emberekből áll. A statisztikai szakirodalommal ismerkedők azonban esetenként megdöbbenve tapasztalják az elkövetők csoportjának és a teljes népességnek alapvető demográfiai-társadalmi jellemzők szerinti megoszlásának különbségeit, illetőleg a különböző ismérvek alapján képzett társadalmi csoportok eltérő bűnözési gyakoriságát. Ha tehát a jogalkalmazó szervek irányítói és a kodifikátorok figyelemmel kísérték volna a társadalomban végbemenő alapvető demográfiai folyamatokat, azokat összevetve az egyes népességcsoportok ismert bűnözési gyakorisági mutatóival, nem okozott volna meglepetést a bűnözés növekvő tendenciája, még akkor sem, ha annak mértéke nem volt pontosan prognosztizálható. A kép teljességéhez tartozik ugyanis, hogy a várható kedvezőtlen irányú változásokat a kriminológusok és a kriminálstatisztikusok közül egyesek már előre jelezték. Az más kérdés, hogy a ténylegesen bekövetkezett „eredmények” a prognózisok többségének legpesszimistább változatát is túlhaladták.

* Az 1993. augusztus 22. és 27. között, Budapesten tartott XI. Nemzetközi Kriminológiai Kongresszuson elhangzott előadás kissé módosított változata.

A bűnözésre ható, az azzal kapcsolatba hozható demográfiai-társadalmi jellemzőket vizsgálva nem mulaszthatjuk el megemlíteni, hogy az az ismert és felderített bűnözésre vonatkozik. Azért szükséges ezt hangsúlyozni, mert mint ez a kriminálstatistikában és a kriminológiában járatosak előtt ismert, a bűnözés tárgyi és alanyi oldala a felderítési arány következtében mennyiségében és összetételében különbözik egymástól, és az idősorok bizonyos változásokat mutatnak. Ezzel kapcsolatban kell megemlítenünk az idősoroknak azt a statisztikai jellegű problémáját, melynek lényege, hogy az idősorok adatait a formális jogi tényezők jelentősen befolyásolják. E tényezők közül elsősorban a jogszabályváltozásokat és a közkegyelmi rendelkezéseket kell megemlíteni. Ez utóbbiakkal kapcsolatban fel kell hívnunk a figyelmet arra is, hogy a közkegyelmi rendelkezések általában szelektívek, ezért nemcsak a bűnözés mennyiségi adatait érintik, hanem megváltoztatják annak morfológiai összetételét is.

A jogalkalmazás folyamat, melynek végén a bíróság jogerős döntése fogalmazza meg a társadalom végleges értékítéletét. A bűnözés adatainak elemzése szempontjából, mindezekre tekintettel, különösen értékesnek kell tartanunk az olyan időszak adatait, amikor sem jogszabályváltozás, sem közkegyelmi rendelkezés nem gyakorolt hatást az adatok alakulására. Végül meg kell jegyeznünk, hogy a büntetőjog alkalmazása szempontjából a fiatakorúakra és a felnőttkorúakra vonatkozó eltérő rendelkezések következtében a jogi szakirodalomban hagyományosan különválasztva tárgyalják a fiatakorúak és a felnőttkorúak adatait. A demográfiai és társadalmi jellemzők szempontjából ez a különválasztás csak részben indokolt, hiszen az egyes életkorok vagy életszakaszok között a gyakorlatban soha sem olyan merevek a határok, mint amilyenek a büntetőjog alkalmazása szempontjából a vétőképes kor alsó határának átlépése vagy a fiatal- és a felnőttkor határának átlépése.

A kriminológia szempontjából öt olyan demográfiai-társadalmi ismérv van, melyeknek vizsgálata és elemzése a bűnözés alakulása szempontjából meghatározó jelentőségű, amelyeknek megfelelő vizsgálata és a változások körültekintő elemzése segítséget nyújthat a bűnözés jövőben várható alakulásának előrejelzéséhez is. Ezek az ismérvek: a nem, az életkor, a családi állapot, az iskolai végzettség és az előélet. A továbbiakban ezek vizsgálatával igyekszünk magyarázatot adni a bűnözési tendencia szempontjából meghatározó jelentőségű társadalmi folyamatok szerepére. Az egyes tényezők szerepe és jelentősége természetesen többféle szempontból vizsgálható. A lehetséges megközelítési módok közül csupán azokat kívánom érinteni, amelyek, állásponatom szerint, a múltban, jelenleg és a jövőben is meghatározó szerepűek a bűnözés szempontjából.

Ismeretes, hogy Magyarországon a népesség valamivel több mint 50 százaléka nő. Az elkövetők és elítéltek közötti arányuk ugyanakkor általában valamivel 10 százalék fölött van. Az elemzés alapjául választott 1992. évben azonban még ezt az arányt sem érte el: a 6898 fiatakorúból 6441 (93,4%) fiú, míg a 69 314 felnőttkorúból 63 436 (91,5%) férfi. Az elítéltek nemek közötti aránya mellett fel kell hívnunk a figyelmet arra is, hogy lényegesen különbözik a férfiak és a nők bűnözési szerkezete is. Amikor tehát a bűnözés egészére vonatkozó adatokkal foglalkozunk, nem téveszthetjük szem elől, hogy ez a kép alapvetően — meghatározó részvételi arányuk miatt — sokkal inkább tükrözi a férfiak, mint a nők bűnözésének szerkezetét. Ezek a különbségek egyébként önmagukban is indokolják, hogy a férfiak és a nők (a fiúk és a leányok)

bűnözésének szerkezetét külön is vizsgálják. Ugyanez indokolja az egyéb demográfiai és társadalmi jellemzők külön-külön történő vizsgálatát is.

A férfiak és a nők bűnözésének szerkezetében alapvetően két jellemző különbség figyelhető meg. (Ugyanez nem mutatható ki a fiatalkorúaknál a fiúk és a lányok bűnözése között.) Az egyik jellemző, hogy az elítélt férfiaknak közel egyharmadát közlekedési bűncselekmény elkövetése miatt vonták felelősségre, míg a nőknél a hasonló bűncselekmények miatt elítéltek aránya még a 10 százalékot sem éri el. A különbség alapvető oka az ittas járművezetés alapesete miatt elmarasztaltak eltérő számával és arányával magyarázható. Az 1992-ben ilyen bűncselekmény elkövetése miatt elítélt férfiak száma 18 742 fő volt, ami az azonos nemű, közvédas eljárásban elítélt felnőttkorúak 29,5 százaléka. A felnőttkorú nők közül ugyanakkor csupán 407 főt marasztaltak el ilyen bűncselekmény elkövetése miatt, ami az azonos nemű elítélt felnőttkorúak 6,9 százalékaival egyenlő. Meg kell még jegyezni, hogy az ittas járművezetés elkövetői számos jellemző szerinti megoszlásukban eltérnek a hagyományos bűncselekmények elkövetőinek azonos ismérvek szerinti megoszlásától. Utalásszerűen csak annyit kívánok megemlíteni, hogy eltér az életkor szerinti megoszlásuk, általában valamivel idősebbek, mint az átlagos bűnelkövetők, kedvezőbb az iskolai végzettség szerinti megoszlásuk, kevesebb közöttük az, aki nem él házasságban és a büntetlen előéletűek aránya is lényegesen magasabb. Kriminálstatisztikai szempontból tehát azt is mondhatjuk, hogy a bűnelkövetők vizsgált ismérvek szerinti megoszlását e bűncselekményi kategória elítélteinek ismérvei „javítják”, nélkülük az elkövetők jellemzői, elsősorban az iskolai végzettség, a családi állapot és az előélet szempontjából még nagyobb mértékben térnének el kedvezőtlen irányba a társadalmi átlagtól.

A férfiak és a nők bűnözési szerkezetének másik jellegzetes különbsége a tartás elmulasztása miatt elítéltek számában és arányában kimutatható különbség. Utalásként csak annyit említenék meg, hogy 1992-ben ilyen bűncselekmény miatt 1289 férfit és 186 nőt ítéltek el.

Az elítéltek nemek szerinti megoszlásával, a férfiak és a nők bűnözési gyakorisági mutatóinak különbségével kapcsolatban fel kell hívnom a figyelmet azonban arra a körülményre, hogy az utóbbi időben a bűnözésen belül mindinkább uralkodóvá válik a vagyon elleni bűnözés és ezen belül is rendkívül nagy a lopások aránya. E bűncselekmények elkövetői között pedig, az adatok és a tapasztalatok alapján megállapíthatóan, sok a nő. Ugyanakkor azt is meg kell állapítani, hogy a felderítési arány ebben a bűncselekményi kategóriában a legrosszabb. Ebből egyértelműen levonható az a következtetés, hogy a felderítési arány javulásával az elítélt nők száma lényegesen emelkedne. Azt, hogy ez az emelkedés a férfiak és a nők elítéltek közötti arányának megváltozását is eredményezné-e, és ha igen, milyen mértékben, megbízható módon nem lehet megállapítani. Alaposan feltételezhető azonban, hogy azoknak a bűncselekményeknek az elkövetői között, melyekben a nyomozás eredménytelen volt, jelentős számban található férfiak is. Ez azonban nem tekinthető az elkövető nők számát csökkentő tényezőnek, legfeljebb az arányokat érintheti.

A férfiak és a nők bűnözésének szerkezetében ismert és érthető különbség van az erőszakos bűncselekmények miatt elítéltek arányában, mert e bűncselekmények elkövetői hagyományos módon elsősorban a férfiak közül kerülnek ki. Minden évben

elítélnék azonban néhány nőt szándékos emberölés vagy annak kísérlete, szándékos súlyos testi sértés, az utóbbi években egyre többször rablás vagy garázdaság miatt is. Az elmondottak alátámasztására elegendő csupán arra hivatkozni, hogy 1992-ben emberölés miatt 145 felnőttkorú férfit és 29 nőt, emberölés kísérlete miatt 88 férfit és 17 nőt, erős felindulásban elkövetett emberölés miatt 14 férfit és 5 nőt ítétek el. Legalább ilyen meglepő talán a kriminálstatisztikai adatokban nem járatosak előtt, hogy ugyanebben az évben szándékos súlyos testi sértés miatt 227, garázdaság miatt 296, rablás miatt pedig 101 felnőttkorú nőt ítétek el. Ez utóbbi adatok egyértelműen bizonyítják, hogy bár az erőszakos bűncselekmények elkövetőinek többsége változatlanul a férfiak közül kerül ki, ezek a cselekmények sajnálatos módon nem hiányoznak a nők bűnözésének palettájáról sem.

Az életkor és a deviáns magatartások közötti összefüggés a kriminológiai és a szociológiai szakirodalomból egyaránt ismert jelenség. A bűnözés statisztikai módszerekkel történő vizsgálata egyértelművé teszi a témával foglalkozók előtt, hogy sajátosan korszecifikus jelenségről van szó. A kép teljességéhez azonban az is hozzátartozik, hogy a büntetőjogi vétőképesség alsó határa korántsem jelenti a ténylegesen jogsértő magatartások alsó korhatárát. Sajnálatos, de évtizedek óta megfigyelt jelenség, hogy büntetőjogi normákat sértő magatartásokat tanúsítanak olyan személyek is, akik 14. életévüket még nem töltötték be. Az alsó korhatár szinte nem is állapítható meg, statisztikai szempontból persze jelentősége sincs, mert szerencsére csekély számú, szórványosan előforduló jelenségről van szó. A csekély számot természetesen a bűnözés volumenének egészéhez viszonyítva kell érteni. Tényként állapítható meg azonban, hogy a gyermekkorban történő bűnelkövetés összességében emelkedő tendenciát mutat. Ezzel kapcsolatban kell felhívunk a figyelmet egy sajátos magyar jelenségre, melyet egyébként más társadalmi problémák vizsgálatánál sem hagyhatunk figyelmen kívül. Ez pedig a magyar népesség sajátos korstruktúrája. A jelenség lényegét az azt nem ismerők előtt abban foglalhatjuk össze, hogy történelmileg rövid időszakon belül jelentős mértékben ingadozik a születések száma. Ez a jelenség egyébként már az első világháború óta megfigyelhető. A második világháború utáni ingadozásokra talán mint szélső értékeket elegendőnek látszik megemlíteni, hogy az élveszületések száma 1954-ben 223 347, 1962-ben 130 053, 1975-ben 194 240, 1984-ben 125 359, 1985-ben 130 200 volt. Azóta — kis eltérésekkel — 123 és 128 ezer mint szélső értékek között változott. Nem szorul különösebb bizonyításra, hogy a népesség korösszetételének ilyen erőteljes ingadozása alapvetően meghatározza azoknak a társadalmi jelenségeknek a volumenét, amelyek korszecifikusak. Ilyen jelenség a bűnözés is. Azokban az időszakokban ugyanis, amikor a bűnözés szempontjából domináns korosztályok össznépelesen belüli aránya emelkedik, a bűnözés volumene változatlan korszecifikus bűnözési gyakoriság mellett is nő. Sajnálatos tény, hogy az elmúlt években a százezer lakosra számított bűnözési gyakoriság emelkedett. A növekedés mértéke bűncselekményi oldalon rendkívül erőteljes volt, itt ismét csak hivatkozás jelleggel említem meg, hogy százezer lakosra 1980-ban 1219, 1992-ben 4326 bűncselekmény jutott. Ezek a mutatók ugyan még lényegesen kedvezőbbek a legtöbb európai ország mutatójánál, de a magyar társadalom elsősorban az e téren bekövetkező romlást érzékeli. Ennek mértéke pedig az adatok fényében nem szorul különösebb magyarázatra.

A felderítési arány romlásával — mely a bűnözés volumenének növekedésével és szerkezetének megváltozásával szükségszerűen együtt jár — tudomásul kell vennünk, hogy a felderített elkövetők száma nem nőtt olyan mértékben mint a bűncselekményeké. A bűncselekményt elkövetők száma 1980-ban 77 154, 1992-ben 140 405 volt. Az előbbi érték százezer lakosra számítva 721 főt, az utóbbi 1358 főt jelent. A nyomozó szervek tehát jelentős erőfeszítéseket tettek, és ez nem is maradt eredménytelen, de a bűnözés tényleges volumene és az eredményesen felderített hányad közötti távolság mindezek ellenére nőtt.

A büntetőjogi normákat megszegők között növekvő számban szerepelnek gyermekkorúak. Ez önmagában még magyarázható lenne a korstruktúra már jelzett sajátosságaival, sajnos azonban a probléma az, hogy nemcsak az elkövetők száma, hanem a százezer azonos korú lakosra számított gyakorisági mutató is emelkedik. Ezt világosan látjuk azokból az adatokból, amelyek az ismertté vált, eredményesen felderített gyermekkorú elkövetők számát mutatják. Így 1990-ben 3458, 1991-ben 4240, 1992-ben 4488 gyermekkorú elkövető vált ismertté, ami százezer azonos korú lakosra számítva 1990-ben 178, 1991-ben 225 és 1992-ben 244 elkövetőt jelentett. Ismeretes, hogy a bűnözési gyakoriság az ún. fiatal felnőtt kor alsó határáig emelkedik, és a legtöbb esetben (a legtöbb bűncselekménynél) ekkor éri el a maximumát. A fiatalkori bűnözési gyakoriság az ismertté vált fiatalkorú bűnelkövetők száma és százezer azonos korú lakosra számított gyakorisági mutatója az elmúlt években egyértelműen emelkedett. Az abszolút szám változása természetesen összefüggésben áll a fiatalkorú népesség összlétszámának változásával, sajnálatos tényként kell azonban megállapítani a gyakorisági mutató értékének emelkedését is. Így 1990-ben százezer fiatalkorú lakosra 1916 fiatalkorú bűnelkövető jutott, 1991-ben 1925, 1992-ben pedig már 2145. A fiatalkori bűnözés jelenlegi volumene tehát két tényező együttes hatásával magyarázható. Az egyik az a körülmény, hogy ezekben az években a legmagasabb a büntetőjogi értelemben vett fiatalkorú népesség össznépességben belüli aránya, a korábbi évekhez képest a büntetőjogilag domináns korosztályokon belüli arányuk magasabb, mint a korábbi években. A másik tényező, hogy folytatódott a korszpecifikus kriminalitási gyakoriság emelkedése. Itt példaként elegendő csupán arra hivatkozni, hogy 1990 előtt a százezer fiatalkorú lakosra számított, azonos korú bűnelkövetők száma például 1974-ben 1113, 1975-ben 1333, 1977-ben 1274, 1980-ban 1301 volt. Ezt követően alakult ki az az egyértelműen emelkedő tendencia, mely sajnos azóta is folytatódik, de a korábbi helyzet érzékeltetésére meg kell említenem, hogy a megelőző időszak legmagasabb értéke (1986-ban 1795 fő) is lényegesen alacsonyabb volt az utóbbi években mért értéknél. A korstruktúra elemzéséből már korábban érzékeltetni lehetett, hogy még változatlan korszpecifikus gyakoriság mellett is a bűnözés volumenének emelkedése várható; a korszpecifikus gyakorisági mutatók változása alapján pedig a növekedés szükségszerűen bekövetkező és így előre látható volt. Éppen ezért nem fogadható el az az állítás, hogy a társadalmat, így különösen a törvényhozókat, a jogalkalmazó és igazságszolgáltatási szervek vezetőit vagy a büntetésvégrehajtást ez a növekedés váratlanul érte. Ha annak mértéke pontosan nem is volt előre jelezhető (bár számos, utólag esetenként még optimistának is minősülő prognózis készült), a növekedés valószínűsége a bizonyossággal volt egyenlő. Az esetleges meglepetés oka ezért legfeljebb a tájékozatlanság lehet.

Tekintettel arra, hogy a kriminalitási gyakoriság jellegzetes eloszlást mutat, már most fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a jelenlegi, nagy létszámú fiatalok népcsoportok, évjáratok felnőttkorba lépésével a felnőttkori bűnözés volumenének további növekedése jár együtt. Ez csak abban az esetben nem következik be, ha valamilyen, ma még előre nem látható körülmény következtében a kriminalitási gyakoriság váratlanul csökkenne. Ilyen okot azonban jelenleg nem ismerünk, ilyen létét feltételezni sem tudjuk, ezért bekövetkezése jelenlegi ismereteink szerint csodaszámba menne, s mint ilyen egyrészt ezért valószínűtlen, másrészt kívül esik a kriminológia vizsgálati körén.

A korszpecifikus kriminalitási gyakoriság és a bűnözés szerkezete közötti kapcsolatot vizsgálva utalnunk kell arra a körülményre, hogy a fiatalabb korosztályok részvételi aránya az erőszakos bűncselekmények elkövetői között elsősorban a rablásnál és az erőszakos közösülésnél az átlagosnál is magasabb. A teljes bűnözésre számított korszpecifikus gyakoriság magában foglalja két olyan bűncselekmény elkövetőinek adatait is, amelyek az össz-bűnözésen belül sajátos helyet foglalnak el. Az egyik ilyen bűncselekmény az ittas járművezetés alapesete, a másik a tartás elmulasztása. E két bűncselekmény elkövetőinek kormegoszlására az jellemző, hogy elkövetőik átlagéletkora magasabb a hagyományos bűncselekményeket elkövetőkénél. Ennek okai a két cselekménynél nyilvánvalóan különbözők, de ettől még tény marad az, hogy e cselekmények elkövetőinek kormegoszlása befolyásolja a bűnözés egészére számított értéket. Ha az ilyen bűncselekmények miatt elítéltek számát az összes elítélt számából levonjuk, akkor még inkább szembetűnőbbé válik a bűnözés korszpecifikus jellege, a fiatal felnőtt korosztályok domináló szerepe. Itt is fel kell hívnunk a figyelmet a férfiak és a nők bűnözési struktúrájának különbségére, ezeknek a bűncselekményeknek az elkövetői ugyanis az átlagosnál nagyobb arányban kerülnek ki a férfiak közül, ezért kormegoszlásuk a férfi elkövetők kormegoszlását lényegesen nagyobb mértékben befolyásolja, mint a nőkéét. A fiatal korosztályok már jelzett domináló hatása ezért említett két cselekmény elkövetőinek figyelmen kívül hagyásával számított adatoknál még szembetűnőbb. A bűnözés korszpecifikus jellemzőinek érzékeltetésére elegendő talán csupán arra hivatkozni, hogy a százezer azonos korú lakosra jutó elkövetők száma 1992-ben a gyermekkorúaknál és a fiataloknál már megismert adatok mellett, a felnőtt korba lépve a 18 éveseknél 3513, a 19 éveseknél 3659, a 20—24 éveseknél 2524, a 35—39 éveseknél 2007, a 45—49 éveseknél 1036, az 55—59 éveseknél 369, míg a 60 éves és idősebbeknél csupán 108 volt. A felnőttkorúak teljes körére számított 1506 fős átlagérték mögött tehát rendkívül nagy különbségek húzódnak meg, és egyúttal bizonyítják annak az állításnak a megalapozottságát, hogy a népesség korösszetételének megváltozása miatt és milyen mértékben gyakorol hatást a bűnözés volumenének alakulására.

A társadalomban általánosan elfogadott feltételezés, hogy a rendezett családi körülmények beilleszkedést segítő hatásúak. Különös jelentőségük van ezért azoknak az adatoknak, amelyek a népesség e jellemzők szerinti megoszlásának változását mutatják. Az elkövetők és az elítéltek körében végzett statisztikai vizsgálatok egyértelműen bizonyítják, hogy a rendezett családi körülmények és a kriminalitási gyakoriság között összefüggés figyelhető meg, és pedig oly módon, hogy a nem teljes családi körben élők vagy a rendezetlen jogi körülmények között élők kriminalitási gyakorisá-

ga az átlagosnál magasabb. Az erre vonatkozó részletes adatok ismertetésétől már csak terjedelmi okokból is el kell tekintenünk. Az elmondottak érzékeltetésére azonban hivatkozni kell arra, hogy a jogerősen elítélt fiatalok közül 1990-ben 56,5 százalék, 1991-ben 56,3 százalék, 1992-ben 58,8 százalék élt mindkét szülő közös háztartásában. Átlagosan minden negyedik fiatal csak az egyik szülő háztartásában élt, míg a többiek, vagyis az elítéltek valamivel kevesebb mint egyötöde szülői háztartáson kívül élt. Az azonos korú teljes népességhez viszonyítva ez mindenképp nagyon magas aránynak tűnik. Különösen figyelemre méltó összefüggésre utalnak azok az adatok, melyek szerint a fiatalok bűnözésén belül meghatározó hányadot képviselő elítélt fiúk közül a büntetett előéletűek aránya a megfigyelt években a mindkét szülő közös háztartásában élőkénél 15—17 százalék, míg a szülői háztartásban nem élők között 32—36 százalék volt.

A felnőttkorúaknál a családi állapot szerinti adatok utalnak a már jelzett összefüggésekre. A százezer azonos korú és nemű, azonos családi állapotú lakosra számított gyakorisági mutató értékei a férfiaknál és a nőknél egyaránt szembetűnő különbségeket jeleznek. A nőtlenek és a hajadonok elítéltek közötti magas aránya és gyakorisági mutatója elsősorban életkorukkal magyarázható. A kép teljességének kedvéért azonban szükségesnek látszik arra utalni, hogy számos kriminológiai vizsgálat eredményei bizonyítják: a hagyományos bűnözői körben a nőtlenek és a hajadonok aránya magasabb, mint a megfelelő korú népességben. További vizsgálatok tárgyát képezhetné annak kutatása, hogy a jelenség oka a bűnözői életmóddal össze nem egyeztethető rendezett családi élet vagy a kötöttségeket e tekintetben is nehezen tűrő személyiség.

A kriminálstatisztikában — közelebbről a bírósági statisztikában — a nőtlenek és hajadonok mellett a házasok, az özvegyek, az elváltak és a különélők kategóriáit különböztetjük meg. Ez utóbbival kapcsolatban az a probléma, hogy míg az elítélteknél számuk és életkoruk egyértelműen megállapítható, a népesség egészére vonatkozóan hasonló megoszlási adatok nem állnak rendelkezésünkre. A gyakorisági mutatók számításánál ezért a népesség egészénél is ismert jogi helyzetre vonatkozó mutatókból kell kiindulni, ami a tényleges és a jogi helyzet közötti különbség következtében torzító tényezőt jelent. A különböző családi állapotúak kriminalitási gyakoriságának eltéréseit egyértelműen kimutathatjuk, ha összehasonlítjuk az azonos korcsoportba tartozó, de eltérő családi állapotú elítéltek százezer lakosra számított gyakorisági mutatóját. Így a férfiaknál a 25—29 évesek kategóriájában a nőtlenek mutatója 4157, a házasoké 2567, az elváltaké 8220. A 35—39 éveseknél a nőtlenek mutatója 2377, a házasoké 1573, az elváltaké 5212. Az 50—54 éveseknél a nőtlenek mutatója 757, a házasoké 573, az elváltaké 1857. Az adatok, úgy véljük, önmagukért beszélnek, és tovább pontosíthatók lennének (véltetően még nagyobb különbségeket eredményezve), ha a népesség egészére is a tényleges családi helyzetre utaló mutatók állnának rendelkezésünkre. Az említett adatok az 1992-ben jogerősen elítélt férfiakra vonatkoztak, de hasonló különbségek figyelhetők meg a nőknél is. Utalásként csak annyit jegyeznénk meg, hogy a felnőttkorú nőknél a hajadonokra számított gyakorisági érték 321, a házasokra számított 105, az elváltaké 293 volt.

Az előélet és a családi állapot közötti összefüggéseket vizsgálva, csak utalásként jegyeznénk meg, hogy a családi állapot szerinti megoszlás e tekintetben is kedvezőtlen a rendezetlen állapotúakra nézve. Így például az említett évben jogerősen elítélt

felnttkorú férfiak közül a házas családi állapotúaknak egynegyede volt büntetett előéletű, míg az elváltak és a különélők közül átlagosan minden második.

Az elítéltek családi állapotát, illetőleg a különböző családi állapotú népességkategorikák kriminalitási gyakoriságát vizsgálva, lehetetlen nem észrevenni az összefüggést az e téren megfigyelhető demográfiai tendenciák és a bűnözés alakulása között. A házasságok stabilitásának megbomlásával, a nem teljes családban felnövekvő fiatalok számának és arányának emelkedésével, az elvált és külön élő felnttkorúak számának és arányának emelkedésével — úgy tűnik — szükségszerűen együtt jár a bűnözési intenzitás növekedése. Súlyos hiba lenne természetesen a bűnözés növekedését elsősorban vagy döntő mértékben kizárólag ezzel a tényezővel magyarázni. A kriminalitási gyakoriság mutatóinak fényében azonban az összefüggés egyértelmű és tagadhatatlan. Mértékéről és hatásáról lehet, sőt kell is vitatkozni, a probléma lényege azonban nem kerülhető meg. A családi élet stabilitásának meggyengülése szükségszerűen együtt jár a beilleszkedést segítő hatás csökkenésével. Amennyiben a felbontott házasságok megkötött, illetőleg fennálló házasságokhoz viszonyított aránya a jövőben is a jelenlegihez hasonlóan alakul, illetőleg a házasságkötések csökkenése az új, házasságon kívüli együttélési formák terjedését jelzi, úgy bizonyosan számíthatunk arra, hogy az új, felnövekvő generációk beilleszkedési nehézségei fokozódnak, az ezzel kapcsolatos problémák gyakoribbá válnak, és minden bizonnyal e tényezők is a kriminalitás növekedésének irányába hatnak. A kriminálstatisztikával vagy kriminológiával foglalkozó kutatóknak vagy elemzőknek természetesen nem lehet feladata javaslatokat tenni a házasságok stabilitását feltételezhetően szolgáló intézkedésekre, de a problémából adódó veszélyekre kötelessége felhívni a figyelmet.

Az elítéltek iskolai végzettség szerinti megoszlása — a korábbi évekhez hasonlóan — megerősítette azoknak a megállapításoknak a helyességét, melyek a kriminalitási gyakoriság és a bűnözés összefüggéseire utalnak. A felnttkorú férfi elítélteknek közel háromnegyede általános iskolai végzettséggel rendelkezett, csaknem egy százaléka azonban írástudatlan volt. Minden negyedik elítéltnak volt középiskolai végzettsége, míg a felsőfokú végzettségűek aránya nem érte el a négy százalékot. Lényegesen megváltozik azonban a kép, ha az elítéltek számából levonjuk azokat, akiket ittas járművezetés alapesete miatt ítétek el. Ez utóbbiak iskolai végzettség szerinti megoszlása ugyanis lényegesen kedvezőbb a hagyományos bűncselekményeket elkövetőkénél. Ennek bizonyítására elegendőnek látszik megemlíteni, hogy az általános iskolai végzettségűek aránya az ittas járművezetés miatt elítélteknél 57,9 százalék, a többi bűncselekmény elkövetőinél 75,1 százalék. Középiskolai végzettséggel rendelkezett az ittas járművezetők 35,6 százaléka, az egyéb bűncselekményt elkövetők 21,2 százaléka. A felsőfokú végzettségűek aránya az ittas járművezetés miatt elítélteknél 6,4 százalék, az egyéb bűncselekményt elkövetőkénél 2,4 százalék volt. Más megközelítésben: a 2277 felsőfokú végzettséggel rendelkező férfi elítélt 52,7 százalékát ittas járművezetés alapesete miatt marasztalták el.

Sajátos társadalmi ismérv az előélet. A büntetőjogi normákkal történő ismételt szembehelyezkedés két változata közül az egyik a halmazati bűnelkövetés, a másik az ismételt, büntetőjogi szankciók alkalmazása ellenére történő büntetőjogi normaszegés. Megjegyzendő, hogy a halmazati bűnelkövetés és a felderítési arány között feltételezhető összefüggés van. Valószínűnek látszik, hogy a jelenlegi, magas halmazati

ti elkövetési arány kialakulásában nemcsak a bűnözés szerkezetének és a büntetőjogi normákhoz fűződő viszony megváltozásának van szerepe, hanem annak a körülménynek is, hogy a sorozat-bűncselekményeket nem szakítja meg a nyomozás és a büntető eljárás. Ezek hatékonysága és további cselekmények elkövetésétől történő tartózkodásra ösztönző hatása már más kérdés.

A fiatakorúak közül átlagosan minden ötödik volt büntetett előéletű, ami kétségkívül lényegesen kedvezőbb arány, mint a felnőttkorúaknál, de ha arra gondolunk, hogy a büntetőjogi értelemben vett fiatakor mindössze négy életévet fog át, akkor az arányok már korántsem tarthatók alacsonynak. A fiatakori bűnözés szempontjából meghatározó fiú elítéltek előélet szerinti megoszlásának családi környezet szerinti különbségeit már érintettük. A kérdést más oldalról megközelítve azt láthatjuk, hogy azok a fiúk, akik nem élnek a szülők közös háztartásában, vagy az egyik szülő háztartásában, az előélet szerinti megoszlás szempontjából is kedvezőtlen képet mutatnak. Így a büntetlen előéletűek közül csak átlagosan valamivel több mint minden tizedik élt szülői háztartáson kívül, míg a büntetett előéletűek közül minden negyedik. Az iskolai végzettség és az előélet közötti kapcsolatot bizonyítja egyébként, hogy az elmúlt három év átlagát figyelembe véve a büntetett előéletűek aránya az írástudatlan elítélt fiúknál 33,7 százalék, a nyolcadik osztályt elvégzetteknel pedig 11,3 százalék volt. Megjegyzendő, hogy a fiatakorú leány elítéltek iskolai végzettség szerinti megoszlása kedvezőtlenebb a fiúkénál, ami még akkor is figyelemre méltó, ha tekintetbe vesszük lényegesen alacsonyabb számukat.

A közvádas eljárásban elítélt felnőtt korúak között a büntetett előéletűek aránya értelemszerűen magasabb, mint a fiatakorúaknál. Átlagosan azt mondhatjuk, hogy valamivel több mint egyharmaduk büntetett előéletű. Az elítéltek összességére számított arányokat értelemszerűen itt is a férfiaknál mért arányok határozzák meg. Az adatokkal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a már többször hivatkozott bűncselekmény, az ittas járművezetés alapesete miatt elítéltek adatai a kapott átlagértékeket kedvező irányban befolyásolják. Ez alapvetően azzal magyarázható, hogy közülük csak minden ötödik volt büntetett előéletű.

Az előélet mint a társadalmi beilleszkedést jelző ismérv és a bűnözés szerkezete között egyértelmű összefüggés mutatható ki. Itt elsősorban az erőszakos bűncselekmények elkövetőinek bizonyos kategóriáira kell utalnunk. Ezek között ugyanis a büntetett előéletűek aránya az adatok tanúsága szerint mindig lényegesen az átlag felett volt. Hivatkozásként elegendő talán megemlíteni, hogy az 1992-ben erőszakos közöszlész miatt jogerősen elítélt felnőttkorúak 58,2 százaléka, a hivatalos személy elleni erőszak miatt elítéltek 49,9 százaléka, a rablás miatt elítéltek 66,0 százaléka volt büntetett előéletű. Az előélet és a különböző demográfiai-társadalmi ismérvek közötti kapcsolat ugyanúgy egyértelműen kimutatható és nagy stabilitást mutat, mint a bűnözés néhány más kriminálstatisztikai jellegzetessége. A családi állapot és az előélet összefüggéseire a korábbiakban már utaltunk. Kiegészítésként csak annyit jegyez-nénk meg, hogy a büntetlen előéletűek aránya az 1992-ben elítélt írástudatlan felnőtt korú férfiaknál 36,9 százalék, az általános iskolai végzettségűeknél 58,5 százalék, a középiskolai végzettségűeknél 78,0 százalék, míg a felsőfokú végzettségűeknél 88,5 százalék volt. Ugyanakkor a büntetőjogi normákkal történő legkövetkezetesebb szembehelyezkedést tanúsító többszörös visszaesők aránya az írástudatlanoknál 18,6

százalék, az általános iskolai végzettségűeknél 11,1 százalék, a középiskolai végzettségűeknél 3,5 százalék és a felsőfokú végzettségűeknél 0,6 százalék volt.

A demográfiai-társadalmi tényezők és a bűnözés szerkezete, valamint dinamikája közötti kapcsolat a nőknél hasonlóképpen kimutatható, mint a férfiaknál, az egyes részadatok tekintetében azonban a statisztikai módszerek a csekélyebb esetszám miatt eleve csak korlátozottabban alkalmazhatók. A legjelentősebb összefüggések azonban itt is egyértelműen bizonyíthatók, az összébűnözésre gyakorolt hatásuk azonban kisebb arányuk miatt nem éri el a férfiakét.

A demográfiai-társadalmi jellemzők és a bűnözés szerkezete és dinamikája közötti összefüggést vizsgálva, nem mulaszthatjuk el néhány olyan megállapítás megfogalmazását, melyek egyúttal prognózisként is felfoghatók. Ezek lényege a következőkben foglalható össze.

A hosszú évek óta tartó tendencia, a bűnözési intenzitás korszpecifikus mutatóinak emelkedése minden valószínűség szerint a jövőben is folytatódik. A bűnözés volume azonban akkor is emelkedik, ha a mutatók a jelenlegi szinten stabilizálódnak. Ennek az az oka, hogy a következő években lépnek a fiatal felnőtt korba a jelenlegi nagy létszámú fiatalok évfjára.

A házassági mutatók kedvezőtlen alakulása, az alacsony házassági gyakoriság és a magas válási arányszám a házasságon kívüli együttélés gyakoribbá válásával és a házasság stabilitásának csökkenése irányába ható egyéb tényezők hatásával együtt valószínűsíti, hogy a fiatalok generációk beilleszkedési nehézségei a jövőben is fennmaradnak, sőt fokozódnak. Nem hagyható figyelmen kívül ugyanis az a körülmény, hogy ma már a felnőttkorú népességnek azok az évfjara, melyeknek tagjai jelentős hányadban maguk sem teljes családban nőttek fel, képezik a szülők generációját.

Az iskolai végzettség beilleszkedést segítő hatásával kapcsolatban arra a körülményre kell felhívni a figyelmet, hogy a társadalom különböző rétegeinek és csoportjainak anyagi helyzete, életszínvonala és ezzel összefüggésben életvitele között egyre nagyobb különbség alakul ki. A fokozódó differenciálódás egyik hatása az azonos végzettségi szintet biztosító iskolák nevelési és oktatási minőségének különbségében jelentkezik. Fennáll annak veszélye, hogy a társadalom hátrányosabb helyzetű és ezért egyébként is magasabb kriminalitási gyakoriságú csoportjainak gyermekei olyan iskolákban végzik tanulmányaikat, melyeknek beilleszkedést segítő hatása lényegesen alatta marad a jobb iskolák által elérhető hatásnak. Ez részben társadalmi feszültségek forrása lehet, részben a társadalom tagjai közötti anyagi differenciálódás további forrása lesz, és természetesen a bűnözés alakulására sem marad hatástalan.

Végezetül meg kell említeni a bűnözés területi adatainak itt nem tárgyalt különbségeit. A különböző demográfiai-társadalmi folyamatok mozgásiránya és a változások mértéke területenként jelentős különbségeket mutathat. A jövőben ezek a már ma is meglévő területi különbségek fokozódhatnak, a bűnözés volumenére és a bűnözési gyakoriság területi különbségeire gyakorolt hatásuk erősödése valószínűsíthető, de még pontosan nem prognosztizálható. A bűnmegelőző és a bűnüldöző tevékenység jövőbeni hatékonysága ugyanakkor megkívánja az ilyen adatok ismeretét, ezért a jövőben szükségesnek látszik a kriminológiai kutatások ilyen irányú kiterjesztése, a társadalomstatisztika és a demográfiai kutatások eredményeinek fokozott felhasználása.

lása és hasznosítása. Eredményeket ma már csak a komplex szemléletmódtól, a multidiszciplináris megközelítéstől várhatunk. A közeljövő tudományszervezési feladatainak egyik központi kérdése kell legyen az ilyen szemléletmód általános elfogadtatása.

TÁRGYSZÓ: Bűnözés.

РЕЗЮМЕ

Настоящий очерк является несколько измененным вариантом доклада, представленного автором на состоявшемся в Будапеште с 22 по 27 августа 1993 года XI Международном криминологическом конгрессе.

Автор анализирует демографические и общественные факторы преступности. В криминологии имеется пять таких общественно-демографических индикаторов, исследование и анализ которых обладает определяющим значением с точки зрения движения преступности. Внимательное исследование и обстоятельный анализ изменения этих индикаторов может оказать содействие прогнозированию предстоящего движения преступности. Это следующие индикаторы: пол, возраст, семейное положение, уровень школьного образования, отсутствие или наличие судимости. Автор путем исследования указанных признаков объясняет роль общественных процессов, имеющих определяющее значение с точки зрения тенденции движения преступности.

Роль и значение отдельных факторов можно исследовать с ряда точек зрения, автор одноко касается только тех из них, которые, по его мнению, в прошлом, настоящем и будущем являлись, являются и будут являться определяющими с точки зрения преступности.

SUMMARY

The study is a somewhat modified version of the lecture delivered at the 11th International Criminology Congress, held in Budapest, between 22 and 27 August 1993.

The author analyses demographic and social factors of delinquency. From criminological aspect there are five demographic criteria, the analysis of which is decisive as for the development of delinquency, thus their proper survey and the careful analysis of their changes may provide a help to forecast delinquency. These criteria are as follows: sex, age, marital status, school attainment and past record. The author gives an explanation, by means of these factors, of the role of social processes which determine criminal tendencies.

The role and significance of particular factors can be analysed from several aspects. The author refers only to those, which, in his opinion, were in the past, are now, and will be also in the future relevant to delinquency.

A KÖZÉP-TISZA-VIDÉK NÉPESSÉGÉNEK EGÉSZSÉGÜGYI HELYZETE*

DR. KISS ÉVA

Az elmaradottság és az elmaradott területen élő népesség jellemzői közötti összefüggés vizsgálatához mintaterületül a Közép-Tisza-vidék azon részét jelöltem ki, amelyet korábbi kutatások több szempontból is elmaradottnak minősítettek. ([1], [2], [6], [12]) E térség kiválasztását változatos településszerkezete mellett az is indokolta, hogy magán viseli az elmaradott területek kedvezőtlen tulajdonságait (megyehatár menti fekvés, fejletlen gazdaság, szerény infrastrukturális ellátottság, alacsony szintű életkörülmények stb.), és ugyanakkor nem tartozik az intenzíven kutatott területek közé.

A Közép-Tisza-vidék — amelynek fejlődése a XVIII.—XIX. század második felében torpant meg — közigazgatásilag erősen felszabdalt, ugyanis négy megye (Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok) periférikus, megyehatár menti zugaiból tevődik össze, s e tekintetben egyedülálló hazánkban.¹ Területén jelenleg 37 település osztozik, amelyek között ma már négy kisváros is van, míg a többi eltérő nagyságú falu.

A térség vizsgálata során egyrészt bebizonyosodott, hogy az elmaradottság nemcsak a népesség számát, hanem az összetételét, a minőségét is meghatározza. Másrészt, hogy az itteni tapasztalatok a többi elmaradott terület népességének alaposabb megismeréséhez is támpontul szolgálhatnak. Ez azért is fontos, mert hazánk területének növekvő hányadát teszik ki a gazdasági és/vagy az életkörülmények szempontjából elmaradott térségek. Az ország településeinek 1986-ban 19, 1991-ben 31 százaléka minősült elmaradottnak, és ezekben élt a népesség 4,0, illetve 7,6 százaléka.

A népesség minőségi jellemzői között központi helyet foglal el az egészségi állapot, hiszen meghatározza a népességnek mint munkaerőnek a gazdasági aktivitását, a teherbíró képességét, a munkához való viszonyát. Az egészséges ember nyilvánvalóan tartósabb erőfeszítésre és általában nagyobb teljesítményre képes, mint a beteg. Az egészségi állapotot viszont számos tényező (jövedelmi viszonyok, életmód, demográfiai jellemzők, társadalmi struktúrában elfoglalt hely, lakáskörülmény stb.) befolyá-

* Kutatásaimat 1991-ben az MTA-Soros Alapítvány anyagi hozzájárulásával végeztem. Az Alapítvány támogatásáért ezúton is köszönetemet fejezem ki.

¹ A Közép-Tisza-vidék térképét lásd [9] 472. old. A térség települései közül Heves és Tiszafüred 1984-ben, Kunhegyes 1989-ben, Mezőcsát pedig 1991-ben kapott városi rangot.

solja, amelyeknek szinte mindegyike kedvezőtlenebb az elmaradott területeken, mint az ország más részein. Ezek alapján feltételezhető, hogy az e térségekben élők egészségi állapota kedvezőtlenebb, mint az országos átlag, amit a Közép-Tisza-vidék példájával kísérelünk meg igazolni.

Az egészségi állapot bemutatását számottevően megnehezítette, hogy e statisztika területi adatbázisa nagyon szegényes, ezért a kutatáshoz helyi adatgyűjtésekre, esettanulmányok készítésére is szükség volt. Az elemzés alapját a vizsgált települések negyedének körzeti orvosaival 1990-ben készített interjúk, illetve az általuk az egykori tanácsok felkérésére készített jelentések, beszámolók képezték. (Bár az összegyűjtött információk a településeknek csak alig több mint a felére vonatkoznak, és a körzeti orvosok kijelentései is szubjektív tapasztalatokon alapulnak, mégis — úgy gondolom — alkalmasak bizonyos trendek, tendenciák ismertetésére, valamint annak vizsgálataira, hogy van-e lényeges különbség az elmaradott térségben és az ország más (falusi) régióiban élők egészségi állapota között.) Ezekon kívül egyrészt az egyeki gyógyszer-tár 1989-ben végzett szűrővizsgálatának, másrészt a dohányzási és alkoholfogyasztási szokásokról a térség valamennyi középfokú és néhány általános iskolájában 1990-ben végzős tanulók vizsgálatának, harmadrészt pedig a hevesvezekényi lakosság megkérdezésének eredményeire támaszkodtam. Az iskolai vizsgálat a Közép-Tisza-vidéken élő 14 éven felüli népesség 22 százalékára, a lakossági megkérdezés a Hevesvezekényen élő 14 évnél idősebbek 7 százalékára terjedt ki.

Néhány demográfiai jellemző

A Közép-Tisza-vidék évtizedek óta egyike hazánk fogyó népességű területeinek. Népességszáma 1960 és 1990 között 142 241 főről 103 980 főre (27 százalékkal) csökkent. Még az 1980-as évtizedben is az országos községi átlagnál (5,1%) lényegesen nagyobb volt az elvándorlás mértéke (7,5%), ami a terület gazdasági elmaradottságával, periferiális fekvésével, a központok hiányával, a rossz infrastrukturális ellátottsággal stb. magyarázható. A nagyarányú népességvesztés kedvezőtlenül hatott az elveszületések számára is. Az 1980-as évtizedben már a régió szinte valamennyi településén természetes fogyást regisztráltak.

Ismert tény, hogy a migráció szelektív hatására az elmaradott területek elveszítik a legjobb munkásokat, a fiatal, magasabban képzett embereket. [8] Az elvándorlás mintegy „kilúgozta” az elmaradott térségek népességét, ugyanis az elköltözők főleg a fiatal, gyakran a szülőképes korú, a munkaképes korú, az iskolázottabb és a kvalifikáltabb szakképzett fizikai és szellemi foglalkozásúak, a jobb egészségi állapotúak, a vállalkozóbb szelleműek közül kerültek ki. A mennyiségi fogyás tehát minőségi „romlással” járt, amely a népesség előregedésében és egészségi állapotának romlásában is megmutatkozott.

Az előregedés üteme az 1960-as évtizedtől gyorsult fel. 1960 és 1980 között a Közép-Tisza-vidéken 52-ről 88-ra nőtt az előregedési index² értéke, míg a falusi átlagé 50-ről 81-re, de 1990-ben ez utóbbié (98) már megelőzte a demográfiailag stabilizálódó vizsgált területét (93). (Lásd az 1. táblát.)

² Az előregedési index: a száz 0—14 évesre jutó 60 éves és idősebbek száma.

1. tábla

Az előregedési index és a 7 éves és idősebb népesség iskolázottsági szintje*

Település	Az előregedési index		Az iskolába nem jártak	Az általános iskola 8 osztályát végzettek	A középfokú	A felsőfokú
	1980	1990			végzettségük	
			aránya a 7 éves és idősebb népességből (százalék)			
Ároktő	122	120	4,1	31,1	7,3	2,0
Borsodivánka	291	370	10,6	28,7	7,8	5,2
Egerlövő	161	250	1,0	40,8	4,5	1,3
Gelej	108	117	2,2	31,1	4,8	1,9
Igrici	67	86	5,2	38,1	7,8	1,2
Mezőcsát	62	73	2,9	34,6	10,3	3,7
Négyes	436	354	—	40,6	6,2	1,4
Tiszabábolna	183	427	1,3	32,7	4,5	1,5
Tiszadorogma	104	114	1,7	29,0	6,4	1,7
Tiszakeszi	63	76	3,6	36,0	5,6	2,9
Tiszavalk	91	153	1,9	34,9	4,1	0,5
Egyek	85	109	3,0	33,9	7,0	1,8
Tiszacsege	80	99	3,2	33,4	6,9	2,2
Újszentmargita	45	73	2,8	31,3	6,6	2,4
Heves	72	80	3,6	28,0	13,3	5,7
Hevesvezekény	104	293	2,0	36,5	10,0	2,0
Kisköre	81	95	4,0	30,8	9,5	3,3
Kömlő	128	125	3,5	26,0	5,0	2,5
Pély	103	117	2,7	36,6	6,4	1,8
Poroszló	109	125	2,3	29,6	8,4	3,0
Sarud	152	192	3,4	31,9	5,2	2,9
Újlőrincfalva	172	166	4,8	31,8	2,4	0,8
Tarnaszentmiklós	161	132	2,6	26,9	4,8	1,9
Tizanána	112	125	3,9	28,3	7,0	2,9
Abádszalók	93	100	4,1	27,6	6,4	2,9
Kunhegyes	75	88	2,2	30,9	12,9	4,2
Kunmadaras	88	72	4,7	28,8	9,1	3,1
Nagyiván	151	142	2,3	28,9	7,0	2,6
Tiszabura	70	64	10,3	29,0	5,0	2,0
Tiszaderzs	95	128	3,4	30,7	5,0	1,6
Tiszafüred**	67	74	3,2	31,1	12,4	5,3
Tiszagyenda	117	141	3,9	30,7	6,5	2,1
Tiszaigar	95	106	3,6	27,8	6,3	1,8
Tiszaörs	145	122	2,7	28,5	9,5	3,3
Tiszaroff	120	110	4,3	30,4	7,9	2,7
Tiszaszentimre	97	106	3,4	30,4	6,7	3,0
Tomajmonostora	102	116	1,8	30,0	4,5	1,9
Közép-Tisza-vidék	88	93	3,5	31,0	9,1	3,5
Az ország összes községe	81	98	2,0	32,0	16,2	7,6

* 1990. évi adat az általános iskola 1—7 osztályát elvégzettek, a befejezetlen közép- és felsőfokú iskolát végzettek nélkül.

** Tiszaszőlős 1980-ban még önálló település volt (előregedési indexének értéke 81), és 1984-ben Tiszafüredhez csatolták.

Forrás: Az 1980. évi népszámlálás 5., 9., 10., 16., 21. kötete (Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1981.) Az 1990. évi népszámlálás 3., 7., 12., 13. kötete (Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992.).

A Közép-Tisza-vidéken a nők száma valamennyi népszámlálás alkalmával meghaladta a férfiakét.

A nőtöbblet itt a fiúsecsemők nagyobb halandóságával és a férfiak gyakoribb elvándorlásával magyarázható. Az ezer férfira jutó nők száma (1069) a legutóbbi népszámlálás idején is meghaladta az országos községi értéket (1049). Az országos tapasztalatokhoz hasonlóan, az idősebb korosztályok felé haladva — hosszabb átlagéletkoruk következtében — egyre magasabb a nők aránya, aminek részben élettani okai vannak.

A gazdasági fejlődés szerény üteme, a mezőgazdaság elsődlegessége, az ipar kései kibontakozása és alárendelt szerepe egyaránt hozzájárult a térség lakosságának az országos községi középértéknél alacsonyabb iskolázottsági, szakképzettségi színvonalához. A két világháború közötti állapotokhoz viszonyítva, elsősorban az 1960-as évtizedtől ebben lényeges javulás következett be, de a korábbi elmaradást így sem sikerült behozni. [9] Sőt az elmúlt tíz évben tovább romlottak a térség iskolázottsági mutatói az ország összes községéhez képest.

2. tábla

*A 7 éves és idősebb népesség iskolázottsági szintje nemek szerint,
1990-ben*

Nem	Az általános iskola		A közép-iskola 4	Felsőfokú tanintézetet
	0	8		
	osztályát			
végzettség aránya (százalék)				
Az ország összes községe				
Férfi	1,9	30,6	14,4	8,4
Nő	2,1	33,4	17,9	6,8
<i>Együtt</i>	2,0	32,0	16,2	7,6
Közép-Tisza-vidék				
Férfi	3,1	30,1	8,0	3,5
Nő	4,0	31,7	10,2	3,4
<i>Együtt</i>	3,5	31,0	9,1	3,5

Forrás: Az 1990. évi népszámlálás 3., 7., 11., 12., 13. kötete (Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992.).

Az ország összes községének középértékével összevetve a Közép-Tisza-vidéken még ma is magasabb a mezőgazdaságban dolgozók aránya, ami arra utal, hogy a hátrányos helyzetű térségekben — csökkenő súlya ellenére — napjainkban is a primer szektor a domináns gazdasági ág. Az ország összes községében 1949-ben a lakosság 77, 1960-ban 61 százalékának, 1970-ban az aktív keresők 46, 1990-ben 29 százalékának biztosított megélhetést az agrárgazdaság, míg a vizsgált Közép-Tisza-vidéken ugyanezen időpontokban a népesség 75, illetve 61 és az aktív keresők 53, illetve 32 százalékának.

E térségben is emelkedett ugyanakkor az iparban és a terciér szektorban foglalkoztatottak aránya. (Lásd a 3. táblát.)

3. tábla

Az aktív keresők és a lakásviszonyok néhány jellemzője, 1990

Település	A mező- gazda- ságban	Az iparban	Az egyéb ágakban	A naponta ingázók	Az egy- szobás lakások	A fürdő- szoba, mos- dófülke nélküli lakások	A száz lakosra jutó lakók száma (fő)
	foglalkoztatott aktív keresők						
	aránya (százalék)						
Ároktő	50	19	31	28	226	25	67
Borsodivánka	43	8	49	16	251	9	48
Egerlövő	29	29	42	63	212	9	60
Gelej	66	19	15	31	260	6	58
Igrici	46	26	28	52	265	22	54
Mezőcsát	28	36	36	33	279	18	39
Négyes	48	19	33	60	189	11	29
Tiszabábolna	44	20	36	35	201	12	67
Tiszadorogma	43	34	23	55	189	26	74
Tiszakeszi	31	44	25	27	274	14	36
Tiszavalk	49	16	35	78	249	6	51
Egyek	33	34	33	23	231	13	44
Tiszacsege	33	29	38	24	242	20	43
Újszentmargita	59	17	24	35	277	22	39
Heves	18	35	47	19	279	13	26
Hevesvezekény	17	27	56	81	261	12	35
Kisköre	28	21	51	24	253	11	46
Kömlő	44	28	28	33	252	5	45
Pély	39	23	38	38	240	26	56
Poroszló	47	27	26	31	235	18	53
Sarud	45	26	29	23	222	11	58
Újlőrincfalva	43	36	21	64	208	21	72
Tarnaszentmiklós	32	20	48	33	225	20	75
Tiszanána	50	22	28	24	228	11	58
Abádszalók	47	20	33	23	241	14	49
Kunhegyes	27	41	32	15	257	17	43
Kunmadaras	38	26	36	29	276	17	43
Nagyiván	71	6	23	21	232	8	38
Tiszabura	29	33	38	28	276	23	52
Tiszaderzs	40	22	38	43	208	14	35
Tiszafüred	14	44	42	8	259	12	28
Tiszagyenda	53	19	28	41	220	13	52
Tiszaigar	39	24	37	50	242	20	64
Tiszaörs	41	21	38	35	220	13	56
Tiszaroff	25	38	37	33	225	14	52
Tiszaszentimre	53	17	30	29	244	16	50
Tomajmonostora	52	28	20	55	239	13	35
<i>Közép-Tisza-vidék</i>	32	32	36	25	254	15	44
Az ország összes községe	29	35	36	24	263	16	19

Forrás: lásd a 2. táblánál.

A szűkös helyi munkalehetőségek miatt az elmaradott térségekre jellemző számottevő ingázás itt is megfigyelhető. 1960-ban a keresők 19, 1980-ban az aktív keresők

23 és 1990-ben 25 százaléka dolgozott lakóhelyén kívül, ezzel szemben ezekben az években az ország összes községe keresőinek 10, illetve aktív keresőinek 45 és 24 százaléka. A nagyarányú ingázás nemcsak elvándorlásra, elköltözésre ösztönzött, hanem a lakosság egészségi állapotát is rontotta. Az ingázó életmód ugyanis jobban megviseli a szervezetet, és — különösen a távolsági ingázás — hozzájárulhat a nagyobb mennyiségű alkoholfogyasztáshoz is. Az utóbbi évek változásai nyomán szűkül az ingázók köre, mert az egyes vállalatok elsősorban őket küldik el, így a munkanélküliek jelentékeny hányadát a korábban ingázók teszik ki.

Az elmaradott területek — elsődlegesen a könnyebb letelepedési lehetőségek miatt — erősen „vonzák” a társadalom perifériáján élőket, főként a cigány származásúakat. [11] A Közép-Tisza-vidéken az 1941. évi népszámlálás idején az összes cigány anyanyelvű 1,7 százaléka (320 fő) lakott. (A cigány származásúak aránya ennél magasabb lehetett, de arról nincsenek megbízható adatok.) Az 1990. évi helyi gyűjtésű adatok szerint viszont már számuk megközelítette a 12 ezer főt.

Természetesen a vizsgált demográfiai jellemzőkben településnagyságtól függően kisebb-nagyobb különbségek vannak. A kisebb települések mutatói általában kedvezőtlenebbek a népesebbekénél.

A betegforgalom és a gondozottak megoszlása

A Közép-Tisza-vidék lakosságának romló egészségi állapotára részben a körzeti orvosi rendelőkben megjelentek számának növekedéséből lehet következtetni, ami annak ellenére következett be, hogy a vizsgált településeken csökkent a népesség száma. Bár az egy lakosra jutó körzeti orvosnál tett megjelenések száma az egyes településeken csak néhány tizeddel módosult, mégis a véletlen szerepe — a körzeti orvosi rendelőben megjelentek számának változása és a népesség számának csökkenése ismeretében — kizárható.

A 4. tábla betegforgalmi mutatóinak értéke szorosan összefügg a település nagyságával, a lakosság korösszetételével, társadalmi rétegződésével. Az értékek rendszerint az elöregedő népességű kisközségekben (Nagyiván, Sarud, Tiszadorogma) magasabbak, míg a fiatalabb korösszetételű, népesebb településeken (Egyek, Kisköre, Tiszacsege) alacsonyabbak.

Az egy főre jutó táppénzes napok számának növekedése ugyancsak a lakosság rosszabbodó egészségi állapotára utal. E mutató alakulását sok egyéb tényező (például a táppénzes felülvizsgálat minősége, a leszázalékolási szándék) is befolyásolhatja, ezért fenntartással alkalmazható. Az országos adatok ugyancsak a táppénzes napok számának emelkedését mutatják: míg 1988-ban egy dolgozóra 23,8 táppénzes nap jutott, addig 1989-ben már 25.

A körzeti orvosi rendelőben megjelentek közül csak azokat utalják be szakrendelésre és/vagy kórházba, akiknek állapota további vizsgálat, esetleg műtét elvégzését teszi szükségessé.

Évről évre nő azoknak a száma, akik valamilyen betegség miatt a körzeti orvos rendszeres gondozására, ellenőrzésére szorulnak. 1988 és 1989 között országosan 7 százalékkal nőtt a gondozottak száma, s arányuk elérte a 15 százalékot. (Nagyobb részük községekben él.) Bár a vizsgált településeken a gondozottak aránya ennél

magasabb, de betegségcsoportok szerinti megoszlásuk az 1989. évi országos adatokhoz hasonló. Országosan első helyen a keringési (45%), a második helyen az endokrin (16%) és a harmadik helyen a mozgásszervi megbetegedések (14%) miatt kezeltek álltak. A Közép-Tisza-vidéken is a keringési rendszer betegségeivel kezeltek aránya meghaladja a cukorbetegség, az emésztő- és a légzőrendszer megbetegedései, a neurotikus eredetű panaszok és a mozgásszervi rendellenességek miatt gondozottakét. Ez utóbbi kialakulásában feltehetően meghatározó szerepe van a hagyományos mezőgazdasági tevékenységnek, a munka jellegéből következően egy-egy testrész nagyobb mértékű igénybevételéből származó „elhasználódásának”.

4. tábla

A betegforgalom és a táppénzes napok száma néhány településen

Település	Év	A körzeti orvosi rendelőben megjelentek száma (fő)	Az egy lakosra jutó megjelenések száma*	A szakrendelésre utaltak száma (fő)	A kórházba, szanatóriumba utaltak száma (fő)	A táppénzes napok száma	Az egy lakosra jutó táppénzes napok száma
Ároktő	1987	—	— ¹	—	—	20 465	14,0
	1988	13 674	9,3	808	105	24 087	16,0
Egyek	1983	30 070	4,2	—	—	—	—
	1989	39 371	6,8	—	—	—	—
Kisköre	1988	22 422	6,5	715	92	23 033	6,0
	1989	22 350	7,1	519	58	22 499	7,0
Kömlő	1989	9 044	5,0	418	33	950	0,5
Poroszló	1985	35 139	9,5	—	—	29 184	8,0
	1986	36 236	10,0	861	86	32 702	9,0
Sarud	1989	17 475	12,4	912	65	—	—
Tiszabura	1988	12 870	4,6	228	75	13 222	5,0
	1989	15 937	6,5	433	69	16 644	7,0
Tiszacsege	1986	30 045	5,2	1764	—	—	—
	1989	29 763	6,0	2233	205	—	—
Tiszadorogma	1987	—	—	—	—	14 313	23,0
	1988	9 829	16,0	327	42	15 656	24,0
Tiszaigar	1986	6 819	6,3	325	42	6 376	5,9
Tiszaörs	1986	9 943	5,8	425	123	} 20 417	} 6,5
Nagyiván	1986	16 927	11,9	982	241		
Újlőrincfalva	1986	1 684	5,4	—	—	—	—
Újszentmargita	1986	11 826	6,3	418	—	—	—
	1989	12 629	7,5	513	24	—	—

* A körzeti orvosi rendelőben megjelentek számának és az adott év lakosságának hányadosa. Az 1989. évre csak a lakónépesség, míg az azt megelőző évekre csak az állandó népesség adatai álltak rendelkezésre. A lakó- és az állandó népesség számának nem számottevő különbsége a vizsgálat szempontjából figyelmen kívül hagyható.

Forrás: a körzeti orvosok által 1990-ben szolgáltatott adatok; a helyi tanácsok számára az adott település egészségügyi helyzetéről készült beszámolók; Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megye 1983., 1985., 1986., 1987. és 1988. évi statisztikai évkönyvei; Az 1990. évi népszámlálás előzetes adatai (Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1991. 231 old.).

A körzeti orvosoknál készített interjúk, az általuk írt beszámolók és az egyéb dokumentumok arra utalnak, hogy egy-egy betegség gyakrabban fordul elő egyes

településeken. Tomajmonostorán 1990-ben a gondozottaknak (118 fő) közel egynegyedét a cukorbetegség tették ki. Újszentmargitán az érszűkület előfordulása aggasztó, ugyanis eddig 13 főnél észlelték, s közülük hét főnél kényszerültek már az alsó végtag amputációjára. A körzeti orvos ennek okát az erős dohányzásban jelölte meg. Tiszacsegén gyors ütemben emelkedik a daganatos betegek száma. Amíg 1983-ban 61 daganatos beteget gondoztak, addig két év múlva már 82 főt. A nőknél főleg a nőgyógyászati, a férfiaknál elsődlegesen az emésztőszervi, gyomor- és vastagbél-tumor előfordulása a leggyakoribb. Napjainkban már a falusi lakosságot is egyre jobban sújtja a levegőszennyezés, ami a légúti panaszok szaporodásában nyilvánul meg. Egyeken 1983 és 1989 között megnégyszereződött a nád, a vadkender és a poros levegő által kiváltott allergiás jellegű légzőszervi megbetegedések száma. Ugyanerre a folyamatra hívta fel a figyelmet az újszentmargitai körzeti orvos, a tiszánánai pedig a helyi bőripari üzem bőrégése által okozott légúti károsodásokat emelte ki.

1965 és 1980 között csaknem megkétszereződött (9458-ról 18 644-re emelkedett) a pszichiátriai gondozottak száma, amit szembetűnően jelez, hogy tízezer főre jutó számuk 9,3-ról 14,3-re növekedett, 1980-tól már csak lassúbb emelkedés tapasztalható. 1989-ben számuk meghaladta a 21 ezer főt, tízezer lakosra jutó számuk pedig a 20 főt. Az országos trenddel egyezően a Közép-Tisza-vidéken is mind gyakoribb a pszichoszomatikus tünetegyüttesek előfordulása, amelyek alapjaiban befolyásolhatják más betegségek kialakulását, súlyosabbá válását, továbbá elősegíthetik a káros szenvedélyek iránti hajlam erősödését. A napjaink társadalmi, gazdasági átalakulásának kísérőjelenségei (munkanélküliség, infláció, létbizonytalanság, megélhetési nehézségek stb.) leginkább a perifériákon, a központoktól távol élő lakosságot sújtják. Ezt bizonyítják a körzeti orvosok megfigyelései is. Az ároktői orvos szerint a rendelőben megjelenteknek mintegy 30 százalékánál mutathatók ki a neurózis jelei, míg az abádszalóki szerint 60 százalékánál. A tiszánánai orvos elsősorban a nők körében észlelte a neurotikus betegek számának növekedését. A tiszaburai orvos a növekvő nyugtatófogyasztást is e kedvezőtlen tendencia jelének tartja. Kollégái közül többen megerősítették az újszentmargitai körorvos azon véleményét, hogy a neurotikus problémák jelentős mértékben hozzájárulnak a dohányzáshoz és a túlzott mértékű alkoholfogyasztáshoz.

A halálozások számának alakulása és főbb okai

Hazánkban az 1960-as évtized második felétől emelkedik a halálozások száma. 1960-ban 101 525 fő halt meg, 1970-ben 18, 1980-ban pedig 21 százalékkal többen, s számuk 1989-ben már elérte a 144 695 főt. Ez minden bizonnyal a lakosság gyorsabb megöregedésének, azaz a szervezet erősebb elhasználódásának a következménye, amit számos, egymással bonyolult kölcsönhatásban levő tényező váltott ki. E negatív folyamatok hatványozottan jelentkeznek a periférikus térségekben, ahonnan a fiatalok, a szülőképes korúak többsége elköltözött. Az országos átlagnál erőteljesebb elvándorlás nemcsak a helyben maradók társadalmi struktúrájának megváltozását, a születések számának csökkenését idézte elő, hanem tágabb értelemben hátrányosan hatott a települések további fejlődésére, felemelkedésére is. A településeken a kevésbé mobil, idősebb és (feltehetően) ezáltal betegbb lakosok maradnak, ezért a vizsgált

térségben a jövőben is a halálozások számának emelkedésével és a születések számának visszaesésével kell számolni. Általában (sokkal) többen halnak meg, mint ahányan születnek. Abádszalókon például 1989-ben 92-en hunytak el és 64-en születtek, Tiszacsegén viszont 72 fő helyett csak 35-en. Újszentmargitán 1982 és 1989 között 99-en haltak meg, és mindössze 34-en születtek. Tomajmonostorán ugyanezen idő alatt 96 halott és 43 újszülött volt.

A körzeti orvosok szerint a meghaltak többsége 60 évnél idősebb volt, de többen megjegyezték, hogy emelkedik a fiatalabb korcsoportokhoz tartozók, különösen a 40 és 60 év közötti férfiak halálozásainak száma, aminek okaként — többek között — a túlzott alkoholfogyasztásból származó szervi elváltozásokat, károsodásokat jelölték meg. A csecsemőhalálozás visszaszorítására tett erőfeszítéseknek ugyanakkor van némi eredménye.

A halálozások okainak sorrendje évtizedek óta hasonló. 1960 és 1989 között csaknem valamennyi halálóki csoportban növekedés regisztrálható, de a növekedés mértéke az idült májbetegség, májzsugor miatt bekövetkezett halálozások esetében volt a legnagyobb, több mint ötszörös. A cukorbetegség és a balesetek során elhaltak száma közel másfélszeresére emelkedett. A daganatokból származó halálozások és az öngyilkosságok száma mintegy 80 százalékkal, a keringési és érrendszeri megbetegedésekből származó halálozások száma pedig 50 százalékkal nőtt. Ennek ellenére a legtöbb áldozatot még napjainkban is ez utóbbi betegségcsoport szedi (1989-ben a halálozások 49 százalékát). Ezt követik a különféle daganatokból (21,3%), a balesetekből (5,7%), az idült májbetegségből, májzsugorból (3,8%), az öngyilkosságból (3,0%), a cukorbetegségből (1,3%) és az egyéb okokból (15,9%) eredő halálesetek. A körzeti orvosok tapasztalatai megerősítették ezt a sorrendet, azzal a különbséggel, hogy a halálozások 85—90 százalékát a szív- és keringési és a daganatos betegségek együttes csoportjának tulajdonították.

Szinte minden vizsgált településen előfordult évente 1—3 „sikeres” öngyilkossági kísérlet, de van ahol több is. (Egyeken például a halálozásoknak közel 9 százalékát tették ki 1989-ben.) Ez a férfiakra jellemzőbb, és elterjedt módszere az önakasztás. A gyakoribb „sikertelen” próbálkozások főleg a nőknél fordultak elő, akik rendszerint nagyobb mennyiségű gyógyszert fogyasztottak. Kiváltói között az alkoholos befolyásoltság, a neurotikus instabilitás, a tolerancia hiánya, a gazdasági, a pénzügyi nehézségek stb. emelhetők ki. Elgondolkoztató ugyanakkor az a megfigyelés, mely szerint a térségben élő cigányság körében nem jellemző, hogy saját kezükkel vessenek véget életüknek.

Vélemények a népesség egészségi állapotáról

A népesség egészségi állapotának meghatározására sokféle lehetőség kínálkozik. Az egyik, ha a települések körzeti orvosait kérdezzük meg arról, hogy tapasztalataik, szakirodalmi ismereteik alapján az országos átlaghoz képest milyen a közép-tisza-vidéki lakosság egészségi állapota. Természetesen e vélemények is csak fenntartással fogadhatók el, de a térség egyéb adottságait (gazdasági helyzet, jövedelmi viszonyok, életkörülmények, iskolázottság, társadalmi struktúra stb.) szem előtt tartva, valóság-tartalmuk kétségtelen.

1990-ben a Közép-Tisza-vidéken a körzeti orvosok nagyobb hányada az országos átlagnál rosszabbnak ítélte az itt élők egészségi állapotát. Egyfelől azért, mert a helyi lakosok keveset törődnek egészségük megőrzésével, nem fordítanak gondot a megelőzésre, sokukban nem is tudatosul, hogy az egészség érték és mindenfajta tevékenység előfeltétele. Másfelől ennek objektív okai vannak, ugyanis a megélhetés egyre nagyobb erőfeszítést igényel, és ezért a munka mellett más kereseti forrásra (háztáji, napszám, segédmunka stb.) is szükség van. Így, ha egyéb tényezők adódtak is, az idő nem biztosított rá. Továbbá a lakosság kedvezőtlen összetétele (hogy magas az időskorúak aránya, akiket már nagyon nehéz „átformálni”, és hogy sok a cigány származású, alacsony kvalifikáltságú, akik ugyancsak alig „alakíthatók”, illetve kevésbé fogékonyak az egészséges életmódra), a szerényebb jövedelem, a lakóhely csekély urbanizáltsági szintje, periferiális fekvése stb. is okozója a vizsgált területen élők rosszabbodó egészségi állapotának.

Az egészségi állapot romlásának okaként megemlíthetők még a 3. táblában bemutatott viszonylag rossz lakáskörülmények is. 1990-ben a lakások 15 százaléka egyszobás volt, és 44 százaléuk fürdőszobával, illetve mosdóhelyiséggel sem rendelkezett. Ez utóbbi arány az egészség, a tisztaság szempontjából különösen kedvezőtlen. Mind-ezen tényezők külön-külön is erősen befolyásolják az egészségi állapotot, de együttesen még hatványozottabban fejtik ki hatásukat, természetesen nem közvetlenül, hanem az általuk meghatározott társadalmi csoportok, rétegek életkörülményein, életmódján keresztül.

A Komplex Országos Morbiditási Vizsgálat eredményei azt bizonyítják, hogy az egészségi állapot megítélésében nemcsak a férfiak és a nők között van eltérés, hanem abban is, hogy ki milyen környezetben élt gyermekkorában, milyen családból származik. A szülők társadalmi helyzete alapvetően befolyásolja utódaik egészségi állapotát még a magasabb életkorokban is. A gyermekkorban átélt hátrányos szociális helyzet a rossz egészségi állapotúak arányának növekedését idézi elő valamennyi életkori csoportban. [14]

Az említett kedvezőtlen tényezők többnyire újratermelődnek, ezért a lakosság egészségi állapotában lényeges javulás a közeljövőben sem várható, sőt — a hátrányok periferián való halmozódása folytán — további romlásával kell számolni, ami a gondozottak, illetve a meghaltak számának jelenleg is megfigyelhető növekedésében is megmutatkozik.

Az egészségkárosító szokások

A tartós és elsődlegesen a szervezet elhasználódásából, leépüléséből származó betegségcsoportok kifejlődéséhez és elmélyüléséhez jelentősen hozzájárulhat a helytelen táplálkozás, a mozgás hiánya, a stressz, a dohányzás és a túlzott alkoholfogyasztás stb. is.

E fő rizikófaktorok közül részletesebben az utóbbi kettőt vizsgáltam a Közép-Tisza-vidéken. Egyfelől két különböző (iskolai és települési) szinten és eltérő mélységű körben végzett felmérésekre, másfelől a MEDICOR egyeki gyáregységében, a helyi gyógyszerár által 1989-ben lebonyolított megkérdezésekre, továbbá a körzeti orvosok ezzel kapcsolatos megállapításaira támaszkodtam.

1990-ben a vizsgált terület hat középfokú oktatási intézményének³ és hét általános iskolájának⁴ végzős tanulói (17—18, illetve 14—15 évesek) szülei és 14 évesnél idősebb testvéreik, valamint saját egészségkárosító szokásaikról (összesen 1809 főről) számoltak be. Az összesített válaszok a Közép-Tisza-vidéken lakók több mint egyötödének dohányzási és alkoholfogyasztási szokásairól tájékoztatnak.

5. tábla

A végzős diákok, szülei és testvéreik közül rendszeresen dohányzók és szeszes italt fogyasztók, 1990

Megnevezés	A rendszeresen dohányzó megkérdezett		A rendszeresen dohányzó				A rendszeresen szeszes italt fogyasztó			
	fiúk	lányok	apák	anyák	fiú testvérek	leánytestvérek	apák	anyák	fiútestvérek	leánytestvérek
Általános iskolában végzős diákok										
Szülők, testvérek száma (fő)	—	—	81	52	19	7	51	3	3	—
aránya (százalék)	—	—	53	34	30	11	34	2	5	—
Középiskolában végzős diákok										
Megkérdezettek, szülei, testvéreik száma (fő)	35	15	136	71	38	19	39	1	1	—
aránya (százalék)	23	12	52	26	31	15	15	0	1	—

Az iskolai felmérések eredményei megdöbbentők. A megkérdezettek és családjuk körében sokan és erősen dohányoznak. A szülők közül nemcsak az apák, hanem az anyák is, a megkérdezett tanulók közül inkább a fiúk és fiútestvérek. Az 1809 fő 30 százaléka dohányzott rendszeresen, a dohányzók kétharmadban férfiak. Ezek az értékek jóval meghaladják az 1984. évi mikrocenzusét, ami egyértelműen jelzi az itt élők nagyobb mértékű egészségkárosítását. Még akkor is érvényes ez a megállapítás, ha számolunk azzal is, hogy az országos átlag azóta feltehetően szintén emelkedett. 1984-ben hazánk 14 éven felüli népességének 10,1 százaléka (44 százaléka férfi, 56 százaléka nő) dohányzott rendszeresen. A dohányzás mértéke mindkét nem esetében a kevésbé iskolázott rétegnél magas. [3] A vizsgált területen is általában az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők, testvérek dohányoznak erősebben.

Az 1990. évi hevesvezekényi lakossági megkérdezés szintén az országosnál nagyobb mértékű egészségkárosító tevékenységről tanúskodik. A megkérdezettek 32 (a férfiak 45, a nők 21) százaléka gyújtott rá naponta.

A MEDICOR egyeki gyáregységében végzett felmérés adatai ugyancsak a túlzott mértékű dohányzásról tanúskodnak. A vizsgált 200 fő 46 százaléka dohányzott rendszeresen, közöttük a férfiak aránya 64 százalék.

³ Ezek a következők: Középfokú Oktatási Intézmény (Heves), Nagy László Gimnázium és Híradástechnikai Szakközépiskola (Kunhegyes), Mezőgazdasági és Ipari Szakmunkásképző Intézet (Kunhegyes), Nógrádi Sándor Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola (Mezőcsát), Kossuth Lajos Gimnázium és Kereskedelmi Szakközépiskola (Tiszafüred), 630. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet (Tiszafüred).

⁴ Ezek a következők: Borsodivánka, Igrici, Sarud, Tiszabura, Tiszaderzs, Tiszakeszi, Újszentmargita.

A másik meghatározó egészségkárosító tényező az egyre riasztóbb méreteket öltő szeszesital-fogyasztás, amelynek egy főre jutó értékével már hosszabb ideje a világ élmezőnyében foglalunk helyet. Szinte mindegyik körzeti orvos kifejtette, hogy az erős dohányosoké mellett növekszik az alkoholfogyasztók száma is. Úgy vélték, hogy az emberek gyakran problémáik „megoldásáért” nyúlnak a pohár után, ami azután mind sűrűbbé válik, és magában hordozza újabb bajok megjelenését. Kiemelték azt is, hogy az utóbbi években a nők és a fiatalok között is emelkedett a szeszesital-fogyasztás.

Az iskolai megkérdezések összesítései alapján megállapítható, hogy a rendszeresen szeszes italt fogyasztók aránya (6,1%), akiknek 96 százalékat a férfiak tették ki, jóval felülmúlta az 1984. évi 3,8 százalékos országos értéket (87 százalékat adták a férfiak), bár azóta valószínűleg ez is magasabb lett. (Természetesen nem hagyható figyelmen kívül, hogy a tanulók részint eltitkolják szüleik szeszesital-fogyasztását.)

A hevesvezekényi lakossági felmérésben csak a férfiak 13 százaléka jelezte, hogy rendszeresen fogyaszt alkoholt. Ugyanakkor a MEDICOR egyeki gyáregységében a megkérdezettek 34 százaléka ismerte be — főként férfiak — a mindennapos szeszesital-fogyasztást.

E két egészségkárosító tényezővel alkalomszerűen élők száma nyilvánvalóan meghaladja a rendszeresen dohányzók és alkoholfogyasztók számát. Az alkalomszerűen dohányzók és szeszes italt fogyasztók együttes száma — az 1984. évi mikrocenzus adatai szerint — 3,1-szerese volt a rendszeresen dohányzó kénak és alkoholt fogyasztókénak. Az előbbieket a 14 éven felüli népesség 17,5, az utóbbiak 5,6 százalékat adták. Mindkét csoportban a férfiak aránya nagyobb.

*

Az elmaradottság kiváltó okai és megnyilvánulási formái területenként többnyire megegyeznek, ezért az elmaradott területek népességének egészségi állapotában sem lehetnek markáns különbségek. A vizsgálatok azt mutatták, hogy a számos tényező alapján elmaradottnak nevezhető térségben élő közép-tisza-vidéki népesség egészségi állapota is rossz. Ez az elmaradottságnak olyan következménye, melyet számos, szintén az elmaradottságból fakadó, kedvezőtlen tényező tovább ront. Éppen ezért ezen országrészekben a népesség egészségi állapotának javítása érdekében elsődlegesen az életkörülményeket (gazdasági helyzet, infrastruktúra stb.) kell olyan mértékben javítani, hogy azok előnyösen módosítsák az ott lakók egészségi állapotát is.

IRODALOM

[1] *Beluszky Pál*: A lakosság életkörülményeinek járásonkénti színvonala és szerkezete. *Földrajzi Értesítő*, 1977. évi 3—4. sz. 339—368. old.

[2] *Beluszky Pál*: Két hátrányos helyzetű terület az Alföldön: A Közép-Tisza-vidék és a Berettyó-Körös-vidék. Megjelent: *Alföldi Tanulmányok*. V. köt. MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi Munkacsoport. Békéscsaba. 1981. 131—156. old.

[3] Egészségi állapot, egészségkárosító szokások az 1984. évi mikrocenzus alapján. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1987. 202 old.

[4] Egészségügyi ellátás. Életszínvonal füzetek. 5. sz. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1984. 77 old.

[5] Egyek lakosságának egészségi mutatói a szűrővizsgálatok tükrében, 1989. (Kézirat.)

[6] *Enyedi György*: A falusi életkörülmények területi típusai Magyarországon. *Földrajzi Értesítő*, 1977. évi 1. sz. 67—86. old.

- [7] *Erdei Ferenc*: A magyar falu. Athenaeum Nyomda. Budapest. 1940. 231 old.
- [8] Public policy and regional economic development. The experience of nine western countries. Szerk.: *Hansen, N. M.* Ballinger Publishing Co. Cambridge. 1974. 354 old.
- [9] *Dr. Kiss Éva*: Iskolázottság és szakképzettség a Közép-Tisza-vidéken. *Statistikai Szemle*. 1991. évi 6. sz. 471—486. old.
- [10] *Dr. Kiss Éva*: Migráció a Közép-Tisza-vidéken. *Statistikai Szemle*. 1992. évi 3. sz. 242—255. old.
- [11] *Miklóssy Endre*: A területi elmaradottság társadalmi és gazdasági összetevői. *Magyar Tudomány*. 1990. évi 8. sz. 881—894. old.
- [12] *Perczel Károly*: Az elmaradott területek fejlesztése. *Földrajzi Értesítő*. 1975. évi 3. sz. 281—290. old.
- [13] Statisztikai adatok Magyarország 1989. évi szociális és egészségügyi helyzetéről. *Népegészségügy*. 1990. évi 2. sz. 65—131. old.
- [14] *Tóth Ildikó—Pauka Tibor*: Az egészségi állapot egyenlőtlenségei a különböző demográfiai és társadalmi csoportokban. I—II. *Népegészségügy*. 1988. évi 5. sz. 274—280. old.; 1989. évi 6. sz. 360—364. old.

TÁRGYSZÓ: Egészségügyi helyzet. Halandóság. Területi elemzés.

РЕЗЮМЕ

Автор с одной стороны ищет ответ на вопрос о том, какая взаимосвязь имеет место между отсталостью региона и состоянием здоровья проживающего там населения, раскрывая влияние отдельных факторов. С другой стороны, он стремится установить, имеется ли существенная разница между состоянием, здоровья жителей и населения, проживающего в других, более развитых сельских местностях страны.

Интервью с медицинскими работниками среднетисайского края и различные письменные документы, а также результаты различных по глубине обследований единозначно показывают, что здоровье здешних жителей в ряде отношений хуже среднего уровня по сельским местностям страны. Это обстоятельство в основном является результатом неблагоприятных последствий, протекающих из отсталости региона (слаборазвитая экономика, низкий уровень инфраструктуры и жизненных условий, искаженная демографическая структура и т. д.). Это обстоятельства в большей или меньшей мере характерны для каждого отстающего региона, поэтому можно предположить, что и там состояние здоровья населения является аналогичным таковому в обследуемом регионе. Автор приходит к выводу, что положение можно улучшить только в том случае, если упомянутые факторы получают такое общее развитие, благодаря которому произойдут благоприятные изменения также и в состоянии здоровья населения отсталых регионов.

SUMMARY

The authoress is to answer the questions what type of the connection exists between underdevelopment of a region and health conditions of its population; which are the factors behind, and how they influence the connection. Moreover, she wants to find out whether there are significant differences between health conditions of people living in such region and of those in other more developed rural areas of the country.

Interviews conducted with health professionals in the Middle Region of Tisza, various written documents, and experience of surveys of different depth unanimously indicate that health conditions of those living in the region are worse, from several aspects than the average of communes of the country. As a matter of fact, it is the consequence of adverse factors due basically to the underdevelopment of the region (underdeveloped economy, poor infrastructure and living conditions, biased demographic structure etc.). These are, more or less, characteristic to all underdeveloped regions, thus it can be assumed that health conditions are generally worse there too, similarly to the region under study. The authoress comes to the conclusion that the situation can be improved if the fields referred to above be developed to the extent which result positive change also in health conditions of the population in underdeveloped regions.

AZ ANGOL KIRÁLYI STATISZTIKAI TÁRSASÁG JELENE ÉS JÖVŐJE*

T. M. F. SMITH—P. G. MOORE

Az angol Királyi Statisztikai Társaság (Royal Statistical Society — RSS) jelenleg 5000 tagot számláló tudományos társaság, ahol a tagok többsége kinevezett tag (Fellow). Tevékenységei közül a legfontosabbak: tanácskozásokat és tanfolyamokat szerveznek a tagokat érdeklő témákról, folyóiratokat adnak ki, és állást foglalnak a statisztika területén felmerülő fontos kérdésekben. Az RSS Tanács (Council) a kutatási részleg segítségével megszervezi a rendes tanácskozásokat, közzé teszi azok anyagát és a hozzájuk kapcsolódó vitát a Társaság folyóirataiban. A tanácskozások a Társaság legfontosabb, iránymutató eseményei, és ezek vitázó stílusa, amely lehetővé teszi a kérdések mélyreható megtárgyalását, széles körben elterjedt más statisztikai folyóiratok körében is. Az RSS hét szekcióból áll: Üzlet és ipar (Business and Industrial), Általános alkalmazások (General Applications), Egészségügyi (Medical), Hivatalos statisztika (Official Statistics), Kutatás (Research), Társadalomstatisztika (Social Statistics) és Statisztikai számítástechnika (Statistical Computing). Ez a hét szekció az 1990—1991-es évad során 42 tanácskozást szervezett, egy részüket más tudós társaságokkal közösen.

A legtöbb tanácskozást Londonban tartották, de annak érdekében, hogy a London környékétől távolabb eső területek statisztikusai is könnyen bekapcsolódhassanak a munkába, az RSS 18 helyi szervezetet állított fel, néhányat a Skót Felvidéken és Észak-Írországban is, s ezek 109 további összejövetelt rendeztek. Az említett szekciórendezvények és helyi összejövetel mellett az RSS több munkaműhelyt, illetve egynapos tanácskozást szervezett speciális témákról (mint például a geodemográfia, a klaszteranalízis a kémiában és az oktatásban), valamint az oktatás és a gyakorlat kapcsolatáról. Az RSS három folyóiratot ad ki: a *Journal of the Royal Statistical Society* A, B és C sorozatát, egy havi hírlevelet *News and Notes* címmel, és hamarosan megindul a *Royal Statistical Society Lecture Note Series*nek az Oxford University Press-szel közös kiadása. Ezenkívül közread tematikus jelentéseket is, mint például az AIDS, a Kábítószer-ellenőrzés (Drug Regulation) és a Hivatalos statisztika (Official Statistics). Ezek a jelentések mutatják, hogy az RSS hű maradt múltjához. Mindeze-

* A *Journal of Official Statistics* 1991. évi 1. számának 245—254. oldalain megjelent „The Royal Statistical Society: Current Issues Future Prospects” című tanulmány fordítása. A fordítás dr. Márton Ádám munkája.

ket a tevékenységeket figyelembe véve az RSS a világ egyik legaktívabb statisztikai társasága.

TÖRTÉNETI VISSZATEKINTÉS

A Londoni Statisztikai Intézetet (Statistical Society of London) 1834-ben hozták létre *A. Quetelet* segítségével, *Ch. Babbage* pedig egyik kiemelkedő alapító tagja volt. Az volt a céljuk, hogy „a társadalom körülményeiről, kilátásairól, materiális és szociális viszonyairól adatokat gyűjtsenek, azt feldolgozzák és publikálják”. 1887-ben a Társaság királyi oklevelet kapott, és azóta hívják Királyi Statisztikai Társaságnak. Kezdetől fogva tudós és nem szakmai társaság volt, de nyitva állt mindenki előtt, aki céljai iránt érdeklődött, és akit két „tag” ajánlott. A XIX. században számos parlamenti képviselő tartozott a Társaság tagjai közé, és több miniszterelnököt választottak elnökévé. Az egykori Gladstone-kormányban, a kormányfőt is beleértve, őt társasági tag volt.

A két háború között a statisztika elméletének és módszereinek fejlődése ellenére az RSS fő figyelme a gazdaság- és társadalomstatisztikára irányult. A „Fellow”-k száma lényegében 1000 körül állandósult. A kormányzat fontos szerepe a statisztikai adatok gyűjtésében és publikálásában, valamint a hivatalos statisztikák nagy részének hiányosságai az RSS-t arra az elhatározásra juttatták 1919-ben, hogy támogassák *A. L. Bowley* javaslatát a Statisztika Központi Véleményezési Irodája (Central Thinking Office of Statistics) létrehozásáról, valamint szorgalmazták, hogy a köztisztviselők körében jöjjön létre a statisztikus tisztviselők megkülönböztetett csoportja.[1] A javaslat azonban csak 1941-ben talált meghallgatásra, amikor *W. Churchill* közbelépésére létrejött a Központi Statisztikai Hivatal (Central Statistical Office — CSO).

A második világháború számos területen ösztönözte a statisztika és a valószínűségelmélet új módszereinek alkalmazását. Sok jó matematikus vált ebben az időben statisztikussá, és amikor a háború véget ért, az egyetemeken kezdték tanítani az új módszereket. A kvalifikált statisztikusok iránti igény azonban meghaladta a kínálatot, és ez vezetett ahhoz, hogy az RSS kidolgozta azt a vizsgarendszert, mely alapján bizonyítványt és diplomát állított ki a statisztikusi képzettségről. Ezt a rendszert többen elleneztek, különösen a Királyi Közgazdasági Társaság (Royal Economic Society) tagjai, így az RSS úgy döntött, hogy megszünteti a vizsgákat, és ezzel véget ért az első fontos fejezet a hivatalos statisztikusok körének kialakulásában. 1948-ban ezt az űrt a Bejegyzett Statisztikusok Társasága (Association of Incorporated Statisticians) létrehozása töltötte ki, amely később a Statisztikusok Intézetévé (Institute of Statisticians — IoS) alakult át. Az IoS szakmai társaság, és amellet, hogy vizsgáztat és minősítéseket ad, más szervezetek kurzusainak okleveleit is érvényesíti, és etikai kódexe is van. Az 1950-es és 1960-as évek során mindkét szervezet virágzott, a tagok a tevékenység területén jelentkező átfedések semmiféle problémát nem okoztak. 1970-re azonban mind az Egyesült Királyságban, mind külföldön több felsőoktatási intézmény is megkezdte a statisztika felsőfokú oktatását, s így csökkent a szakvizsgák iránti igény.

1970—1971-ben az IoS és az RSS között számos informális megbeszélés folyt arról, hogy elképzelhető és célszerű lenne-e az egyesülés. Mindez azonban kevés eredmén-

nyel járt, és megegyezés nem született. 1980-ban hivatalosan létrejött az a közös munkacsoport, melynek az egyesülés feltételeit kellett kidolgoznia. Sok vita után 1981 márciusában elkészült egy ideiglenes jelentés, amelyet mindkét szervezet megfelelő testületei megvitattak. Mind az RSS-ben, mind a IoS-ban kedvező viszhangot váltott ki e jelentés vitája, de néhány fontos kérdés megoldatlan maradt. Így az egyesülés ismét meghiúsult, és végleges jelentés nem született.

1988-ban újból felmerült az egyesülés kérdése. A társaság és az intézet vezetői néhány előzetes megbeszélés után új közös hivatalos munkacsoportot állítottak fel 1990 elején. Ez idő tájt a szakmai kérdéseket övező légkör lényegesen megváltozott. Részben az Európai Közöspiac létrejöttének tulajdonítható, hogy a szakszerűség elismerése sokkal fontosabbnak tűnt, mint korábban. Így végre a lehetőség és a szándék is megvolt az áttöréshez, ahhoz, hogy emelkedjék az Egyesült Királyságban a statisztikusok szakmai színvonala, megszűnjék a korábbi mesterséges megosztottság, és lehetővé váljék a közös fellépés.

Ezúttal a tárgyalások sikeresek voltak, és mindkét társaság tagjai elsöprő többséggel az egyesülés mellett szavaztak. Így 1993-ban már létre kell jönnie a kibővített RSS-nek, amelyben az IoS szakmai munkája együtt zajlik az RSS tudományos tevékenységével. Így az RSS egyidejűleg tudományos és szakmai társaság is lesz, amelynek taglétszáma együttesen előreláthatólag meghaladja majd a 6000-et. A korábban szokásos tanácskozások, publikációk rendje nem változik és megalakul egy új testület, a Szakmai Ügyek Bizottsága (Professional Affairs Committee) is. A leglényegesebb javaslat, hogy mindazok megkapják a Chartered Statistician (CStat) címet, akik korábban az IoS tagjai voltak, és kiérdemlik azt, de ugyanakkor a kibővített társaság „Fellow”-i is kérhessék ezt a címet. A CStat címhez bizonyos szakképzettséggel és szakmai tapasztalattal kell rendelkezni, és tulajdonosainak minden esetben a etikai kódex szerint kell eljárniuk. Fontos változások ezek most, amikor az Egyesült Királyság szorosabbá akarja fűzni kapcsolatát Európával. Mindezek segítenek az Egyesült Királyság statisztikusainak az élvonalban maradni, és remélhetőleg arra készítetik az európai és más országok statisztikusait, hogy megfontolják a CStat-minősítésből származó előnyöket.

AKTUÁLIS KÉRDÉSEK

Nyilvánvaló, hogy az RSS számára most a legnagyobb gyakorlati probléma a folyamatban levő egyesülés az IoS-el. Elkerülhetetlenül meg kell küzdeni néhány adminisztratív problémával, mivel a két társaság bizonyos mértékig különböző háttérrel rendelkezik, de a tárgyalások során tapasztalt jóakarát és a tagság többségének támogatása minden bizonnyal könnyen megoldhatóvá teszi ezeket. A továbbiakban az egyesülésben gyökerező néhány elvi kérdéssel, illetve az Egyesült Királyság statisztikai rendszerének ezzel kapcsolatos problémáival foglalkozunk.

Szakszerűség

Milyen kritériumok alapján állítható egy diszciplínáról, hogy az szakma? Vajon a statisztika szakmának nevezhető-e? A legpejoratívabb interpretáció szerint a szakma

egy olyan „szakszervezet”, amely a középosztály valamely tevékenységét legitimizálja. Ahogyan a kapuőr a Macbeth-ben mondja (*Szabó Lőrinc* fordításában):

„... jó lesz beereszteni minden mesterségből egynéhányat,
aki a rózsás ösvényen az örök tűz felé andalog”.

Az RSS-nek el kell kerülnie a „rózsás” utat, amikor a statisztikus szakmát próbálja definiálni. Tágabb értelmezésben a szakma olyan foglalkozás vagy elhivatottság, amely speciális kapcsolatban van a tanulással vagy a tudománnyal. Ebben az értelemben a statisztika már szakmának tekinthető. Létezik-e azonban olyan hely e szélsőségek között, amelyet a statisztikának el kell foglalnia?

Valamely kialakult szakma ereje egyenes arányban van az ide tartozó tevékenységek törvényi szabályozásának mértékével. Így például csak orvosok írhatnak receptet, csak megfelelő képzettséggel rendelkező könyvvizsgálók hitelesíthetik a köztulajdonban levő társaság mérlegbeszámolóját, de bárki alapíthat egyházat és prédikálhat, egy ház építéséhez nincs szükség építészre (mérnökre), és nem kell szükségképpen könyvelési szakértőnek lenni ahhoz, hogy valaki adótanácsokat adjon.

A statisztikusok látszólag közelebb állnak a könyvelőkhöz, mint az orvosokhoz. A klinikai kísérletek ellenőrzését szolgáló szabályok már bizonyos statisztikus szakértelmet igényelnek, és ha ez a tevékenység valaha is „auditáló” szerepet kap, akkor ezen statisztikusok függetlenségét és felkészültségét valamilyen módon garantálni kell. A piackutatásban már létezik etikai kódex, és bizonyos érvek mellett szólnak, hogy a hivatalos statisztika területén is kell léteznie hasonlóknak. Hogy ezt a formális kódexet milyen mértékben alkalmazzák a konkrét statisztikai tevékenységre, azt már a statisztikusokra kell bízni. Ugyanakkor a statisztikai tanácsadáshoz és különösen az adatok értelmezéséhez elsősorban megfelelő ítélőképességre van szükség, és a legtöbb, amit e téren követelni lehet, az bizonyos szakmai tudás bizonyítéka, melyet a végzettség, a képzés és a gyakorlat biztosíthat. Az IoS ahhoz, hogy tagságot (Fellowship—FIS) adjon, máris megköveteli ezen bizonyítékokat, és rendelkezik etikai kódexszel is. Az RSS elfogadja mindezeket a követelményeket a CStat-minősítés odaítélése feltételeiként.

Különbséget kell tenni a tudományos kutatásban használt, szélesen értelmezett statisztika és a közvélemény informálására használt statisztika között. Az első esetben az egyes személyek integritása és a publikációs követelmények általában már önmagukban megfelelő garanciát adnak. A közvélemény számára a publikált statisztikák az informálódást szolgálják, az érett demokrácia adatbázisa részét képezik, és így hitelesnek, megbízhatónak kell lenniük. Amennyiben a statisztikusok számára professzionális státusuk biztosíthatja függetlenségüket és integritásukat, amely néha külső nyomásnak van kitéve, akkor úgy gondoljuk, hogy ezt az irányt kell követni.

Oktatás és képzés

Az Egyesült Királyságban, bármilyen szakmáról legyen is szó, előírt normák teljesítéséhez kötik annak gyakorlását. Egyesek egyénileg készülnek fel a szakmai körbe való belépéshez szükséges vizsgák letételére, mások ezt intézeti keretek között teszik, míg megint mások egyéb intézmények által adott bizonyítványokat használ-

nak. Az IoS rendszere jelenleg vegyes. Léteznek megfelelő szakmai bizonyítványt nyújtó vizsgák, de alapos statisztikai tudást biztosító végzettség esetén mentesítést adnak e vizsgák alól. Ebben a második esetben gondosan figyelemmel kísérik a képzést, és ahhoz, hogy valaki felmentést nyerjen a vizsgák alól, jó minősítésre van szükség. A teljes értékű FIS-minősítés eléréséhez a jelöltnek 3 vagy 4 évet a statisztika területén kell dolgoznia. Az RSS által adományozott CStat-minősítés lényegében az IoS gyakorlatán alapul.

A legtöbb szakma azt is megkívánja, hogy a színvonal megtartása érdekében mindenki folyamatos képzésben vegyen részt. Ezt az IoS pillanatnyilag nem követeli meg, de az új Szakmai Ügyek Bizottságának megalakulása után meg fogja vizsgálni a kérdést. Konferenciák, munkaműhelyek, rövid kurzusok lehetősége merül fel. Számítalan lehetőség adódik a képzés területén egyéb intézményekkel való együttműködésre. Ilyen képzést nyújtó szervezetek például az Európai Közösség Statisztikai Hivatala (EUROSTAT), a Piackutató Társaság (Market Research Society) és a Kutatói Tanácsok (Research Councils). Érdekes lehetőség a teljes Európát magában foglaló rendszer kialakítása.

A jelentős statisztikai tudást bizonyító különböző képesítések biztosítják a legjobb utat a CStat megszerzéséhez. Az iskolai tantervek változásai, a jól felkészült matematikatanárok hiánya azonban a felsőbb oktatásba lépők matematikai készségeinek csökkenéséhez vezettek. A tantervek sorozatos változásai, valamint a fejlett statisztikai, számítástechnikai programcsomagok megjelenése az oktatásban az elméleti alapok gyengülését és az adatelemzések fejlődését idézte elő. Ez sok diák számára előnyös, de a jól képzett elméleti statisztikusok számának csökkenése ugyanakkor veszélyeket rejt magában. Az RSS támogatta az utóbbi időben született javaslatot, hogy Angliában és Walesben néhány matematikai fokozat megszerzéséhez szükséges oktatás időtartama 3-ról 4 évre emelkedjék, így több megfelelő elméleti tudású szakembert képeznének. Mivel néhány képzés ideje csökken Európában, az egyes szakirányú oktatások időtartamai örvendetesen közelednek egymáshoz.

A matematikai felkészültség iránti igény az elmúlt fél év során ugrásszerűen növekedett a legkülönbözőbb munkahelyeken. Ez egyben ahhoz vezetett, hogy az iparban és máshol sokan panaszkodnak a szakmai színvonal csökkenése miatt. Ez utóbbi nehezen bizonyítható, és bizonyos mértékig ezek a kritikák a XIX. századiakat idézik. Valószínűleg az a helyzet, hogy akik az iparban új munkatársakat keresnek, a szolgáltatási szektor elszívó hatása következtében csak alacsonyabb képzettségű munkaerőt találnak. Kétségtelen azonban, hogy az iparban a szakmai felkészültség csökkenése valós probléma.

A munkahelyeken szükséges matematikai felkészültség jellege kettős. Az egyik a számok iránti érzék: a számok, a mérések, a nagyságrend, az arányok és a százalékok megfelelő értelmezése, értékelése. A másik a problémák megfogalmazása és megoldása, a matematika alkalmazása valós problémák megoldásában. Alapjában véve az alkalmazott matematika sokkal bonyolultabb, mint a tiszta matematika, és nagyon nehéz tényleges problémákat matematikai formulákban megfogalmazni, ezért a matematikát sokszor nehézkesen alkalmazzák.

A statisztikusok képzésével kapcsolatos problémák szintén kettősek. Egyrészt, megfelelő számú, jól képzett matematikai statisztikusra van szükség, akik megfelelő

tanácsadó és oktató szerepet játszhatnak az előzőkben leírtak szerint, míg ugyanakkor minden szinten növelni kell a számok alkalmazásának oktatását ahhoz, hogy az ipar és a kereskedelem meg tudjon felelni a XXI. század egyre erősebb információs kihívásának. Ebből természetesen következik, hogy a statisztikusok szerepe folyamatosan nő, elsősorban az oktatásban. De a hivatásos statisztikusok számának növekedése mellett a többi szakembernek egyre jobban meg kell tanulnia „statisztikusan” gondolkodni, mivel nem várható a gazdaságban a magasan képzett statisztikusok számának viszonylagos növekedése. Ezek a gondolatok világosan jelzik a számok iránti érdeklődés és készség kiszélesítésének szükségességét, ezen készségekkel minden jól képzett szakembernek rendelkeznie kell.

A hivatalos statisztika

Kezdetől fogva az RSS legfontosabb céljai közé tartozott a társadalom helyzetének leírása. Most, amikor ezeket a statisztikákat legnagyobb részben a kormány gyűjti be, a problémák a hivatalos statisztika keretei között jelentkeznek. Az RSS-elnökök számos megnyilatkozása a hivatalos statisztikával kapcsolatos kérdésekkel foglalkozott, és a Társaság folyóiratai gyakran közlik a kormányzati statisztikusok tanulmányait.

A Társaság néhány prominens tagjából álló munkacsoport 1991-ben készített, „A hivatalos statisztikába vetett bizalom” (Official Statistics: Counting with Confidence) című jelentésében az RSS álláspontja világosan megfogalmazódott. „Létfontosságú a közvélemény bizalma az állami statisztikai szolgálat objektivitása és függetlensége iránt. Ez többek között nagyon jelentős meghatározója a társadalom egyes tagjai közreműködésének és a kérdőívek magas megválaszolási arányának. E nélkül az együttműködés nélkül a hivatalos statisztika minősége romlik, és értéke csökken mind a kormányzat, mind a közvélemény számára. Továbbá a hivatalos statisztika iránti bizalom közvetlenül befolyásolja a politikusok lehetőségeit, tevékenységük magyarázására és igazolására. Erre a célra széles körben használják a hivatalos statisztikát, és mind a kormány, mind általában a politikai folyamatok számára nyilvánvalóan előnyös, ha az adatok összegyűjtése és publikálása a hivatalos statisztika keretében láthatóan mentes minden politikai befolyásolástól. Ha nem nyilvánvaló, hogy a statisztikai információk hitelesek, független forrásokból származnak, akkor a társadalomban folyó viták vonatkozásában értéküket veszítik. Sőt, maguk a viták is bizalmatlanságot szülnek. A közvélemény bizalmát nem lehet automatikusan feltételezni. Azt meg kell teremteni, és folyamatosan fenn kell tartani.”

A munkacsoport nem talált semmi bizonyítékot arra, hogy a kormányzat statisztikusai ne rendelkeznének megfelelő integritással. A Kormányzati Statisztikai Szolgálat (Government Statistical Service) szervezeti és működési rendje azonban nem tűnt kielégítőnek. Négy fontos javaslatot tettek erre vonatkozóan.

1. *Centralizáció és ellenőrzés.* Az adatok definíciójával, begyűjtésével, feldolgozásával, elsődleges elemzésével és publikálásával kapcsolatos legfontosabb tevékenységeket a Központi Statisztikai Szolgálat (Central Statistical Service) keretei között kell centralizáltan megvalósítani. Emellett szükség van az egyes minisztériumokban kisebb statisztikus tanácsadó egységekre. A teljes statisztikai szolgálat vezetője (Director of Statistics) felelős a statisztikai rendszer működéséért és személyi feltételeiért.

2. *Módszertan.* Ki kell alakítani egy kutatórészeletet, amely segíti a módszertani kutatást. Szükség van olyan programra, amely minden statisztikai adatsort folyamatosan értékeli. Az egyetemeken és más intézményekben dolgozókkal együtt közös kutatási programot kell kidolgozni, amelyekbe hazai és külföldi vendégszakértőket is be lehet vonni.

3. *Nemzetközi Statisztikai Bizottság.* Tanácsadó jellegű, nemzetközi statisztikai bizottságra van szükség, amely szabályozza az Egyesült Királyság statisztikájának objektivitását, integritását, aktualitását és körét. E bizottság évente számoljon be a Parlamentnek a felügyelő miniszteren keresztül.

4. *Az Egyesült Királyság statisztikai törvénye.* A hivatalos statisztika autonómiáját és alkotmányos helyét szabályozó törvény a legtöbb nyugati országban létezik. Ilyen törvényre az Egyesült Királyságban is szükség van.

A hivatalos statisztika iránti bizalom csökkenésének több oka van. A statisztika decentralizált jellegéből adódóan a hivatalos statisztikusokról alkotott kép sem hazai, sem nemzetközi tekintetben nem teljesen egyértelmű, és a statisztikusok sem mindig beszélnek „egy nyelven”.

Ez vezetett ahhoz, hogy nem tudtak kielégítő választ adni az 1980-ban készült ún. Rayner-jelentésre, amely a Hivatalos Statisztikai Szolgálattal foglalkozott.[3] Ez elsősorban a kormány számára különösen fontosnak nyilvánított statisztikák körének szűkítését és ily módon a költségek csökkentését javasolta. Rayner nem sokat foglalkozott a nem kormányzati felhasználókkal, és a statisztika alkotmányos szerepe a demokráciában sem volt vita tárgya. Ez a leszűkített szemlélet hozzájárult a bizalom csökkenéséhez, valamint ahhoz, hogy a statisztika minősége romlott és az általa lefedett kör beszűkült, aminek a következményeit csak most kezdik felismerni.

Az utóbbi időben a gazdaságstatisztika a megnövekedett Központi Statisztikai Hivatalban centralizálódott, és a CSO végrehajtó szervezetté vált. Ez biztosíthatja valamilyen mértékben a CSO-nak azt az autonómiát, amelyre az RSS vágyik. A Hivatalos Statisztikai Szolgálat nagy része, a szakembereknek mintegy 70 százaléka azonban „kívül reked”. Hogy az ebből adódó feszültségek miként oldhatók fel, arra csak a jövő adhat választ.

A legtöbb kormányzat felhasználja az adminisztratív nyilvántartásokat statisztikai információk céljára. Az Egyesült Királyságban például a munkanélküliségi statisztika legfőbb forrása a segélyezettek nyilvántartása. Amikor az adminisztratív nyilvántartások rendszere stabil volt, jól mérte a regisztrált munkanélküliek számának változását és megoszlását, de minthogy az elmúlt 12 évben a rendszer gyakran változott, az adatok megbízhatósága jelentősen csökkent, és a bizalom a hivatalos statisztikában erősen megingott.

Nem a statisztikusok okozták az adminisztratív rendszer változásait, hanem az erős központi szervezet hiánya eredményezte, hogy a felmerülő problémák nem kaptak kellő figyelmet.

Az RSS-t aggodalommal tölti el az adminisztratív nyilvántartások megbízhatósága azokban az esetekben, amelyekben az egész rendszert azok ellenőrzik, akikre az vonatkozik. Például az oktatásban és az egészségügyben az adminisztratív nyilvántartásokat felhasználják arra, hogy a különböző szervezetek működésre vonatkozó adatokat állítsanak össze.

E törekvés értékelésre méltó, de a működést jellemző számok kudarcra vannak ítélve, hiszen legtöbbjük olyan rendszerre vonatkozik, amelynek működése önmagában is jól ismert. Szükség van tehát bizonyos kritériumok kidolgozására ahhoz, hogy

eldönthessük bizonyos adminisztratív adatok alkalmasak-e a működés, az eredmények figyelemmel kísérésére. Ez is olyan terület, ahol a nemzetközi együttműködés segíthet a megfelelő követelmények kidolgozásában.

*

Az RSS egyre inkább Európa felé tekint, együttműködést keresve a kölcsönös érdeklődésre számot tartó kérdésekben. Több ilyen terület került szóba: a szakmai minősítés, a statisztikusok folyamatos oktatása és képzése, a statisztika iskolai oktatásával kapcsolatos gondolatok megvitatása, a felsőbb oktatás tantervei, a fokozatot biztosító kurzusok időtartama, a hivatalos statisztika szervezete, valamint az adminisztratív nyilvántartások felhasználása a teljesítmények mérésére. Mindezekben a területeken az Egyesült Királyság statisztikusai sokat tanulhatnak az európai kollégák körében felhalmozódott tudásból és tapasztalatból. Hogy milyen módon lehetne együttműködni, az még nem kristályosodott ki kellőképpen, és a szerzők örömmel fogadnának javaslatokat.

Az RSS a kezdetektől fogva érdeklődött a társadalmat leíró statisztikák iránt. Az Egyesült Királyságban egyetlen statisztikus számára sem közömbös, hogy a hivatalos statisztikába vetett bizalom megrendült. A statisztikusok bármely csoportját is érje kritika, az mindannyiunkat érint.

A jövő információs társadalmában a statisztikát még szélesebben, még tágabb körben fogják felhasználni és alkalmasint hibásan alkalmazni. Az adminisztratív adatoknak a működés nyomon követésére való alkalmazása olyan fontos kérdés, amire már felhívtuk a figyelmet.

Az RSS élénk, jól működő tudományos társaság, amely új korszakba lép, amikor az IoS-szel egyesül és egyidejűleg tudományos és szakmai társasággá alakul. Az egyesülés megvalósulása után az RSS fogja odaítélni a CStat szakmai minősítést, és reméljük, hogy ez a minősítés széles körben elfogadottá válik. A RSS legjobb hagyományai fognak folytatódni az egyre szélesebb körű tanácskozásokban és konferenciákban és a Társaság nyitott marad mindazok számára, akik érdeklődnek a statisztika és annak alkalmazása iránt.

IRODALOM

- [1] *Barnard, G. A.—Plackett, R. L.*: Statistics in the United Kingdom, 1939—45. Megjelent: A Celebration of Statistics. Szerk.: *A. C. Atkinson—S. E. Fienberg*. New York. Springer-Verlag. 1985.
- [2] *Conway, F.*: Statistics in Schools. *Journal of the Royal Statistical Society*. Ser. A. 1986. évi 149. sz. 60—64. old.
- [3] *Hoinville, G.—Smith, T. M. F.*: The Rayner Review of Government Statistical Services. *Journal of the Royal Statistical Society*. Ser. A. 1982. évi 142. sz. 195—207. old.
- [4] *Howson, A. G.*: Personal communication. Kézirat.
- [5] *Moore, P. G.*: The Skills Challenge of the Nineties. *Journal of the Royal Statistical Society*. Ser. A. 1991. évi 153. sz. 265—286. old.
- [6] *Roberts, H. V.*: Applications in Business and Economic Statistics: Some Personal Views. *Statistical Sciences*. 1990. évi 5. sz. 372—402. old.
- [7] *Shewhart, W. A.*: Statistical Method from the Viewpoint of Quality Control. New York. Dover. 1939.
- [8] Working Party on Official Statistics in the UK: Official Statistics: Counting with Confidence. *Journal of the Royal Statistical Society*. Ser. A. 1991. évi 154. sz. 23—44 old.

TÁRGYSZÓ: Statisztikai tevékenység. Nemzetközi szervezet.

PEZJOME

Осуществляющее успешную деятельность Королевское Статистическое Общество (RSS) в ближайшем будущем объединяется с представляющим собой профессиональное объединение английским Статистическим институтом. Насчитывающее в своих рядах более 6000 членов новое RSS явится таким научным и профессиональным обществом, которое будет присуждать научную степень.

Помимо вопросов, связанных с объединением, важнейшими проблемами, с которыми RSS придется иметь дело будут высокая профессиональность, преподавание и образование, а также официальная статистика.

SUMMARY

The Royal Statistical Society (RSS) is a thriving learned society which is about to merge with the Institute of Statisticians (IoS), a professional body. The new RSS will be both a learned and professional society of over 6000 members and will award a professional qualification, the CStat. Apart from the problems of merger, the main issues currently facing the RSS are professionalism, education and training, and official statistics.

A FŐVÁROSI LAKÁSEPÍTÉS

Az épített lakások számának több év óta tartó, lényegében folyamatos mérséklődése Budapesten 1992-ben is folytatódott. Csupán 3829 lakás épült, az előző évinél egyötöddel, az 1981 és 1985 közötti évi átlagnál pedig csaknem 75 százalékkal kevesebb. Az 1991. évihez mérten bekövetkezett visszaesés valamivel kisebb arányú volt, mint országosan, az összes épített lakásból azonban így is csak 14,8 százalék, a népességszám alapján képviselt súlyánál jóval kisebb hányad jutott a fővárosra.

1. tábla

Az épített lakások számának és országon belüli arányának alakulása

Épített lakások	1981—1985.	1986—1990.	1990.	1991.	1992.
	évi átlag		évben		
Száma Budapesten . . .	14 881	8 944	6 985	4 816	3 829
Budapest az ország százalékában	20,1	16,4	16,0	14,5	14,8

A legtöbb lakás 1992-ben is a külső, legkevesebb pedig a városmagot képező kerületekben épült. Az élen — 530, illetve 478 átadott lakással — a XVII. és a XX. kerület állt, melyeket — 250—350 közötti lakásszámmal — a II., a XI., a XII., a XIV. és a XVI. kerület követett. Ezzel szemben a VII. kerületben egyetlen lakás sem létesült, de az I., az V. és a VI. kerületben is csak elenyésző számú. A lakosságszámhoz mérten szintén a XVII. és a XX. kerületben volt legintenzívebb a fejlődés, amelyekben ezer lakosra 7,0, illetve 5,3 épített lakás jutott, szemben az I., az V., a VI., a VIII. és a X. kerületekkel, ahol ez a mutató a 0,5-et sem érte el.

Az 1991. évihez mérten jelentősen módosult az épített lakások építetők szerinti összetétele. A helyi önkormányzatok, valamint a gazdasági szervezetek által épített lakások aránya nagymértékben visszaesett, a természetes személyek (lakosság) által létesítetteké számottevően nőtt. A helyi önkormányzatok 1992-ben — az előző évi 821-gyel szemben — csupán 310 lakást építettek. Ezek is az 1980-as évek végén elkezdett építkezések befejezéseként valósultak meg, tehát nem az önkormányzatok mai szerepvállalását tükrözik. Szembetűnő, hogy míg 1991-ben még tizenhét kerületben épült új lakás önkormányzati forrásból, addig 1992-ben csupán háromban. Közülük is csak kettőben, a IV. és a XX. kerületben volt számottevőbb fejlesztés, ahol 103, illetve 206 önkormányzati forrásból létesült lakást adtak át.

A gazdasági szervezetek által épített — döntő részben értékesítésre szánt — lakások száma az 1991. évi 1932-ről 1147-re csökkent. Ezzel szemben a lakosság az előző évinél 267-tel több, összesen 2136 lakást épített. Ezeknek a lakásoknak túlnyomó részét saját használatra hozták létre. A központi költségvetési szervek kevesebb, a lakásépítő szövetkezetek több lakást létesítettek, mint 1991-ben, ezek súlya azonban a teljes lakásépítési tevékenységben meglehetősen kicsi.

Az 1992. évi lakásépítési tevékenység jellemzői több szempontból is eltértek az előző évitől. Az új építkezéssel megvalósult lakások aránya tovább csökkent. Az 1992-ben használatba vett lakások 82 százalékát hozták létre új építkezéssel, az 1991. évinél 5, az 1980-as évtizedre jellemzőnél pedig 12 százalékponttal kisebb hányadát. A lakások 11 százaléka épületbővítéssel (emeletráépítés, tetőtér-, padlástér-beépí-

tés, toldaléképítés), 7 százaléka átalakítással létesült. (Az épületbővítést szinte teljes egészében a természetes személyek alkalmazták.)

A kivitelezői háttérben nőtt a lakosság szerepe, az 1992-ben létesített lakásoknak — az egy évvel korábbi 32 százalékkal szemben — 40 százaléka valósult meg a lakosság házilagos kivitelezésében. A legtöbb lakást azonban ezúttal is az építőipari főtevékenységet folytató kivitelezők építették, ezek aránya (48%) azonban jóval kisebb volt az 1991. évinél (60%).

2. tábla

Az épített lakások számának megoszlása építetők és az építés célja szerint

Építető	Az épített lakások száma az		Ebből:				
	1991.	1992.	értékesítési célra	bérbeadásra	szolgálati használatra	saját használatra	megbízásból, illetve egyéb célra
	évben (darab)		építettek aránya (százalék)				
Helyi önkormányzat	821	310	—	33,2	66,8	—	—
Központi költségvetési szerv	69	51	—	25,5	74,5	—	—
Gazdasági szervezet*	1932	1147	88,5	5,5	2,9	—	3,1
Lakásépítő szövetkezet	125	167	79,6	—	—	20,4	—
Természetes személy	1869	2136	0,7	0,0	—	98,9	0,3
Egyéb építető	—	18	—	—	33,3	50,0	16,7
<i>Összesen</i>	<i>4816</i>	<i>3829</i>	<i>30,4</i>	<i>4,7</i>	<i>7,4</i>	<i>56,3</i>	<i>1,2</i>

* A jogi személyiségű gazdasági szervezetek, a lakásépítő szövetkezetek nélkül.

Az épített lakások összetételében a több szobából állók és a nagyobb alapterületűek javára következett be arányeltolódás. Az 1992. évben átadott lakásoknak 62 százaléka épült három és több szobával az egy évvel korábbi 53 százalékkal szemben, az átlagos alapterület pedig 78 négyzetméterről 89-re nőtt. Az alapterület növekedése jórészt a három- és több szobás lakások arányának és nagyságának emelkedésével hozható összefüggésbe, de az előző évinél nagyobb alapterülettel létesültek az egy-, valamint a kétszobás lakások is. A magasabb szobaszám és ennek megfelelően a nagyobb átlagos lakásterület elsősorban a lakosság által saját használatra, családi házban létesített lakásokra volt jellemző.

3. tábla

Az épített lakások szobaszám szerinti megoszlása és átlagos alapterülete

Szobaszám	Az összes épített lakás megoszlása (százalék)		Ebből a családiházas formában		Az összes épített lakás átlagos alapterülete (négyzetméter)		Ebből a családiházas formában	
	1991-ben	1992-ben	1991-ben	1992-ben	1991-ben	1992-ben	1991-ben	1992-ben
	Egy	13,4	11,4	6,0	38,4	42,1	61,3	38,4
Kettő	33,2	27,1	19,0	59,3	64,8	76,9	59,3	64,8
Három és több	53,4	61,6	75,0	99,5	108,3	129,3	99,5	108,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>78,0</i>	<i>89,0</i>	<i>115,3</i>	<i>78,0</i>	<i>89,0</i>

Az 1992-ben épült lakások felszereltsége, komfortossága magas fokú. Szinte teljes körű a vezetékes ivóvízzel, mosdóhelyiséggel, központi vagy egyedi használatú meleg vízzel, vízöblítéses WC-vel, köz- vagy házi csatornával való ellátottság. A lakások több mint egyötöde két fürdőszobával vagy fürdőszobával és zuhanyozóhelyiséggel épült. A fűtési rendszerben az egyedi központi és az etázsűtés a meghatározó, a lakások 56, illetve 39 százalékában ilyen fűtés biztosítja a hőellátást. A lakások túlnyomó részében földgáz az energiaforrás. Az új építkezéssel létrehozott lakásoknak közel 60 százalékához gépkocsitárolót is építettek.

1992-ben Budapesten 622 lakás szűnt meg, 258-cal kevesebb, mint az előző évben. A megszűnt lakások között a személyi tulajdonban levők a korábbinál nagyobb (40 százalék feletti) arányt képviseltek, ami részben a körükben egyre gyakoribbá váló lakásösszevonásokkal hozható összefüggésbe. A megszűnt lakások kétharmada egyszobás, illetve egy helyiségből álló lakás volt, 42 százalékuk mosdóhelyiséggel, egyharmaduk vízöblítéses WC-vel sem rendelkezett.

B. K.

KÖZLEKEDÉSI BALESETEK A FŐVÁROSBAN

A személysérüléssel járó közúti közlekedési balesetek és a balesetet szenvedett személyek száma a fővárosban az 1980-as évtized második felében folyamatosan növekedett, s csak az 1991. évben következett be jelentős csökkenés. Ez a kedvező változás az elmúlt évben nem folytatódott. 1992-ben Budapesten 4938 baleset történt, 6,2 százalékkal több, mint az előző évben, a balesetek következtében meghalt, illetve megsérült személyek száma pedig 4,4 százalékkal, 6327-re nőtt. A balesetek súlyossága viszont valamelyest tovább mérséklődött.

A balesetek számának emelkedésében feltehetően a rohamosan növekvő gépjárműállomány kedvezőtlen korösszetétele is közrejátszott. Budapesten az elmúlt év közepén a személygépkocsik átlagos életkora 8,7 év volt, mind a fél évvel korábbinál, mind az ideálisnak tartottnál (6 év) magasabb. A fővárosi személygépkocsi-állomány nagyobbik részét kitevő Skoda, Lada, Zsiguli, Trabant és Wartburg típusú autók átlagos életkora 9—10 év között mozgott. A gépjárműpark elöregedéséhez jelentősen hozzájárult, hogy az utóbbi években a magánforgalomban döntő többségben elavult és nem megfelelő műszaki állapotú kocsit hoztak be külföldről. Erre utal, hogy a gépjárműállomány növekedésében meghatározó szerepet játszó Fiat, Ford, Mercedes és Volkswagen típusú személygépkocsik átlagos életkora 10—15 év között alakult.

A személysérüléssel járó baleseteknek mintegy háromnegyede — a korábbiakhoz hasonlóan — a járművezetők hibájából következett be. 1992-ben az egy évvel korábbinál 311-gyel több (3777) balesetet okozott a járművezetők vétke. Ezeknek mintegy kétharmad részét az elsőbbség meg nem adása, illetve a szabálytalan irányváltás, haladás, bekanyarodás okozta. A járművezetők közül továbbra is főleg a személygépkocsik vezetői vétettek a közlekedési szabályok ellen. A gyalogosok hibájából eredő balesetek száma az előző évhez képest 34-gyel, azaz 1124-re csökkent, és az összes baleseten belüli arányuk is kismértékben (24,9 százalékról 22,8 százalékra) mérséklődött.

1. tábla

A balesetek számának alakulása a balesetet előidéző okok szerint

Év	A járművezető	A gyalogos	Egyéb ok miatt	Összesen	Ebből a személygépkocsi által okozott balesetek aránya (százalék)
	hibájából				
	bekövetkezett baleset				
1991	3466	1158	24	4648	61,8
1992	3777	1124	37	4938	63,7
1992. év az 1991. év százalékában . . .	109,0	97,1	154,2	106,2	—

Az 1992-ben épült lakások felszereltsége, komfortossága magas fokú. Szinte teljes körű a vezetékes ivóvízzel, mosdóhelyiséggel, központi vagy egyedi használatú meleg vízzel, vízöblítéses WC-vel, köz- vagy házi csatornával való ellátottság. A lakások több mint egyötöde két fürdőszobával vagy fürdőszobával és zuhanyozóhelyiséggel épült. A fűtési rendszerben az egyedi központi és az etázsűtés a meghatározó, a lakások 56, illetve 39 százalékában ilyen fűtés biztosítja a hőellátást. A lakások túlnyomó részében földgáz az energiaforrás. Az új építkezéssel létrehozott lakásoknak közel 60 százalékához gépkocsitárolót is építettek.

1992-ben Budapesten 622 lakás szűnt meg, 258-cal kevesebb, mint az előző évben. A megszűnt lakások között a személyi tulajdonban levők a korábbinál nagyobb (40 százalék feletti) arányt képviseltek, ami részben a körükben egyre gyakoribbá váló lakásösszevonásokkal hozható összefüggésbe. A megszűnt lakások kétharmada egyszobás, illetve egy helyiségből álló lakás volt, 42 százalékuk mosdóhelyiséggel, egyharmaduk vízöblítéses WC-vel sem rendelkezett.

B. K.

KÖZLEKEDÉSI BALESETEK A FŐVÁROSBAN

A személysérüléssel járó közúti közlekedési balesetek és a balesetet szenvedett személyek száma a fővárosban az 1980-as évtized második felében folyamatosan növekedett, s csak az 1991. évben következett be jelentős csökkenés. Ez a kedvező változás az elmúlt évben nem folytatódott. 1992-ben Budapesten 4938 baleset történt, 6,2 százalékkal több, mint az előző évben, a balesetek következtében meghalt, illetve megsérült személyek száma pedig 4,4 százalékkal, 6327-re nőtt. A balesetek súlyossága viszont valamelyest tovább mérséklődött.

A balesetek számának emelkedésében feltehetően a rohamosan növekvő gépjárműállomány kedvezőtlen korösszetétele is közrejátszott. Budapesten az elmúlt év közepén a személygépkocsik átlagos életkora 8,7 év volt, mind a fél évvel korábbinál, mind az ideálisnak tartottnál (6 év) magasabb. A fővárosi személygépkocsi-állomány nagyobbik részét kitevő Skoda, Lada, Zsiguli, Trabant és Wartburg típusú autók átlagos életkora 9—10 év között mozgott. A gépjárműpark elöregedéséhez jelentősen hozzájárult, hogy az utóbbi években a magánforgalomban döntő többségben elavult és nem megfelelő műszaki állapotú kocsit hoztak be külföldről. Erre utal, hogy a gépjárműállomány növekedésében meghatározó szerepet játszó Fiat, Ford, Mercedes és Volkswagen típusú személygépkocsik átlagos életkora 10—15 év között alakult.

A személysérüléssel járó baleseteknek mintegy háromnegyede — a korábbiakhoz hasonlóan — a járművezetők hibájából következett be. 1992-ben az egy évvel korábbinál 311-gyel több (3777) balesetet okozott a járművezetők vétke. Ezeknek mintegy kétharmad részét az elsőbbség meg nem adása, illetve a szabálytalan irányváltás, haladás, bekanyarodás okozta. A járművezetők közül továbbra is főleg a személygépkocsik vezetői vétettek a közlekedési szabályok ellen. A gyalogosok hibájából eredő balesetek száma az előző évhez képest 34-gyel, azaz 1124-re csökkent, és az összes baleseten belüli arányuk is kismértékben (24,9 százalékról 22,8 százalékra) mérséklődött.

1. tábla

A balesetek számának alakulása a balesetet előidéző okok szerint

Év	A járművezető	A gyalogos	Egyéb ok miatt	Összesen	Ebből a személygépkocsi által okozott balesetek aránya (százalék)
	hibájából				
	bekövetkezett baleset				
1991	3466	1158	24	4648	61,8
1992	3777	1124	37	4938	63,7
1992. év az 1991. év százalékában . . .	109,0	97,1	154,2	106,2	—

Az ittasan okozott balesetek száma az elmúlt évben 229-re nőtt, az összes baleseten belüli arányuk (4,6%) lényegében nem változott.

1992-ben a személy sérüléssel járó közúti közlekedési baleseteknek közel fele (2338) két vagy több jármű összeütközéséből származott. Számuk 11 százalékkal haladta meg az egy évvel korábbit, s körülbelül háromötöd részük keresztirányban következett be. A gyalogosok elütésének száma 4 százalékkal, 1824-re nőtt. Ezek a balesetek kimenetelük súlyossága miatt érdemelnek figyelmet. A gyalogosok elütéséből származó baleseteknek mintegy 50 százaléka halálos vagy súlyos sérülést okozott, míg a haladó járművek összeütközéséből eredő baleseteknek csak valamivel több mint 30 százaléka járt ilyen következményekkel.

A balesetek számának növekedésében döntő mértékben a könnyű sérüléssel járó balesetek gyakoribbá válása játszott közre, de nőtt a súlyos sérüléssel járó balesetek száma is. Kedvezőnek ítéhető ugyanakkor, hogy a halálos balesetek száma tovább csökkent.

2. tábla

A balesetek számának alakulása a baleset kimenetele és természete szerint

Év	A halálos	A súlyos	A könnyű	Összesen	Ezen belül	
		sérüléssel			haladó járművek	a gyalogosok
		balesetek száma			összeütközéséből	elütéséből
					származók aránya (százalék)	
1991	226	1643	2779	4648	45,2	37,7
1992	216	1738	2984	4938	47,3	36,9
1992. év az 1991. év százalékában . .	95,6	105,8	107,4	106,2	—	—

1992-ben 6327 személyt ért közlekedési baleset, számuk 264-gyel haladta meg az előző évit. A balesetet szenvedett személyek döntő többségénél, mintegy négyötödénél, a járművezetők hibája okozta a sérülést. Leggyakrabban — az 1991. évi 2232-vel szemben 2387 esetben — a járművezetőket érte baleset, az utasok és a forgalmi személyzet közül 1983-an, a gyalogosok közül 1957-en váltak baleset áldozataivá, 46-tal, illetve 63-mal többen, mint egy évvel korábban.

1992-ben a halálos kimenetelű balesetek számának mérséklődésével összefüggésben a meghalt személyek száma 240-ről 229-re csökkent, a súlyosan sérültek száma 90-nel 1959-re, a könnyű sérüléssel járó balesetet szenvedettek pedig 185-tel, 4139-re nőtt.

3. tábla

A balesetet szenvedett személyek számának alakulása a sérülés kimenetele és korcsoport szerint

Év	A meghalt	A súlyosan	A könnyű	Összesen	Ezen belül a				
		megsérült			—14	15—24	25—45	46—59	60—x
		személyek száma			évesek aránya (százalék)				
1991	240	1869	3954	6063	11,5	25,3	33,3	14,3	15,0
1992	229	1959	4139	6327	11,2	25,3	34,3	14,1	14,1
1992. év az 1991. év százalékában . .	95,4	104,8	104,7	104,4	—	—	—	—	—

A balesetek súlyossági foka szoros összefüggésben áll a balesetek áldozatainak életkorával; az idősebb korcsoportok felé haladva egyre nagyobb a meghaltak, illetve a súlyosan sérültek aránya. Az elmúlt évben a balesetet szenvedettek körében a meghaltak 3,6 százalékos, a súlyosan sérültek 31 százalékos arányt képviseltek, ugyanakkor például a balesetet szenvedett 46—59 évesek között ez az arány 4,1 százalékos, illetve 39,2 százalékos, míg a 60 éven felüliek között 9, illetve 43,2 százalékos volt.

Mivel a gyalogosok elütéséből származó balesetek a legveszélyesebbek, körükben a meghaltak aránya is jóval magasabb, mint a balesetet szenvedett járművezetők, illetve utasok között. 1992-ben a gyalogosok közül került ki a balesetek áldozatainak 31 százaléka, a baleset során meghalt személyeknek viszont 55 százaléka. A gyalogosok elütéséből származó balesetek 29,5 százalékanak 7—24 éves fiatal, további 27,5 százalékanak 60 éven felüli, idős ember volt a szenvedő alanya.

A balesetek növekvő gyakorisága, az elkerülhető halálesetek és egészségkárosodások viszonylag magas száma készítette a szakembereket arra, hogy 1993-ban a közlekedési szabályokban további szigorításokat léptessenek életbe, s betartásukat fokozottabban ellenőriztessék. Ezek az intézkedések természetesen csak hosszabb távon eredményezhetnek jelentősebb javulást.

F. L.-né M. I.

IGÉNYEK ÉS LEHETŐSÉGEK A FELSŐFOKÚ KÉPZÉSBEN

Az ország 91 felsőoktatási intézménye közül 42 budapesti székhellyel működik, s ezekben tanul a nappali tagozatos egyetemi-főiskolai hallgatók 47 százaléka. A budapesti intézmények tanulóinak több mint fele vidéki lakóhelyű, ugyanakkor a budapesti egyetemisták (főiskolások) 17 százaléka a vidéki székhelyű intézményekben részesül felsőfokú oktatásban.

A budapesti 18—22 éves népességnek jelenleg 15 százaléka folytat nappali tagozaton felsőfokú iskolai tanulmányokat. Ez az arány ugyan lényegesen magasabb a vidékinél (11%), de messze elmarad a kívánatosnak tartott — 30 százalék körüli — szinttől.

1. tábla

*A nappali tagozatos hallgatók száma a felsőoktatási intézmény székhelye, valamint a szülők állandó lakóhelye szerint**

A szülők állandó lakóhelye	Hallgatók száma az 1992/93. tanév elején		
	a budapesti	a vidéki	összesen
	székhelyű felsőoktatási intézményekben		
Budapest	17 606	3 538	21 144
Vidék	22 248	42 688	64 936
<i>Összesen</i>	<i>39 854</i>	<i>46 226</i>	<i>86 080</i>

* Külföldiek nélkül.

A nappali tagozatos hallgatók létszáma az 1992/93. tanév elején a budapesti székhelyű intézményekben — beleértve a 3,5 ezer külföldi hallgatót is — 43,4 ezer fő volt, 3,4 ezerrel több, mint egy évvel korábban. Ez a növekedés a megelőző két évben kialakult átlaghoz (3—4 ezer fő) hasonló, az 1980-as évekre jellemzőnek azonban többszöröse volt. A hallgatók száma ugyanis az évtized eleji 30 ezerről 1989/90-re nem egészen 33 ezerre, vagyis tíz év alatt mindössze 2,8 ezer fővel gyarapodott.

A tanulási lehetőségek leginkább a bölcsészettudományok terén bővültek: a bölcsészhallgatók létszáma az utóbbi 3 évben 88 százalékkal emelkedett. A nagyobb létszámú tanulmányi ágak közül ezt sorrendben a jogtudományok követik (32 százalékkal). Legtöbbször jelenleg is műszaki jellegű tanulmányokat folytatnak, számuk 23 százalékkal emelkedett. Ugyanígy arányú növekedés tapasztalható a következő „legnépesebb” tudományág, a közgazdaság-tudományok területén is.

A felsőfokú tanulmányokat folytatók közül az 1989/90. tanév óta az egyetemi hallgatók száma nagyobb arányban nőtt, mint a főiskolásoké. Ez azonban az intézménytípusok szerinti összetételben nem okozott számottevő eltolódást. Jelenleg az egyetemi hallgatók aránya 59 százalékot, a főiskolákon és hasonló szintű

Mivel a gyalogosok elütéséből származó balesetek a legveszélyesebbek, körükben a meghaltak aránya is jóval magasabb, mint a balesetet szenvedett járművezetők, illetve utasok között. 1992-ben a gyalogosok közül került ki a balesetek áldozatainak 31 százaléka, a baleset során meghalt személyeknek viszont 55 százaléka. A gyalogosok elütéséből származó balesetek 29,5 százalékanak 7—24 éves fiatal, további 27,5 százalékanak 60 éven felüli, idős ember volt a szenvedő alanya.

A balesetek növekvő gyakorisága, az elkerülhető halálesetek és egészségkárosodások viszonylag magas száma készítette a szakembereket arra, hogy 1993-ban a közlekedési szabályokban további szigorításokat léptessenek életbe, s betartásukat fokozottabban ellenőriztessék. Ezek az intézkedések természetesen csak hosszabb távon eredményezhetnek jelentősebb javulást.

F. L.-né M. I.

IGÉNYEK ÉS LEHETŐSÉGEK A FELSŐFOKÚ KÉPZÉSBEN

Az ország 91 felsőoktatási intézménye közül 42 budapesti székhellyel működik, s ezekben tanul a nappali tagozatos egyetemi-főiskolai hallgatók 47 százaléka. A budapesti intézmények tanulóinak több mint fele vidéki lakóhelyű, ugyanakkor a budapesti egyetemisták (főiskolások) 17 százaléka a vidéki székhelyű intézményekben részesül felsőfokú oktatásban.

A budapesti 18—22 éves népességnek jelenleg 15 százaléka folytat nappali tagozaton felsőfokú iskolai tanulmányokat. Ez az arány ugyan lényegesen magasabb a vidékinél (11%), de messze elmarad a kívánatosnak tartott — 30 százalék körüli — szinttől.

1. tábla

*A nappali tagozatos hallgatók száma a felsőoktatási intézmény székhelye, valamint a szülők állandó lakóhelye szerint**

A szülők állandó lakóhelye	Hallgatók száma az 1992/93. tanév elején		
	a budapesti	a vidéki	összesen
	székhelyű felsőoktatási intézményekben		
Budapest	17 606	3 538	21 144
Vidék	22 248	42 688	64 936
<i>Összesen</i>	<i>39 854</i>	<i>46 226</i>	<i>86 080</i>

* Külföldiek nélkül.

A nappali tagozatos hallgatók létszáma az 1992/93. tanév elején a budapesti székhelyű intézményekben — beleértve a 3,5 ezer külföldi hallgatót is — 43,4 ezer fő volt, 3,4 ezerrel több, mint egy évvel korábban. Ez a növekedés a megelőző két évben kialakult átlaghoz (3—4 ezer fő) hasonló, az 1980-as évekre jellemzőnek azonban többszöröse volt. A hallgatók száma ugyanis az évtized eleji 30 ezerről 1989/90-re nem egészen 33 ezerre, vagyis tíz év alatt mindössze 2,8 ezer fővel gyarapodott.

A tanulási lehetőségek leginkább a bölcsészettudományok terén bővültek: a bölcsészhallgatók létszáma az utóbbi 3 évben 88 százalékkal emelkedett. A nagyobb létszámú tanulmányi ágak közül ezt sorrendben a jogtudományok követik (32 százalékkal). Legtöbbször jelenleg is műszaki jellegű tanulmányokat folytatnak, számuk 23 százalékkal emelkedett. Ugyanígy arányú növekedés tapasztalható a következő „legnépesebb” tudományág, a közgazdaság-tudományok területén is.

A felsőfokú tanulmányokat folytatók közül az 1989/90. tanév óta az egyetemi hallgatók száma nagyobb arányban nőtt, mint a főiskolásoké. Ez azonban az intézménytípusok szerinti összetételben nem okozott számottevő eltolódást. Jelenleg az egyetemi hallgatók aránya 59 százalékot, a főiskolákon és hasonló szintű

intézményekben tanulóké 35, a katonai és rendőrtiszti, valamint a hittudományi egyetemeken és főiskolákon tanulóké 3—3 százalékot tesz ki.

2. tábla

A nappali tagozatos hallgatók száma tanulmányi áganként

Tanulmányi ág	Hallgatók száma az		
	1989/90.	1992/93.	1992/93. évben az 1989/90. évi százalékában
	tanév elején		
Összesen	32 868*	43 386	123,9*
Ebből:			
műszaki	9 770	12 051	123,3
közgazdaság-tudományi	6 037	7 435	123,2
bölcseztudományi	2 293	4 303	187,7
orvostudományi	3 815	4 300	112,7
természettudományi	1 981	2 481	125,2
jogtudományi, államigazgatási	1 459	1 920	131,6
művészeti	2 010	2 415	120,1
katonai, rendőrtiszti	1 433	.
hittudományi	1 238	.

* A hittudományi, a katonai és a rendőrtiszti felsőfokú oktatási intézmények adatai nélkül.

Az egyetemek közül az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) tanulólétszámának gyarapodása messze meghaladta az átlagot, s ezzel súlya jelentősen megnőtt: hallgatóinak száma 1989/90-ben csak alig több mint egynegyedét, az 1992/93. tanévben viszont már közel egyharmadát tette ki a főváros egyetemi ifjúságának. Jelenleg — a létszámot tekintve — ez a legnagyobb egyetem, mindeddig a Budapesti Műszaki Egyetem (BME) foglalta el az első helyet. A többi egyetemen mérsékelt volt a növekedés.

Az ELTE-n belül leginkább a bölcseztudományokkal foglalkozók száma emelkedett: 1989/90-ben 2293, 1991/92-ben 3604, ez évben pedig 4303 hallgatója volt a bölcseztudományoknak, s ennek megfelelően arányuk a 3 évvel ezelőtti 43 százalékról 52 százalékra nőtt.

A főiskolák közül az 1990-es években legdinamikusabban a Magyar Képzőművészeti Főiskola, a Külkereskedelmi Főiskola, valamint az Ybl Miklós Műszaki Főiskola növelte hallgatóinak számát: ezeken a főiskolákon a tanulók száma csaknem másfélszeresére nőtt. A két nagy szakágba tartozók — a műszaki és a közgazdasági képzést nyújtó főiskolák hallgatóinak — aránya 27—27 százalékot tesz ki.

A katonai és a rendőrtiszti főiskolákon tanulók száma az utóbbi években nem változott számottevően: jelenleg 1433-an tanulnak ezekben az intézményekben. A felsőfokú hittudományi képzést nyújtó intézmények hallgatólétszáma ugyanakkor az elmúlt évhez képest megduplázódott: 624 főről 1238 főre emelkedett. Legnagyobb létszámú hallgatója a Pázmány Péter Hittudományi Egyetemnek (228 fő) és a Tanárképző Főiskolájának van (260 fő).

A hallgatólétszám növekedése alapvetően a beiskolázási keretszámok emelésével magyarázható, de közrejátszott benne az oktatási rendszer módosulása, a tanulmányi idő meghosszabbodása.

A felsőoktatási intézményekbe első ízben felvett hallgatók engedélyezett létszáma — a katonai, a rendőrtiszti és a hittudományi főiskolák, valamint a külföldiek nélkül — az 1989/90. tanévben 8068 fő, az idei tanévben 10 158 fő (26 százalékkal több) volt. Az elsőévesek száma 30 százalékkal, 9101-ről 11 874-re változott.

A nappali tagozaton a felvételi lehetőségek intézményenként igen eltérően alakultak. Az irányszám az egyetemek közül az ELTE-n több mint két és félszeresére — ezen belül a bölcseztudományoknál több mint három és félszeresére — nőtt, a SOTE-n ugyanakkor 14 százalékkal csökkent. A műszaki képzettséget nyújtó intézmények irányszámát lényegében az átlagosnak megfelelő mértékben emelték, közülük kiemelkedik a Bánki Donát Műszaki Főiskola: itt a felvételi lehetőség több mint másfélszerese volt a három évvel korábbinak.

Az egyes intézmények iránt megnyilvánuló érdeklődés tekintetében ugyancsak jelentős különbségek tapasztalhatók. Az első évfolyamokra jelentkezők száma átlagosan háromszorosa volt a beiskolázási irányszámnak, az átlag azonban igen nagy szóródást takar. Az egyetemek közül legnagyobb mértékű a túljelentkezés az ELTE-n, ezen belül is a jogi karon volt, ahol a jelentkezők száma 3,5-szerese, illetve 5,5-szerese volt az irányszámnak. A Műszaki Egyetem iránt az átlagosnál kisebb volt az érdeklődés, egyes karokon — építőmérnöki, gépészmérnöki — a felvételt kérők száma alatta maradt, ugyanakkor az építészmérnöki karon több mint kétszerese volt a beiskolázható létszámnak.

A társadalmi és az egyéni igények tehát nincsenek összhangban. Az ellentmondások legélesebben a művészeti főiskolákon, illetve az ilyen pályát választók esetében nyilvánulnak meg.

Az első évfolyamos hallgatók létszáma 1989-hez mérten az egyetemeken 34, a főiskolákon 26 százalékkal nőtt. A legnagyobb mértékű növekedés az ELTE-n, valamint az Ybl Miklós Műszaki Főiskolán, a Könnyűipari Műszaki Főiskolán és a Külkereskedelmi Főiskolán tapasztalható.

A tanulmányi idő kitolódása elsősorban az ELTE-n érzékelhető, ahol a képzési rendszer jelentősen változott. A tanulmányi időt alapvetően befolyásolja, hogy az új képzési rend a szakok megválasztásában minden területen a korábbinál jóval nagyobb szabadságot biztosít, s a karok közötti „átjárhatóságot” is lehetővé teszi. Első diplomát jelentő képzésben valamennyi szak egymagában is felvehető, de karon belül másokkal, sőt a bölcsészettudományi kar szakjai a természettudományi kar szakjaival, valamint az ELTE Szociológiai Intézetében meghirdetett szakokkal is szabadon párosíthatók. (Kivételt képeznek a nyelvtanári szakok.) Ez kimeríthetetlen variációs lehetőséget kínál. Az ún. B szakos képzés következtében megnőtt az olyan speciális szakokkal való összekapcsolás lehetősége is, mint például az amerikanisztika, az esztétika, a kulturális antropológia, a keleti nyelvek stb. A B szakokat diplomával rendelkezők vagy egyetemi hallgatók vehetik fel, egyéves alapozó képzés után. A vizsgákat az egyes szakokon nem kötelező párhuzamosan abszolválni, a tanulmányok egyéni időbeosztással is elvégezhetők. (A sokrétűség jellemzése érdekében érdemes megjegyezni, hogy például a bölcsészettudományi karon magyar nyelvet 23, angolt 45, amerikanisztikát 12, esztétikát 21 más szakkal párosítva vettek fel a hallgatók, sokszor hármás-négyes kombinációban.)

A nyelvtanároknak mutatózó hiány mielőbbi felszámolása érdekében az ELTE-n két éve bevezették a főiskolai szintű, 3 éves tanulmányi idő alatt történő nyelvtanárképzést.

Ugyancsak az igények alakulásával összhangban a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskolán 1991-ben az idegenforgalmi és a vendéglátó szak helyett idegenforgalmi és szállodai, illetve vendéglátó és szállodai szakot indítottak. A képzési idő meghosszabbításával mindkét szakon szaktanári oklevelet lehet szerezni.

A hallgatólétszám növekedésében jelentős szerepe volt az elsősorban külföldi fiatalok számára szervezett ún. idegen (nem magyar) nyelvű, valutás képzés bevezetésének is. A külföldi hallgatók száma — az elmúlt évtizedre jellemző csökkenéssel szemben — az utóbbi években megnövekedett. Létszámuk az 1989/90. tanévben az 1600-at sem érte el, a most induló tanévben viszont 3,5 ezer volt. Ezzel arányuk a 3 év előtti 5 százalékról 8 százalékra nőtt. Az összlétszámban mutatózó növekedés csaknem egyötöde tehát a külföldiek számának gyarapodásából adódott. Jelentős hányaduk a számukra szervezett nem magyar nyelven történő oktatásban vesz részt. A külföldiek, illetve a valutatérítés ellenében történő képzésben részesülők száma és aránya legmagasabb a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen.

3. tábla

Az esti és a levelező tagozatos hallgatók számának és arányának alakulása

Tanév	Az esti		A levelező	
	tagozatos hallgatók			
	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)
1980/81	7502	14,6	13 961	27,1
1990/91	4514	9,0	8 946	17,9
1991/92	4206	7,9	8 974	16,9
1992/93	4129	7,2	10 020	17,4

Az 1980-as évtizedben a felnőttoktatást biztosító esti és levelező tagozatok jelentősége és ezzel párhuzamosan a hallgatók száma és aránya egyre csökkent.

Az 1980-as évek elején még több mint 21 ezren tanultak ezeken a tagozatokon, vagyis a felsőoktatásban részt vevők 42 százaléka. A 90-es évek elejére számuk 37 százalékkal 13,5 ezerre, arányuk 27 százalékra esett vissza.

Úgy tűnik, hogy a jövőben — az igények és ezzel összefüggésben az oktatási módszerek színesedésével — ismét indokolt lehet ezeknek a formáknak az alkalmazása. A legutóbbi tanévben létesült Gábor Dénes Informatikai Főiskola távoktatás formájában, levelező tagozat keretében nyújt képzést 623 hallgatónak. 1990-ben vidékre kihelyezett levelező tagozatot létesített a Bárczy Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola és a Külkereskedelmi Főiskola is. Így a levelező oktatásban részt vevők száma az előző évhez képest ismét nőtt, mintegy 1000 fővel. Jelenleg az esti tagozatoknak 4 ezer, a levelező tagozatoknak 10 ezer hallgatója van, ez együttesen az összes hallgatószám 25 százaléka.

N.-né P. H.

A NYUGDÍJASOK HELYZETE SZABOLCS—SZATMÁR—BEREG MEGYÉBEN

Az 1980-as évek elején hazánkban a nyugdíjasok száma még alig haladta meg a 2 milliót, s népességben belüli aránya is 20 százalék alatti volt. Bár Szabolcs—Szatmár—Bereg a népesség korösszetétele szerint az ország egyik legfiatalabb megyéje, a nyugellátásban részesülők aránya csak alig kisebb, mint országosan, amit főként a rendkívül nagy számú rokkantosság magyaráz. Utóbbi vitathatatlanul összefügg a térség kritikus foglalkoztatási helyzetével, és a lakosság átlagosnál is kedvezőtlenebb egészségügyi állapotával.

A legutóbbi népszámláláskor (1990) Szabolcs—Szatmár—Bereg megyében a nyugdíjas korúak száma meghaladta a 110 ezer főt, ők adják a népesség egyötödét (országosan negyedét).

A korábbi ösztönző foglalkoztatáspolitikára, főleg a nők nagymérvű munkavállalása miatt, egyre nagyobb részük szerez nyugdíjjogosultságot: 1990. január 1-jén 84,4 százalékuk, 94,4 ezer fő. Ez az arány várhatóan tovább nő.

Aktív keresőtevékenységet viszont 1990-ben már csak igen jelentéktelen részük, alig több mint egy százalékuk folytatott. (1960-ban ugyanez az arány 50, 1970-ben 23, de még 1980-ban is több mint 8 százalék volt.) Csökkenő részük, 14 százalékuk eltartott; róluk a család, illetve a szociális segélyezési rendszer stb. gondoskodik.

A nyugdíjkorhatáron túliak egyre nagyobb részét — 1992-ben mintegy kétharmadát — a nők alkotják, így a nyugdíjaskorú nők száma közel kétszer annyi, mint a nyugdíjaskorú férfiaké. Számításaink szerint akkor is közel másfélszer több nyugdíjaskorú nő lenne, mint férfi, ha a férfiakéval megegyezően — 2003. január elsejétől már ténylegesen — 60 év lenne a nyugdíjkorhatárunk, jelezve ezzel a férfiak lényegesen kedvezőtlenebb halandóságát.

1991-ben a férfiak születéskor várható átlagéletkora országosan 65, a nőké 74 év. A nők magasabb arányát figyelembe véve a várható nyugdíjas évek időtartama 13-14 év.

A nyugdíjaskorúak nyolc-kilenczede részesül nyugellátásban, a nyugellátottak köre lényegesen szélesebb, mint amennyi a nyugdíjaskorú, ugyanis az aktív korúak közül egyre többen válnak rokkantnyugdíjassá.

A nyugellátásban részesülők száma 1992 elején már megközelítette a 138 ezret, több mint egyötödük, 29 ezer fő még nem érte el a nyugdíjkorhatárt (ezen belül a férfiak háromtizede volt 60 évesnél fiatalabb, mivel náluk számottevőbb a rokkantosság).

A saját jogon nyugellátásban részesülők számának 1988 és 1993 közötti 26,8 ezres növekedéséből 18,4 ezret a rokkantnyugdíjasok, 8,5 ezret az öregségi nyugdíjasok csoportjának bővülése magyaráz. Így a rokkantnyugdíjasok száma egyre inkább megközelíti az öregségi nyugdíjasokét. (Lásd az 1. táblát.)

Az öregségi és rokkantsági nyugdíjasok mellett számottevő még az özvegyi ellátásban részesülők száma (14,4 ezer) és aránya (10,5%).

A többi ellátási forma szerepe már lényegesen kisebb: mezőgazdasági termelészövetkezeti járadékot és árvaellátást mintegy 7-7 ezer fő részére folyósítottak, ők alkotják az ellátottak 5-5 százalékát. A baleseti járadékosok száma pedig alig haladja meg az ezer főt.

Az 1980-as évtizedben a felnőttoktatást biztosító esti és levelező tagozatok jelentősége és ezzel párhuzamosan a hallgatók száma és aránya egyre csökkent.

Az 1980-as évek elején még több mint 21 ezren tanultak ezeken a tagozatokon, vagyis a felsőoktatásban részt vevők 42 százaléka. A 90-es évek elejére számuk 37 százalékkal 13,5 ezerre, arányuk 27 százalékra esett vissza.

Úgy tűnik, hogy a jövőben — az igények és ezzel összefüggésben az oktatási módszerek színesedésével — ismét indokolt lehet ezeknek a formáknak az alkalmazása. A legutóbbi tanévben létesült Gábor Dénes Informatikai Főiskola távoktatás formájában, levelező tagozat keretében nyújt képzést 623 hallgatónak. 1990-ben vidékre kihelyezett levelező tagozatot létesített a Bárczy Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola és a Külkereskedelmi Főiskola is. Így a levelező oktatásban részt vevők száma az előző évhez képest ismét nőtt, mintegy 1000 fővel. Jelenleg az esti tagozatoknak 4 ezer, a levelező tagozatoknak 10 ezer hallgatója van, ez együttesen az összes hallgatószám 25 százaléka.

N.-né P. H.

A NYUGDÍJASOK HELYZETE SZABOLCS—SZATMÁR—BEREG MEGYÉBEN

Az 1980-as évek elején hazánkban a nyugdíjasok száma még alig haladta meg a 2 milliót, s népességben belüli aránya is 20 százalék alatti volt. Bár Szabolcs—Szatmár—Bereg a népesség korösszetétele szerint az ország egyik legfiatalabb megyéje, a nyugellátásban részesülők aránya csak alig kisebb, mint országosan, amit főként a rendkívül nagy számú rokkantsítás magyaráz. Utóbbi vitathatatlanul összefügg a térség kritikus foglalkoztatási helyzetével, és a lakosság átlagosnál is kedvezőtlenebb egészségügyi állapotával.

A legutóbbi népszámláláskor (1990) Szabolcs—Szatmár—Bereg megyében a nyugdíjas korúak száma meghaladta a 110 ezer főt, ők adják a népesség egyötödét (országosan negyedét).

A korábbi ösztönző foglalkoztatáspolitikára, főleg a nők nagymérvű munkavállalása miatt, egyre nagyobb részük szerez nyugdíjjogosultságot: 1990. január 1-jén 84,4 százalékuk, 94,4 ezer fő. Ez az arány várhatóan tovább nő.

Aktív keresőtevékenységet viszont 1990-ben már csak igen jelentéktelen részük, alig több mint egy százalékuk folytatott. (1960-ban ugyanez az arány 50, 1970-ben 23, de még 1980-ban is több mint 8 százalék volt.) Csökkenő részük, 14 százalékuk eltartott; róluk a család, illetve a szociális segélyezési rendszer stb. gondoskodik.

A nyugdíjkorhatáron túliak egyre nagyobb részét — 1992-ben mintegy kétharmadát — a nők alkotják, így a nyugdíjaskorú nők száma közel kétszer annyi, mint a nyugdíjaskorú férfiaké. Számításaink szerint akkor is közel másfélszer több nyugdíjaskorú nő lenne, mint férfi, ha a férfiakéval megegyezően — 2003. január elsejétől már ténylegesen — 60 év lenne a nyugdíjkorhatárunk, jelezve ezzel a férfiak lényegesen kedvezőtlenebb halandóságát.

1991-ben a férfiak születéskor várható átlagéletkora országosan 65, a nőké 74 év. A nők magasabb arányát figyelembe véve a várható nyugdíjas évek időtartama 13-14 év.

A nyugdíjaskorúak nyolc-kilenczede részesül nyugellátásban, a nyugellátottak köre lényegesen szélesebb, mint amennyi a nyugdíjaskorú, ugyanis az aktív korúak közül egyre többen válnak rokkantnyugdíjassá.

A nyugellátásban részesülők száma 1992 elején már megközelítette a 138 ezret, több mint egyötödük, 29 ezer fő még nem érte el a nyugdíjkorhatárt (ezen belül a férfiak háromtizede volt 60 évesnél fiatalabb, mivel náluk számottevőbb a rokkantsítás).

A saját jogon nyugellátásban részesülők számának 1988 és 1993 közötti 26,8 ezres növekedéséből 18,4 ezret a rokkantnyugdíjasok, 8,5 ezret az öregségi nyugdíjasok csoportjának bővülése magyaráz. Így a rokkantnyugdíjasok száma egyre inkább megközelíti az öregségi nyugdíjasokét. (Lásd az 1. táblát.)

Az öregségi és rokkantsági nyugdíjasok mellett számottevő még az özvegyi ellátásban részesülők száma (14,4 ezer) és aránya (10,5%).

A többi ellátási forma szerepe már lényegesen kisebb: mezőgazdasági termelészövetkezeti járadékot és árvaellátást mintegy 7-7 ezer fő részére folyósítottak, ők alkotják az ellátottak 5-5 százalékát. A baleseti járadékosok száma pedig alig haladja meg az ezer főt.

1. tábla

A nyugellátásban részesülők száma ellátási formák szerint

Ellátási formák	Az ellátásban részesülők				
	1988.	1993.	1993. januári száma az 1988. évi százalékában	1988.	1993.
	januári száma (fő)			januári megoszlása (százalék)	
Saját jogú nyugdíjasok	81 556	108 389	132,9	70,0	78,7
Ebből:					
öregségi	49 975	58 452	117,0	42,9	42,5
rokkantsági	31 581	49 937	158,1	27,1	36,3
Özvegyi ellátás	16 385	14 413	88,0	14,1	10,5
Mezőgazdasági termelőszövetkezeti járadék	10 305	6 836	66,3	8,9	5,0
Baleseti járadék	1 431	1 024	71,6	1,2	0,7
Árvaellátás	6 755	7 020	103,9	5,8	5,1
<i>Összesen</i>	<i>116 432</i>	<i>137 682</i>	<i>118,3</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A férfiak 97 százaléka saját jogon részesül nyugdíjban, közöttük a rokkantak vannak többségben. A nőknek héttizede a saját jogú nyugdíjas és a férfiakénál jóval kisebb a rokkantnyugdíjasok aránya.

A nyugdíjasok korstruktúrája az egyes ellátási formák szerint meglehetősen nagy eltéréseket mutat. A legidősebb a mezőgazdasági termelőszövetkezeti járadékosok csoportja, míg a legfiatalabb a rokkantnyugdíjasoké és a baleseti járadékosoké.

A saját jogú öregségi nyugdíjasok túlnyomó többsége mind a férfiaknál, mind a nőknél a nyugdíjkorhatárnál legfeljebb 15 évvel idősebbek adják: a férfiak háromnegyede 60—70 éves, a nők héttizede 55—69 éves. A nyugdíjkorhatárnál fiatalabbak aránya a férfiaknál 3,1 százalék, a nőknél pedig nem éri el az 1 százalékot. A rokkantnyugdíjas férfiak több mint fele, a nők negytedede fiatalabb a nyugdíjkorhatárnál.

A nyugdíjazások növekvő száma, valamint az elhalálozások miatt is meglehetősen nagy mértékű a nyugdíjasok fluktuációja. Az 1992-ben ellátottak héttizedét az 1980-as évek óta nyugdíjba vonulók adták. Az 1970 előtt nyugdíjazottak aránya mindössze 3,6, míg az 1991 és 1992 közöttieké 18,1 százalék. Ez különösen igaz a rokkantakra, ugyanis körükben az 1991 és 1992 között rokkantosítottak adták az ellátottak 23,8 százalékát.

A nyugdíjak vizsgálatánál elsőrendű szempont vásárlóértékük alakulása. 1988 óta a nyugdíjak átlagosan 2,0—2,5-szeresükre nőttek, miközben a fogyasztói árak háromszorosukra.

2. tábla

Az alapellátás átlaga ellátási formák szerint

Ellátási forma	Az 1988.	Az 1993.	Az 1993. évi az 1988. évi százalékában
	évben (forint)		
Saját jogú nyugdíjak	3953	9076	229,6
Ebből:			
öregségi	4012	9381	233,8
rokkantsági	3861	8718	225,8
Özvegyi ellátás	3071	7181	233,8
Mezőgazdasági termelőszövetkezeti járadék	3089	7732	250,3
Árvaellátás	2641	6110	231,4
Baleseti járadék	1722	3392	197,0

Az átlagos öregségi nyugdíj összege az év elején 9,4, a rokkantsági 8,7 ezer forint, a többi formánál pedig ennél is kisebb volt.

Az öregségi nyugdíjak átlagos összegének változása 1990-ig követte az infláció növekedését. A nyugdíjrendszerbe belépők ellátmánya ekkor még magasabb volt az átlagosnál, ami emelte az ellátmány átlagát. 1991 óta azonban a nyugdíjak növekedési üteme nagymértékben mérséklődött, s jelentősen elmaradt az árak emelkedésétől. A kompenzációs lehetőségek beszűkültek —elsősorban a kis összegű nyugdíjak emelésére került sor —, egyfajta nyugdíj-nivellálódási tendencia alakult ki. Ugyanakkor a rendszerbe belépő, az átlagosnál kisebb ellátmányúak nagy száma is lefelé húzza az átlagot. A nőknek az öregségi nyugdíjasokon belüli aránya is számottevően nőtt. Eleve alacsonyabb a keresetük, rövidebb a szolgálati idejük, így az ellátmányuk is kisebb. A rokkantak magas és növekvő száma önmagában is visszafogja a növekedési ütemet, hiszen ellátmányuk mindössze kilenczede az öregségi nyugdíjaknak.

3. tábla

Az öregségi nyugdíjak alakulása és vásárlóértéke

Év	Az öregségi nyugdíjak		A fogyasztói- ár-index az előző évi százalékában	Az adott évben nyugdíjazottak ellátmánya	
	átlaga (forint)	az előző évi százalékában		átlagosan (forint)	az átlagos öregségi nyugdíj százalékában
1988	4519	111,5	115,5	5049	111,7
1989	5651	125,0	117,0	6053	107,1
1990	7348	130,0	128,9	7945	108,1
1991	8475	115,3	135,0	7788	91,9
1992	9381	110,7	123,0	8450	90,1

Az öregségi nyugdíjasok mintegy nyolctizedének ellátmánya az egyszemélyes nyugdíjas háztartás létminimuma körüli, vagy annál kisebb. (1992 decemberében az egyszemélyes nyugdíjas háztartás létminimuma a községekben 9,2, a városokban 10,1 ezer forint volt.) Az öregségi nyugdíjasok háromnegyede 10,4 ezer forintnál kisebb havi ellátmányban részesül, felük pedig legfeljebb 9,4 ezer forintban.

4. tábla

*A saját jogú nyugdíjasok száma az alapnyugdíj összege szerint,
1993. január*

Alapnyugdíj (forint/hó)	A saját jogú	
	öregségi	rokkantsági
	nyugdíjasok száma (fő)	
— 6 999	5 155	8 971
7 000— 8 999	21 893	21 121
9 000—10 999	21 435	14 223
11 000—12 999	5 711	3 756
13 000—14 999	2 078	1 152
15 000—19 999	1 798	742
20 000—	382	152
<i>Összesen</i>	<i>58 452</i>	<i>49 937</i>

A rokkantsági nyugdíjasok nagyobb részét alacsonyabb nyugdíjak jellemzik: kilenczedeük ellátmánya marad 10,9 ezer forint alatt, sőt hattizedüknél az 9 ezer forintot sem éri el.

Az özvegyi ellátásban részesülők ellátmánya még kedvezőtlenebb. Itt a 10,9 ezer forint feletti nyugdíjasok aránya még a fél százalékot sem éri el, 97 százalékuké pedig 9 ezer forint alatti. A tipikus, legjellemzőbb nyugdíjösszeg alig több mint 8 ezer forint. A közel 7 ezer mezőgazdasági termelészövetkezeti járadékosból 3,7 ezer főnek 7 ezer forintnál kisebb az ellátmánya. A mintegy ezer fős baleseti járadékos 98 százalékát 5,5 ezer forint alatti nyugdíj jellemzi.

Az életkor előrehaladtával mind a férfiaknál, mind a nőknél megfigyelhető bizonyos nyugdíj-nivellálódás, mégpedig az alacsonyabb nyugdíjösszegek felé (a nőknél nagyobb mértékben, mint a férfiaknál).

1992-ben közel kétezer öregségi nyugdíjra jogosult ellátmányáról született döntés. A frissen nyugdíjazottak 55 százaléka nő. Legnagyobb részük, több mint felük 3—4 évtizednyi szolgálati idővel rendelkezett, a két nem között azonban e téren meglehetősen nagy a különbség.

A férfiakat lényegesen hosszabb munkaviszony jellemzi, hiszen kétharmaduk nyugdíját 31—40 évnyi szolgálati idő alapján állapították meg, s mindössze néhány százalékuk szolgálati ideje marad 20 év alatt. Közel 14 százalékuknál pedig 41 évnél, vagy ennél is hosszabb ez az időtartam.

A nyugdíjazott nők csoportja e szempontból már sokkal heterogénebb, jelezve a női emancipáció lassú folyamatát, a családi feladatok vállalásában való nagyobb részvételüket, de az alacsonyabb nyugdíjkorhátárt is.

Háromtizedük legfeljebb 20 év alapján szerzett nyugdíjjogosultságot, megközelítően ugyanannyian, mint ahányan 21—30 és 31—40 év után. A 41 éves és ennél hosszabb szolgálati idő ritkán fordul elő. Így összességében már csak emiatt is alacsonyabb nyugdíjösszeget állapítottak meg részükre.

1992-ben 3,8 ezer fő esetében állapítottak meg rokkantnyugdíjat, ami kétszer annyi, mint a saját jogú nyugdíjazások száma. Felerészben 21—30 év közötti szolgálati idővel rendelkeztek, ötödük pedig ennél kevesebbel. A rokkantsági nyugdíjazottak hattizede férfi volt.

Az öregségi nyugdíjasoknak átlagosan 8450 forint alapellátást állapítottak meg 1992-ben, ezen belül a férfiak esetén 1770 forinttal magasabbat, mint a nőknek. A növekvő számú nyugdíjasok társadalmi helyzetét alapvetően meghatározzák a nehezedő foglalkoztatási problémák, valamint a nyugdíjak reálértékének erőteljes csökkenése.

A nyugdíjak reálértéke az utóbbi években a korábbiaknál is nagyobb mértékben csökkent, így a nyugdíjasok növekvő hányada a létminimum körül vagy annál is rosszabbul él.

A nyugdíjasok helyzetének várható további romlása a társadalombiztosítás mielőbbi, hatékony reformjának szükségességét támasztja alá (melynek egyik legutóbbi lépése volt a társadalombiztosítási önkormányzatok megválasztása). De áttételesen más feszültségcöccokat is jelez, melyek feloldása legalább annyira fontos, mint a nyugdíjrendszer korszerűsítése.

M.-né P. M.

AZ EURÓPAI STATISZTIKUSOK ÉRTEKEZLETÉNEK 41. ÜLÉSE

Az Európai Statisztikusok Értekezletének (ESÉ) 1993. évi ülését hagyományosan június közepén, Genfben rendezték meg.

Az Értekezlet gazdag programja a következő témaköröket fogta át:

1. Az ENSZ Statisztikai Bizottságának 1993. februári és az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának (EGB) 1993. áprilisi ülésének határozatai és hatásuk az ESÉ tevékenységére.

2. Az előző évi munkaprogram teljesítése, értékelése.

3. A statisztikai munkafolyamat hatékonyságának javítása.

4. Az Értekezlet munkáját befolyásoló új fejlemények.

5. Az új tevékenységi osztályozás előkészítése az Egyesült Államokban.

6. A következő időszak főbb feladatai és munkaprogramja.

7. Az Európai Gazdasági Bizottság, az Európai Közösség és a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organization for Economic Co-operation and Development — OECD) együttműködése a munkaprogramban.

8. Az Értekezlet ügyvezető testületének (az Irodának) újjáavasztása.

E beszámoló keretében természetesen valamilyeni témára nem lehet kitérni, csupán néhány, számunkra különösen fontos kérdést ismertetek.

A 3. téma alapja a Holland Statisztikai Hivatal beszámolója volt, amely három részből állt.

Mindenekelőtt összefoglalták a jelenlegi helyzetüket, amely az 1970-es évek fejlődését követően (a nyolcvanas évek költségvetési elvonásai után a teljes munkaidős létszám 1992-ben 3500 fő) mind több problémát jelez. Erre kívánnak reagálni a Hivatal átalakításával, amelyet részletes elemzések és a fő feladatok megfogalmazása alapján hajtanak végre.

A szükséges változtatásokat a beszámoló második részében a statisztikai munkafolyamat elemeihez (adatgyűjtés, adatfeldolgozás, tájékoztatás) kapcsolva fogalmazták meg, hangsúlyozva, hogy a legfőbb cél a felhasználói igények jobb kielégítése és figyelembevétele.

A harmadik rész az indokoltnak tartott szervezeti változtatásokat és vezetési módszereket összegez-

te. Ennek döntő eleme az irányítási felelősség decentralizálása, amely kiterjed mind a feladatokra, mind az erőforrásokra.

Az Értekezlet résztvevői a vita során megerősítették a holland tapasztalatok jelentős részét, így például a válaszadási készség romlását, a pénzügyi korlátok erősödését, a felhasználói igények figyelembevételének fontosságát. Egyúttal hasznosnak és sok vonatkozásban követendőnek ítélték a vázolt holland stratégiát.

A 4. téma során felhívták a figyelmet arra, hogy míg hosszú éveken keresztül 34 tagja volt az EGB-nek, 1992-ben számuk 43-ra nőtt, és ez az év végéig elérheti az 50-et, amelynek közel fele az ún. átmeneti ország kategóriába tartozik. Az utóbbi országokban különböző jellegű és gyorsaságú a fejlődés. Ezekből következik, hogy a több évtizede megfogalmazott fontossági sorrendeket, feladatokat újra kell gondolni.

Az Értekezlet résztvevői arra a következtetésre jutottak, hogy a jövőben mindenekelőtt a stratégiai és irányítási kérdésekre kell összpontosítani a munkát. Megállapodtak abban, hogy az ún. átmeneti országok támogatásában egyrészt sokkal pontosabb összehangoló munka szükséges az EGB, az EK és az OECD között, másrészt figyelembe kell venni a fogadó országok eltérő fejlettségét, igényeit, a fejlettebb országokat is be kell vonni az elmaradottabbak megsegítésébe.

Az ESÉ megerősítette, hogy folytatni kívánja a koordinációban eddig betöltött központi szerepét. Ennek konkrét megnyilvánulása, hogy a következő időszak munkaprogramja először készült az említett három intézmény közös javaslata alapján, és összefoglalva tartalmazza azok tervezett akcióit.

A feladatok megoldása sorrendjének kialakításához az Értekezlet 1950. évi Alapító Nyilatkozatának ez irányú gondolatát öt fő célra bontotta:

- javítani kell a nemzeti statisztikát;
- javítani kell azok nemzetközi összehasonlíthatóságát;

— támogatni kell a nemzetközi szervezetek működésének összehangolását;

— nagyobb egységet kell elérni az elvekben és a definíciókban;

— csökkenteni kell a nemzeti statisztikai hivatalok nehézségeit.

Mindez tükröződik abban a döntésben, hogy a jövő évi ülés központi vitatémája a statisztika tervezése és a feladatok sorrendjének kialakítása lesz.

Végül újjáválasztották az Értekezlet Irodáját, amit néhány mandátum lejárta tett szükségessé. A következő két évben az Iroda tagjai: *I. Fellegi* (Ka-

nada), (az Értekezlet elnöke), *P. Garonna* (Olaszország), *P. Guzsvin* (Oroszország), *O. Güvenen* (Törökország), *Vukovich György* (Magyarország) és *H. Zenthen* (Dánia). Első ízben választottak póttagot *J. Olenski* (Lengyelország) személyében, aki automatikusan taggá válik, ha valaki megváltik tisztségétől.

A tervek szerint az ESÉ következő ülését — az OECD meghívására — Párizsban, 1994 júniusában tartják.

Dr. Lendvai János

SZERVEZETI HÍREK — KÖZLEMÉNYEK

ESÉ vezetőségi ülés Ottawában. Az Európai Statisztikusok Értekezletének (ESÉ) vezetősége 1993. október 26—27-én Ottawában ülésezett. Az ülésen részt vett *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, az ESÉ Bureau-jának tagja. Útjára elkísérte *Pál Sándorné*, a KSH osztályvezetője.

A vezetőségi ülés napirendjén az 1994. évi ESÉ-értekezlet előkészítése szerepelt.

Szakmai megbeszélések Luxemburgban. *Dr. Soós Lőrinc*, a KSH főosztályvezetője, *Takács Béláné*, a STADAT irodavezetője, *Jávor Andrásné*, a KSH főelőadója, 1993. október 25-én az Európai Közösség Statisztikai Hivatalában (EUROSTAT) a tájékoztatás kérdéseiről tárgyaltak. A megbeszélés során elsősorban a CD-ROM- és a VIDEOTEX-technika alkalmazásáról esett szó.

A magyar küldöttség *F. de Geuser-vel*, az EUROSTAT publikációs főosztályának vezetőjével folytatott megbeszélése során megtekintette az EUROSTAT évkönyvét CD-ROM-on, továbbá a VIDEOTEX-rendszer előnyeit és hátrányait tanulmányozta az Európa Parlamentben és az Airport Centerben (Légügyi Központban).

Az 1993. évi közgazdasági Nobel-díjat megosztva két amerikai közgazdász, *Robert W. Fogel* és *Douglass C. North* nyerte el. A Királyi Svéd Tudományos Akadémia a díj odaítélésével a gazdaságtörténet újszerű értékelését, a gazdaságelmélet és a statisztikai elemzések összehangolt alkalmazását, valamint az intézményi változások feltárása terén végzett kutatásokat ismerte el.

Ezúttal első ízben ítelték a közgazdasági Nobel-díjat tisztán gazdaságtörténettel foglalkozó tudósoknak. A hivatalos indoklás szerint: „A gazdaságtörténészek gyakran szerteágazó problémákkal foglalkoznak, melyeknek szálai átnyúlnak a szociológia, a statisztika vagy a történelem területére. Robert W. Fogel és Douglass C. North azok közé

tartoznak, akik legsikeresebben integrálták ezeket a tudományokat.”

Robert W. Fogel, a Chicagói Egyetem 67 éves professzora felkutatta azokat az adatokat, amelyekkel kimutatható a háztartások jelenlegi és múltbeli viselkedése közötti kapcsolat. Tíz generáció adatállományának összekapcsolásával a gazdasági és kulturális tényezők közötti kölcsönhatásokat elemezte a megtakarítási ráta, a nők gazdasági aktivitása, termékenysége és halálozási aránya, gazdasági és társadalmi mobilitása, valamint vándorlása területén.

Douglass C. North, a Washington Egyetem (St. Louis) 73 éves professzora arra készíti a közgazdászokat, hogy gondolják újra, mikor elégségesek a gazdasági törvények adott probléma megmagyarázására, s mikor nem. Az intézmények szerepét a gazdasági növekedésben vizsgálva arra az eredményre jutott, hogy új intézmények akkor létesülnek, ha bizonyos társadalmi csoportok olyan nyereséglehetőséget látnak, amely elérhetetlen a meglévő intézményi keretek között. A növekedés okait kutatva — véleménye szerint — nem elég csupán a népesség és a technika változására figyelni.

A gazdasági átmenet országai tanácskozást tartottak a számukra nyújtott technikai segítség eredményeiről a romániai Sinaian 1993. október 12. és 13. között. A segítséget nyújtó és az abban részesülő országok közösen vitatták meg a gazdaság átalakítása során az elmúlt három évben nyert tapasztalatokat.

A magyar Központi Statisztikai Hivatalt *dr. Szilágyi György*, a KSH főosztályvezető-helyettese, *dr. Lakatos Judit* és *dr. Lenotti Sándorné*, a KSH osztályvezetői képviselték.

A tanácskozás során kidolgozták, illetve megvitatották az átalakítást célzó műveletek tipológiáját, előnyeit és hátrányait. Az érintett országokat három csoportba sorolták statisztikai rendszerük fejlettsége alapján, valamint felvetődött az átalakítási

munkálatok koordinálásának problémája is. Dr. Szilágyi György „Átalakulás és segélynyújtás — Magyarország” címmel tanulmányt készített ezen alkalomra, melynek több részlete a megbeszélések alapjául szolgált.

Az Európai Statisztikusok Munkaértekezlete (European Statisticians Work Session) „Földrajzi Információ-rendszerek” címmel tartott konferenciát 1993. szeptember 28. és 30. között Ottawában. A statisztikus szakemberek a Földrajzi Információ-rendszer (Geographical Information Systems — GIS) felhasználásának eddigi, elsősorban kanadai, nagy-britanniai és hollandiai tapasztalatairól, valamint a rendszerben rejlő további lehetőségekről táncskoztak.

A magyar Központi Statisztikai Hivatal *Faluvégi Albert* és *Nagy Zoltán*, a KSH osztályvezetői képviselték. Nagy Zoltán a magyar CD-ROM-rendszerben levő térképkészítési lehetőségeket ismertette.

Foglalkoztatás és statisztika címmel a Magyar Statisztikai Társaság (MST) konferenciát rendezett 1993. október 7—8-án Pécsen. A konferencia fővédnökei *dr. Kiss Gyula* munkaügyi miniszter és *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke voltak.

A nyitó plenáris ülésen *dr. Kupcsik József* egyetemi tanár, az MST elnöke elnökölt, megnyitót mondott *dr. Mikes Éva*, Pécs megyei jogú város alpolgármestere, majd *dr. Vukovich György* „A Központi Statisztikai Hivatal munkaügyi információs rendszere”, *dr. Andorka Rudolf* egyetemi tanár, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem rektora „A munkanélküliség mérési problémái Magyarországon”, *dr. Pulay Gyula*, a Munkaügyi Minisztérium államtitkára „A munkaügyi információs rendszer szerepe” címmel tartottak előadást.

A plenáris ülést követően, a délutáni órákban két párhuzamos szekcióban folyt a konferencia munkája.

Az 1. szekció tárgya a munkaügyi statisztika információs rendszere volt. Itt *dr. Lázár György*, az Országos Munkaügyi Központ fősztályvezetője elnökölt. Előadók voltak: *dr. Lakatos Judit*, a KSH osztályvezetője „Közelítés a fejlett piacgazdasággal rendelkező országok munkaügyi statisztikai rendszeréhez”, *dr. Lázár György* „A munkaügyi szervezet nyilvántartásaira épülő információs rendszer” *dr. Gerencsér László*, az Országos Egészségbiztosítási Pénztár fősztályvezetője „A társadalombiztosítás és a foglalkoztatás összefüggései” című előadásukkal.

A 2. szekcióban — ahol a résztvevők *dr. Szilágyi Györgynek*, a KSH fősztályvezető-helyettesének elnökletével a foglalkoztatási viszonyok társadalmi és gazdasági hatásaival foglalkoztak — az alábbi előadások hangzottak el: *dr. Laky Teréz*, a Munkaügyi Kutató Intézet fősztályvezetője „A munkaerőpiaci keresletet és kínálatot alakító folyamatok”, *Szabó Sándorné*, a Gazdaságkutató Intézet Gazdaságkutató Rt. kutatásvezetője „A foglalkoztatási helyzet hatása a makrogazdasági elosztási folyamatokra”, *dr. Nagy Gyula*, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem docense „Munkanélküli-segélyek 1992-ben”, *dr. Kamarás Károly*, a Manpower Kft. Pécsi Irodájának vezetője „A munkanélküliség és regionális kezelési lehetőségei”, valamint *dr. Németh Zsolt*, a KSH Baranya megyei Igazgatóságának titkára „A foglalkoztatási helyzet vizsgálatának statisztikai lehetőségei”.

A konferencia második napján a 3. szekció tartotta ülését a foglalkoztatási és szociális problémák megjelenése és megoldási kísérletei az önkormányzatokban témakörében. *Dr. Hoóz István*, a Janus Pannonius Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára elnökle alatt a következő előadásokat vitatták meg: *dr. Pintér József*, a Kereskedelmi és Hitelbank Szigetvári Fiókjának vezetője „A kisvállalkozók információs igényeinek néhány kérdése”, *dr. Vincze Ferenc*, Hajdúszoboszló város jegyzője „Önkormányzat, foglalkoztatás, szociális gondoskodás”, *Gyöngyösi Péterné*, a Baranya megyei Munkaügyi Központ mb. igazgatója „A munkaügyi központok és az önkormányzatok információs kapcsolatrendszerében rejlő lehetőségek a szociális problémák tükrében”, végül *Schwertner János*, a Munkaügyi Minisztérium osztályvezetője „A munkanélküliség regionális különbségei”.

A konferencia — melyet a Központi Statisztikai Hivatal, a KSH Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat megyei szervezete (Pécs), a Magyar Közgazdász Tanácsadó Iroda (Budapest), a Munkaügyi Minisztérium, az Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság és az Új Dunántúli Napló támogattak — záró plenáris üléssel ért véget, amelyen *dr. Kupcsik József* elnökölt, és a három szekció elnökének összefoglaló előadása hangzott el. (A konferencia előadásait előreláthatóan gyűjteményes formában kiadják, illetve a *Statisztikai Szemle* hasábjain az egyes előadások közlésére és részletes ismertetésére visszatérünk.)

Schneller Károly-emlékülés. A szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, a Kar Tudományos Bizottsága és a Statisztikai Tanszék közreműködésével, 1993. október 14-én

emlékülést tartott *dr. Schneller Károlynak* a kiváló statisztikusnak és demográfusnak, a szegedi tudományegyetem neves professzorának tiszteletére, születésének 100. és halálának 40. évfordulója alkalmából.

Az ünnepi ülést *dr. Bérczi Imre*, az egyetem dékánja nyitotta meg, majd *dr. Horváth Róbert*, az egyetem nyugalmazott professzora mondott emlékbeszédet. Az ünnepség keretében *dr. Schneller Károly* arcképét *dr. Balázs József* tanszékvezető egyetemi docens elhelyezte a Kar arcképgalériájában. (Schneller Károly életének és pályájának részletes ismertetése, valamint művei jegyzéke a KSH Népeségtudományi Intézet Történeti demográfiai füzetek c. sorozatának 8. sz. kötetében „Schneller Károly népeségtudományi életműve” címmel olvasható.)

Az EUROSTAT Európai Statisztikusok Továbbképzése (Training of European Statisticians — TES) programja keretében „A statisztikai projektek menedzselésének elvei és módszerei” címmel tartottak tanfolyamot Marseilles-ben 1993. október 11. és 14. között.

A magyar Központi Statisztikai Hivatal *Mészáros Árpád*, a KSH főosztályvezetője, *Kollár Gabriella* és *Szivós Péter*, a KSH főosztályvezető helyettesei, valamint *Nagy Zoltán*, a KSH osztályvezetője képviselte.

A tanfolyam témái:

- a statisztikai projektek menedzselése,
- a stratégiai tervezés és a prioritások meghatározása,
- a projekt-menedzsmet,
- a projektek tervezése és ütemezése,
- a projektek megvalósulásának figyelemmel kísérése,
- az erőforrások megteremtése.

A tanfolyam során az elmélet gyakorlati alkalmazására helyezték a hangsúlyt.

Az Osztrák Szövetségi Népeségtudományi Kutatóintézet (Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung — BIB) megalakulásának 20. évfordulója alkalmából a Népeségtudományi Kutatások Európai Szövetségével (European Association for Population Studies — EAPS) közösen „Európai népesedéspolitikák” címmel tartott értekezletet Wiesbadenben, 1993. október 25. és 29. között.

A tanácskozás témái:

- a kormányok és a népesedéspolitika,
- a közvélemény és a népesedéspolitika,
- a munkaerőpiaci politikák hatása a családok alakulására és a szaporulatra,
- a regionális politikák hatása a demográfiai viselkedésre,

- a népesedési kérdések és a politika,
- a női emancipáció és a családok alakulása,
- a migrációs politikák demográfiai hatásai,
- a nyugdíj- és társadalombiztosítási-rendszer hozzáigazítása a népesség elöregedéséhez.

A magyar delegáció tagjai *dr. Miltényi Károly*, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója, *dr. Klinger András*, a KSH elnökhelyettese, *Pongrácz Tiborné*, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatóhelyettese és *dr. Vukovich Gabriella*, a KSH osztályvezetője voltak. Pongrácz Tiborné „A munka, a karrier és a család szerepe a nők életében” címmel tartott előadást.

A Demográfia c. folyóirat 1993. évi 2—3. száma Tanulmányok című rovata ESPE '93 VII. éves ülés címmel az Európai Gazdaságdemográfiai Társaság 1993. június 3. és 6. között Budapesten tartott konferenciájának programját és *dr. Vukovich György* megnyitóját közli; a továbbiakban *Andorka Rudolf*: A jelenlegi demográfiai viszonyok hatásai a szociálpolitikára a magyarországi átalakulási folyamat tükrében; *Plug, Erik J. S.—van Praag, Bernard M. S.*: Családi ekvivalencia-mérlegek szűk és tág jóléti összefüggésben; *T. Paul Schultz*: A termékenységsökkenés forrásai a modern gazdasági növekedésben: hihető-e a demográfiai átmenetre vonatkozó átfogó bizonyítás? *Szivós Péter*: Vertikális és horizontális egyenlőtlenségek Magyarországon az 1990-es évek elején című írásokat tartalmazza.

A Közlemények rovatban kapott helyet *Váralljai Csocsán Jenő*: Gyermekszám-növekedési valószínűségek Kelet-Közép-Európában és Délkelet-Európában című írása.

A Figyelőben *Hablicsek László* a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet új népesség-előreszámítását, *Valkovics Emil* pedig a Nemzetközi Népeségtudományi Unió 22. kongresszusát ismerteti.

Az Irodalom rovat külföldi könyvek, folyóiratcikkek ismertetésével, folyóiratszemplével zárul.

Magyarország nemzeti számlái. Főbb mutatók, 1991 címmel jelent meg a KSH Nemzetgazdaságstatisztikai főosztályán készült táblagyűjtemény, mely angol nyelven is tartalmazza a következőket:

- összefoglaló nemzeti számlák,
- a nemzetgazdaság jövedelemelosztása,
- a lakosság jövedelme és fogyasztása,
- munkaerő,
- felhalmozás, beruházás, felhalmozott eszközök.

Egyes adatok 1960-ig visszatekintő idősoros formában is megtalálhatók a kötetben.

(Magyarország nemzeti számlái. Főbb mutatók, 1991. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 32 old.)

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

LINDSTRÖM, H. L.:

IDŐSZERŰ MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK A SVÉD STATISZTIKAI HIVATALBAN

(Current Methodological Issues at Statistics Sweden.)
— *Journal of Official Statistics*. 1993. 1. sz. 91—104. p.

Svédországban a hivatalos statisztika túlnyomó részét a Svéd Statisztikai Hivatal állítja össze, amely négy fő részlegről áll, ezek: a területi statisztika, a vállalati statisztika, a munkaerő-statisztika és a lakossági, illetve háztartási statisztika. Emellett a Hivatalban működik egy kutató és fejlesztő főosztály is. Évente hozzávetőlegesen kétszáz különféle statisztikát publikálnak. 1988-ban 86 felvételt postai úton bonyolítottak le, 18-at összeírók hajtottak végre, és a többi esetben „egyéb” módszerekkel történt az adatgyűjtés.

A Svéd Statisztikai Hivatal két helyszínen működik. Az egyik része Stockholmban, a másik Örebro-ban van. Jelenleg összesen mintegy 1200 fő dolgozik a Hivatalban, szemben az 1970-es évek mintegy 2000 alkalmazottjával. A munkatársak 45 százaléka van Stockholmban és a többi Örebro-ban. Ez a szám nem tartalmazza az országban elszórta dolgozó összeírásokat, akiket Örebro-ból irányítanak. Van még három kis létszámú regionális iroda is. A létszám csökkentését a korszerű számítástechnika alkalmazása tette lehetővé.

Statisztikai módszertani kutatás és fejlesztés mintegy 60 fő feladata, és ezek közül 20 egyetemi végzettségű. A Kutatási és fejlesztési főosztály (RD) elsősorban a reprezentatív felvételekkel, a statisztikai munka koordinációjával és a statisztikai tájé-

koztatásokkal foglalkozik. Létezik bizonyos nemzetközi módszertani-fejlesztési tevékenység is. Az említett négy fő szakmai részlegnek is van saját módszertani csoportja, sőt a szakstatisztikusok is végeznek fejlesztést. Bizonyos felvételek, statisztikai adatgyűjtések, mint például a fogyasztóiárindex-számítás, külön módszertani-fejlesztési programmal rendelkeznek.

A számítástechnika az elmúlt évek során nagymértékben fejlődött. A központi számítógép karbantartását, valamint a tanácsadást egy magáncég végzi.

A Svéd Statisztikai Hivatal munkatársai legnagyobb részét saját számítógépekkel rendelkeznek, amelyek össze vannak kötve a központi számítógéppel, és közös programcsomagokkal működnek.

A statisztikai munka fejlesztését hároméves terv szabályozza, amelyet minden évre részletesen kidolgoznak. A költségvetés a különböző bizottságok által megvitatott és elfogadott hároméves terv alapján készül. A fejlesztőmunkát minden év végén kiértékelik, általában részletekbe menő utóvizsgálatokkal. Ezek a tapasztalatok egyben kijelölik az elkövetkező fejlesztések irányait is. 1988-ban például az adatgyűjtésen volt a hangsúly, míg 1991-ben a fő probléma az volt, hogy a koordináció segítségével miként lehet a begyűjtött adatokból a lehető legtöbb információt publikálni.

Nagy erőfeszítések történnek a statisztikusok továbbképzése, kellő szakmai felkészültsége érdekében. Minden új alkalmazottnak felvételtechnikai tanfolyamon kell részt vennie. Számos belső szeminárium van módszertani és számítástechnikai kér-

* A *Statisztikai Szemle* 1962. júliusi számától kezdődően a „*Statisztikai Irodalmi Figyelő*”-ben a külföldi statisztikai könyvek és folyóiratcikkek ismertetését havonta közli.

A *Külföldi Statisztikai Irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikk-ismertetésekre tagolódik. (Ezeket * választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

désekről. A tanfolyamok során felhasználják a kutatómunka legújabb eredményeit is, például a szórásszámítás, a mérési hibák, a nemválaszolás problémái, az adatelemzés stb. területén.

Az oktatásért a Svéd Statisztikai Hivatal különböző forrásokból fenntartott oktatórészlege a felelős, amelynek tanfolyamain a „nemhivatalos” statisztikusok is részt vehetnek. Az oktatók legnagyobb részét a Hivatal munkatársai.

A Statisztikai Hivatal tanácsadó testületként működik egy tudományos tanács, amely statisztikával, közgazdasággal, orvostudománnyal és társadalomtudománnyal foglalkozó egyetemi tanárokból áll. Ez a tanács évente négyszer ülésezik, és a legfontosabb módszertani, fejlesztési problémákat vitatja meg. Ezenkívül a Hivatal számos informális kapcsolatot is fenntart a tudományos élet képviselőivel.

Olyan egyetem nincs, amely a statisztikai módszertan egyes szakterületeiről, mint például a reprezentatív felvételek, specializált szakképesítést adna, de a legtöbb egyetem tantervében szerepel a mintavételi módszerek oktatása. A Svéd Statisztikai Hivatal minden második vagy harmadik évben konferenciát szervez speciális témákról, mint például a területi statisztika, a vállalati statisztika, a nemválaszolás vagy a mérési hibák problémái, és ezeken a tanfolyamokon az egyetemek és más statisztikával foglalkozó intézmények munkatársai is részt vesznek.

A Hivatal munkatársainak széles körű nemzetközi kapcsolatai is vannak, különösen a felvételtechnika területén. A *Journal of Official Statistics*, a Hivatal negyedévenként angol nyelven megjelenő folyóirata elsősorban felvételtechnikai kérdésekkel foglalkozik. A Hivatal aktív szerepet vállal nemzetközi konferenciák szervezésében is.

A Svéd Statisztikai Hivatal által publikált adatok minőségét külön bizottság ellenőrzi, amelynek elnöke a hivatal főigazgatója.

A Hivatalban 1979-ben bevezetett rendszer előírja, hogy milyen minőségi jellemzőket kell egységesen és következetesen közölni a felhasználókkal a reprezentatív felvételekről a statisztikai adatok publikációjával egyidejűleg. Ezt a gyakorlatot 1983-ban felülvizsgálták és tökéletesítették. A lényege tehát az, hogy a felhasználó érthető és nagyon részletes információt kap az adatok minőségéről, tartalmáról, módszertani kérdéseiről stb. Ezek az irányelvek nyomatékosan hangsúlyozzák, hogy részletesen ismertetni kell a nemmintavételi hiba különböző tényezőit is. Ennek tulajdonítható, hogy az elmúlt évek során fokozatosan javult a publikált adatok minősége. 1989-ben a minőség fogalmát definiálva 22 mutatószámot alakítottak ki, amelyek

3 fő csoportba tartoznak. Ezek a fontosság, a pontosság és az elérhetőség.

1989-től évente vizsgálni kell a statisztikai adatok minőségét. A statisztikákért felelősöknek ki kell tölteniük egy kérdőívet arról, hogy miként vélekednek a statisztika felhasználói a Hivatal publikációiról. Az 1992. évi válaszok például azt jelezték, hogy a felhasználók megítélése szerint a publikációk 80 százalékának minősége nem változott. Javulás elsősorban az adatok időszerűségében és fontosságában következett be. Hasonló kérdőívet a tervek szerint 1993-ban a felhasználóknak is fognak küldeni. Ezzel párhuzamosan folyamatosan sor kerül az egyes felvételek utóvizsgálatára és különösen a nemválaszolás elemzésére. A minőség javításának célját szolgálja egy elkülönített pénzalap is, amelyet a minőséggel összefüggő nagyon speciális kérdések vizsgálatára fordítanak.

A számítástechnika lehetőségeinek messzemenő kihasználása jelentős szerepet játszik az adatgyűjtések költségeinek csökkentésében és minőségének javításában.

A Hivatal összeírói részben személyes kikérdezések, részben telefoninterjúk segítségével gyűjtenek adatokat. Az összeírók 10–15 fős csoportokban működnek, amely csoportok munkáját egy-egy felügyelő fogja össze és ellenőrzi. Munkájukat messzemenően segíti a központi számítógép. Számítógép segítségével történik a kérdőívek tervezése, az adatgyűjtés, az adatrögzítés, az editálás és a kódolás. A számítógép által támogatott adatgyűjtést (CADC) első ízben a munkaerő-felvétel esetében alkalmazták 1989-ben. Már a kísérleti fázisban egyértelmű volt, hogy a számítógépes adatgyűjtés 20–30 százalékkal gyorsabb és hatékonyabb. Ugyanakkor a felvétel eredményességét (meghiúsulás, válaszadási hiba stb.) a számítógép nem befolyásolta, sőt bizonyos esetben a minőség javulását eredményezte, például annak következtében, hogy a számítógépek alkalmazása következetesebbé tette az egyes esetekben szükséges „ugrásokat”.

Külön kutatócsoport foglalkozik méréselméleti kérdésekkel, amelynek keretében számos laboratóriumi kísérletet végeznek, és felhasználják a „Cognitive research” legújabb eredményeit. Számos felvétel esetében (munkaerő-felvétel, életkörülmények, nőpolitikai pártok népszerűsége) rendszeressé vált az utóvizsgálat, amely háromhetes késéssel követi az eredeti felvételt. Az utóvizsgálatok és azok értékelése eredetileg a svéd népszámlálások során került alkalmazásra, s azok tapasztalatait használják fel.

Az adatedítelés kizárólag számítógépes programmal történik, felhasználva a számítástechnika

legújabb módszereit, beleértve a grafikus módszereket is.

A reprezentatív felvételeket a különböző adminisztratív regiszterek mint mintavételi keretek alapján hajtják végre (vállalkozási regiszter, ingatlan- és a mezőgazdasági regiszter, népességnyilvántartás). Ezek lehetővé teszik a minta megfelelő allokációját, valamint bizonyos kiegészítő információkat biztosítanak. Ezek segítségével javítani lehet a rétegzést és csökkenteni a nemválaszolásból adódó hibát.

Általában egyszerű rétegzett mintavételi technikákat alkalmaznak, a többlépcsős, klaszterminták ritkák. Ebből adódik, hogy viszonylag könnyű a mintavételi hiba becslése.

Különösen a vállalkozásokra vonatkozó felvételek esetében kell számolni azzal, hogy a vizsgált sokaság gyorsan változik (megszűnés, átalakulás, új egyedek létrejötte stb.). Előfordul, hogy ugyanazon a mintán több felvételt is végrehajtanak, jelentősen megterhelve ezzel az adatszolgáltatókat. Ezért bizonyos időközönként rotációra van szükség. A gazdaságstatisztikai felvételek körében jelentős módszertani kutatás folyik a célsokaság már említett, időben és térben bekövetkező változásainak nyomon követésére.

Fontos módszertani probléma a nemválaszolás kezelése, amely leginkább utólagos rétegzés segítségével történik. A rendelkezésre álló információk alapján sor kerül a nemválaszolások sajátosságainak, megoszlásának elemzésére.

A már említett minőségi követelmények szükségessé teszik, hogy a felvétel részleteit tekintve is jól dokumentált legyen. Erre külön számítógépes módszereket dolgoztak ki.

Az adatok közlése azok jellegétől függően különböző módszerrel történik, a sajtókonferenciáktól kezdve a részletes elemző tanulmányokig. A számítógépes környezet lehetővé teszi a grafikus ábrázolás széles körű alkalmazását is.

Az adatok nagy részét rendszeresen közzé teszik, és így viszonylag hosszú idősorok állnak rendelkezésre. Ezen idősorok elemzése külön figyelmet érdemel, ki kell küszöbölni ugyanis az idő okozta zavaró tényezőket. (Lényegében a szezonális kiigazításról, illetve annak bizonyos változatairól van szó.)

Az elmúlt év során tanulmány készült a statisztikai munka jövőjéről. Ennek központi kérdése volt, hogy milyen mértékig vehetnek részt, illetve vegyenek részt a különböző statisztikák termelésében a hivatalos statisztikai apparátuson kívüli szervezetek. Úgy tűnik, hogy a cél az, hogy egyre több statisztikát készítsenek azok, akiknek arra leginkább szükségük van, a hivatalos statisztikai szolgálat csak az alapvető, legfontosabb statisztikát állítsa

elő. Ugyanakkor a központi módszertani fejlesztő munka eredményeit, természetesen célszerű lenne megosztani más statisztikával foglalkozó intézményekkel is. Bár e kérdésben még nincs végleges döntés, tanulmányozás tárgya az is, hogy ilyen változás esetén miként kell a hivatalos statisztikai szolgálatot átszervezni.

(Ism.: Marton Ádám)

MACHT, A.:

FOGLALKOZÁSOK OSZTÁLYOZÁSA, 1992

(Klassifizierung der Berufe, 1992.) — *Wirtschaft und Statistik*. 1992, 12. sz. 855—863 p.

A társadalmi-gazdasági jelzőszámok rendszeréhez kapcsolódó osztályozásokat a fejlett ipari társadalom változó igényeihez kell igazítani. Az elmúlt években ezért a német foglalkozási osztályozási rendszert is átdolgozták. E munka során külön feladat volt az az újraegyesítésből adódó követelmény, hogy az egykori Német Demokratikus Köztársaság foglalkozási csoportosítását az új osztályozási rendszerrel összhangba hozzák.

A korszerűsített foglalkozási osztályozási rendszer, mely 1992 decemberében jelent meg, az 1975-ben kiadott, lényegében még az 1970. évi rendszeren alapuló osztályozást váltotta fel.

A több célt egyidejűleg szolgáló osztályozási rendszer átdolgozásánál különböző igényeket kellett figyelembe venni. A követelmények közül elsőként a foglalkozási struktúrában végbement átalakulás követése említhető. E téren a módosításokat úgy kellett figyelembe venni, hogy a múlttal való összehasonlítás zökkenőmentesen biztosítható legyen. A folyamatosság megőrzése érdekében az 1970., illetve az 1975. évi csoportosításokat és jelzőszám-rendszert tekintették kiindulási alapnak. Nem módosították azt az elvet sem, amelynek értelmében a foglalkozás meghatározásánál a ténylegesen gyakorolt tevékenység az irányadó. Az osztályozás hierarchiájának felső szintje ugyancsak változatlan maradt. Tartalmilag nem módosult a kétszámjegyes foglalkozási csoportok többsége (86-ból 55) sem. Egyes csoportok megszűnése, összevonása, illetve új csoportok képzése révén számuk minimálisan (86-ról 88-ra) változott. A harmadik számhelyen (alcsoportok) már nagyobb változás mutatkozott, melynek eredményeként ezek száma viszonylag jelentősen (328-ról 369-re) növekedett. A növekedés főleg a szolgáltatásjellegű foglalkozásokból adódott. Ez összhangban van a gazdasági fejlődés általános irányával, melyre a terciér szektor felé való

legújabb módszereit, beleértve a grafikus módszereket is.

A reprezentatív felvételeket a különböző adminisztratív regiszterek mint mintavételi keretek alapján hajtják végre (vállalkozási regiszter, ingatlan- és a mezőgazdasági regiszter, népességnyilvántartás). Ezek lehetővé teszik a minta megfelelő allokációját, valamint bizonyos kiegészítő információkat biztosítanak. Ezek segítségével javítani lehet a rétegzést és csökkenteni a nemválaszolásból adódó hibát.

Általában egyszerű rétegzett mintavételi technikákat alkalmaznak, a többlépcsős, klaszterminták ritkák. Ebből adódik, hogy viszonylag könnyű a mintavételi hiba becslése.

Különösen a vállalkozásokra vonatkozó felvételek esetében kell számolni azzal, hogy a vizsgált sokaság gyorsan változik (megszűnés, átalakulás, új egyedek létrejötte stb.). Előfordul, hogy ugyanazon a mintán több felvételt is végrehajtanak, jelentősen megterhelve ezzel az adatszolgáltatókat. Ezért bizonyos időközönként rotációra van szükség. A gazdaságstatisztikai felvételek körében jelentős módszertani kutatás folyik a célsokaság már említett, időben és térben bekövetkező változásainak nyomon követésére.

Fontos módszertani probléma a nemválaszolás kezelése, amely leginkább utólagos rétegzés segítségével történik. A rendelkezésre álló információk alapján sor kerül a nemválaszolások sajátosságainak, megoszlásának elemzésére.

A már említett minőségi követelmények szükségessé teszik, hogy a felvétel részleteit tekintve is jól dokumentált legyen. Erre külön számítógépes módszereket dolgoztak ki.

Az adatok közlése azok jellegétől függően különböző módszerrel történik, a sajtókonferenciáktól kezdve a részletes elemző tanulmányokig. A számítógépes környezet lehetővé teszi a grafikus ábrázolás széles körű alkalmazását is.

Az adatok nagy részét rendszeresen közzé teszik, és így viszonylag hosszú idősorok állnak rendelkezésre. Ezen idősorok elemzése külön figyelmet érdemel, ki kell küszöbölni ugyanis az idő okozta zavaró tényezőket. (Lényegében a szezonális kiigazításról, illetve annak bizonyos változatairól van szó.)

Az elmúlt év során tanulmány készült a statisztikai munka jövőjéről. Ennek központi kérdése volt, hogy milyen mértékig vehetnek részt, illetve vegyenek részt a különböző statisztikák termelésében a hivatalos statisztikai apparátuson kívüli szervezetek. Úgy tűnik, hogy a cél az, hogy egyre több statisztikát készítsenek azok, akiknek arra leginkább szükségük van, a hivatalos statisztikai szolgálat csak az alapvető, legfontosabb statisztikát állítsa

elő. Ugyanakkor a központi módszertani fejlesztő munka eredményeit, természetesen célszerű lenne megosztani más statisztikával foglalkozó intézményekkel is. Bár e kérdésben még nincs végleges döntés, tanulmányozás tárgya az is, hogy ilyen változás esetén miként kell a hivatalos statisztikai szolgálatot átszervezni.

(Ism.: Marton Ádám)

MACHT, A.:

FOGLALKOZÁSOK OSZTÁLYOZÁSA, 1992

(Klassifizierung der Berufe, 1992.) — *Wirtschaft und Statistik*. 1992, 12. sz. 855—863 p.

A társadalmi-gazdasági jelzőszámok rendszeréhez kapcsolódó osztályozásokat a fejlett ipari társadalom változó igényeihez kell igazítani. Az elmúlt években ezért a német foglalkozási osztályozási rendszert is átdolgozták. E munka során külön feladat volt az az újraegyesítésből adódó követelmény, hogy az egykori Német Demokratikus Köztársaság foglalkozási csoportosítását az új osztályozási rendszerrel összhangba hozzák.

A korszerűsített foglalkozási osztályozási rendszer, mely 1992 decemberében jelent meg, az 1975-ben kiadott, lényegében még az 1970. évi rendszeren alapuló osztályozást váltotta fel.

A több célt egyidejűleg szolgáló osztályozási rendszer átdolgozásánál különböző igényeket kellett figyelembe venni. A követelmények közül elsőként a foglalkozási struktúrában végbement átalakulás követése említhető. E téren a módosításokat úgy kellett figyelembe venni, hogy a múlttal való összehasonlítás zökkenőmentesen biztosítható legyen. A folyamatosság megőrzése érdekében az 1970., illetve az 1975. évi csoportosításokat és jelzőszám-rendszert tekintették kiindulási alapnak. Nem módosították azt az elvet sem, amelynek értelmében a foglalkozás meghatározásánál a ténylegesen gyakorolt tevékenység az irányadó. Az osztályozás hierarchiájának felső szintje ugyancsak változatlan maradt. Tartalmilag nem módosult a kétszámjegyes foglalkozási csoportok többsége (86-ból 55) sem. Egyes csoportok megszűnése, összevonása, illetve új csoportok képzése révén számuk minimálisan (86-ról 88-ra) változott. A harmadik számhelyen (alcsoportok) már nagyobb változás mutatkozott, melynek eredményeként ezek száma viszonylag jelentősen (328-ról 369-re) növekedett. A növekedés főleg a szolgáltatásjellegű foglalkozásokból adódott. Ez összhangban van a gazdasági fejlődés általános irányával, melyre a terciér szektor felé való

eltolódás jellemző, a primer és a szekunder szektor rovására. A felülvizsgálat során fontos szempont volt, hogy az osztályozás a foglalkoztatottak tényleges megoszlását helyesen tükrözze. A korábbiakban ugyanis a dolgozóknak több mint egyharmada 10 alcsoportra koncentrált.

A négy számjegyes foglalkozási besorolást főleg kutatási célokra, továbbá a munkaközvetítésben és pályaválasztási tanácsadásban alkalmazták. Ezért a Szövetségi Munkaügyi Hivatal az 1970-es évek végén a foglalkozási osztályozást saját igényei szerint átdolgozta. A korszerűsített rendszerbe ezt az osztályozást is be kellett építeni, ami megkövetelte a Szövetségi Munkaügyi Hivatallal való szoros együttműködést, a tapasztalatok felhasználását.

A korszerűsítési munkálatokhoz tartozott a foglalkozási megnevezések katalógusának aktualizálása is. Itt elsősorban a célszerűségi szempontokat vették figyelembe. A korábbi munka alapját képező 1970. évi népszámlálás még nem minden esetben tartalmazott teljesen egyértelmű megnevezéseket, ezért helyenként bizonytalansági tényezőkkel kellett számolni. Az 1987. évi népszámlálás pontos és ellenőrzött anyaga azonban jó alapot biztosított a megnevezések felülvizsgálatára.

Ugyancsak megoldásra váró probléma, hogy az egykori Német Demokratikus Köztársaságban egyes tevékenységekre speciális elnevezéseket alkalmaztak, amelyek eltérnek a Német Szövetségi Köztársaságban elterjedt megnevezésektől. A keleti országrészekkel való egyesülés után ezeknek az elnevezéseknek a katalógizálása, a helyes besorolás érdekében, szintén szükségessé vált. Összességében az említett okok miatt 10 300 új megnevezést vettek listára, míg 2800 idejét múlt megnevezést töröltek. Az 1975. évi 22 000-rel szemben az új kiadás ily módon 29 500 foglalkozási megnevezést tartalmaz.

Az 1970-es évektől kezdve a népesség érzékenyebb abban a tekintetben, hogy a hivatalos besorolásoknál, megjelöléseknél az állampolgárok egyenlő jogait vegyék figyelembe. Ebből származott

a női munkavállalóknak az az igénye, hogy a foglalkozási megnevezéseket ne csak férfiakra, hanem nőkre megkülönböztetve is alkalmazzák. Az új rendszer már ennek az igénynek is eleget tesz.

Külön gondot fordítottak a tartalmilag két különböző csoport között határesetet képező, nem egyértelműen besorolható foglalkozásokra. Ilyen esetekben úgy jártak el, hogy a foglalkozást mindkét csoportnál jelölték. Az egyik helyen az mint ténylegesen besorolt foglalkozás szerepelt, a másik helyen pedig negatív elhatárolásként, arra való utalással tüntették fel, hogy hova nem kell besorolni.

Az 1992. évi német foglalkozási osztályozási rendszer józan kompromisszum két egymással ellentétes követelmény — az időbeni összehasonlíthatóság biztosítása és az aktualizálás — között. Arra törekedtek, hogy az 1970-ben és 1975-ben kialakított rendszert ne változtassák meg gyökeresen, de számos részletet módosítsanak az újabb igények szerint. A foglalkozási csoportok jelentős része ily módon három számjegyes mélységig közvetlenül összehasonlítható.

Meg kellett végül oldani a nemzetközi összehasonlítást is. Ennek alapja az 1988-ban elfogadott Nemzetközi Foglalkozási Osztályozási Rendszer (ISCO-88), illetve annak az Európai Közösség igényei szerint kissé átdolgozott változata (ISCO-COM). A német osztályozási rendszer felépítése, módszertani elvei ezektől eltérnek. Az 1992. évi korszerűsített rendszer kidolgozása során azonban tekintettel voltak arra, hogy közelítsék azt a nemzetközi ajánlásokhoz, a hazai gyakorlat érdemi módosítása nélkül. E munka eredményeként lehetővé vált olyan fordítókulcsok készítése, amelyek révén — bizonyos kompromisszumokkal — eleget tehetnek a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Office — ILO), illetve az Európai Közösség Statisztikai Hivatala (EUROSTAT) elvárásainak.

(Ism.: Fóti János)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

AUER, J.—MÜLLER, W.:

A KELET-EURÓPAI ORSZÁGOK ÉS AUSZTRIA ÖSSZEHASONLÍTÁSA, 1990

(ECP: Bilaterale Wirtschaftsvergleiche mit Polen, Ungarn, CSFR, Jugoslawien, Rumänien und Sowjetunion.) — *Statistische Nachrichten*. 1993. 8. sz. 676—684. p.

Az Európai Összehasonlítási Projekt (European Comparison Project — ECP) a nemzetgazdaság

olyan összevont kategóriáinak nemzetközi összehasonlítását kísérli meg, mint például a bruttó hazai termék (Gross Domestic Product — GDP) a végső felhasználási célok szerint tagoltan. A vizsgált országok adatainak átszámításához a külön erre a célra meghatározott „vásárlóerő-paritást” alkalmazzák a valutaárfolyamok helyett. A szerzők a nemzetközi összehasonlítás 1990-re vonatkozó eredményeit: a vásárlóerő-paritást, a volumeninde-

eltolódás jellemző, a primer és a szekunder szektor rovására. A felülvizsgálat során fontos szempont volt, hogy az osztályozás a foglalkoztatottak tényleges megoszlását helyesen tükrözze. A korábbiakban ugyanis a dolgozóknak több mint egyharmada 10 alcsoportra koncentrált.

A négy számjegyes foglalkozási besorolást főleg kutatási célokra, továbbá a munkaközvetítésben és pályaválasztási tanácsadásban alkalmazták. Ezért a Szövetségi Munkaügyi Hivatal az 1970-es évek végén a foglalkozási osztályozást saját igényei szerint átdolgozta. A korszerűsített rendszerbe ezt az osztályozást is be kellett építeni, ami megkövetelte a Szövetségi Munkaügyi Hivatallal való szoros együttműködést, a tapasztalatok felhasználását.

A korszerűsítési munkálatokhoz tartozott a foglalkozási megnevezések katalógusának aktualizálása is. Itt elsősorban a célszerűségi szempontokat vették figyelembe. A korábbi munka alapját képező 1970. évi népszámlálás még nem minden esetben tartalmazott teljesen egyértelmű megnevezéseket, ezért helyenként bizonytalansági tényezőkkel kellett számolni. Az 1987. évi népszámlálás pontos és ellenőrzött anyaga azonban jó alapot biztosított a megnevezések felülvizsgálatára.

Ugyancsak megoldásra váró probléma, hogy az egykori Német Demokratikus Köztársaságban egyes tevékenységekre speciális elnevezéseket alkalmaztak, amelyek eltérnek a Német Szövetségi Köztársaságban elterjedt megnevezésektől. A keleti országrészekkel való egyesülés után ezeknek az elnevezéseknek a katalógizálása, a helyes besorolás érdekében, szintén szükségessé vált. Összességében az említett okok miatt 10 300 új megnevezést vettek listára, míg 2800 idejét múlt megnevezést töröltek. Az 1975. évi 22 000-rel szemben az új kiadás ily módon 29 500 foglalkozási megnevezést tartalmaz.

Az 1970-es évektől kezdve a népesség érzékenyebb abban a tekintetben, hogy a hivatalos besorolásoknál, megjelöléseknél az állampolgárok egyenlő jogait vegyék figyelembe. Ebből származott

a női munkavállalóknak az az igénye, hogy a foglalkozási megnevezéseket ne csak férfiakra, hanem nőkre megkülönböztetve is alkalmazzák. Az új rendszer már ennek az igénynek is eleget tesz.

Külön gondot fordítottak a tartalmilag két különböző csoport között határesetet képező, nem egyértelműen besorolható foglalkozásokra. Ilyen esetekben úgy jártak el, hogy a foglalkozást mindkét csoportnál jelölték. Az egyik helyen az mint ténylegesen besorolt foglalkozás szerepelt, a másik helyen pedig negatív elhatárolásként, arra való utalással tüntették fel, hogy hova nem kell besorolni.

Az 1992. évi német foglalkozási osztályozási rendszer józan kompromisszum két egymással ellentétes követelmény — az időbeni összehasonlíthatóság biztosítása és az aktualizálás — között. Arra törekedtek, hogy az 1970-ben és 1975-ben kialakított rendszert ne változtassák meg gyökeresen, de számos részletet módosítsanak az újabb igények szerint. A foglalkozási csoportok jelentős része ily módon három számjegyes mélységig közvetlenül összehasonlítható.

Meg kellett végül oldani a nemzetközi összehasonlítást is. Ennek alapja az 1988-ban elfogadott Nemzetközi Foglalkozási Osztályozási Rendszer (ISCO-88), illetve annak az Európai Közösség igényei szerint kissé átdolgozott változata (ISCO-COM). A német osztályozási rendszer felépítése, módszertani elvei ezektől eltérnek. Az 1992. évi korszerűsített rendszer kidolgozása során azonban tekintettel voltak arra, hogy közelítsék azt a nemzetközi ajánlásokhoz, a hazai gyakorlat érdemi módosítása nélkül. E munka eredményeként lehetővé vált olyan fordítókulcsok készítése, amelyek révén — bizonyos kompromisszumokkal — eleget tehetnek a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Office — ILO), illetve az Európai Közösség Statisztikai Hivatala (EUROSTAT) elvárásainak.

(Ism.: Fóti János)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

AUER, J.—MÜLLER, W.:

A KELET-EURÓPAI ORSZÁGOK ÉS AUSZTRIA ÖSSZEHASONLÍTÁSA, 1990

(ECP: Bilaterale Wirtschaftsvergleiche mit Polen, Ungarn, CSFR, Jugoslawien, Rumänien und Sowjetunion.) — *Statistische Nachrichten*. 1993. 8. sz. 676—684. p.

Az Európai Összehasonlítási Projekt (European Comparison Project — ECP) a nemzetgazdaság

olyan összevont kategóriáinak nemzetközi összehasonlítását kísérli meg, mint például a bruttó hazai termék (Gross Domestic Product — GDP) a végső felhasználási célok szerint tagoltan. A vizsgált országok adatainak átszámításához a külön erre a célra meghatározott „vásárlóerő-paritást” alkalmazzák a valutaárfolyamok helyett. A szerzők a nemzetközi összehasonlítás 1990-re vonatkozó eredményeit: a vásárlóerő-paritást, a volumeninde-

xeket, az árszínvonalat stb. ismertetik Közép- és Kelet-Európa hat országa, valamint Ausztria páronkénti összehasonlítása alapján. E módszert alkalmazva az Európai Közösség (EK) és az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (European Free Trade Association — EFTA) tagországai, valamint Ausztria gazdasági összehasonlítását is elvégezték.

A szerzők röviden ismertetik a vásárlóerő-paritásokon (Purchasing Power Parities — PPP) alapuló vizsgálatok módszertanát. A bruttó hazai termék egy főre jutó reálértékeit a felhasználási kategóriák megfigyelésére alapozva hasonlítják össze. A Nemzetközi Összehasonlítási Projekt (International Comparison Project — ICP), amelyben Ausztria 1975 óta vesz részt, alapgondolata, hogy a valuták hivatalos árfolyamával nem számíthatók át „közös pénznemre” a gazdasági fejlettség fontosabb mutatói. Az árfolyamot ugyanis (a nemzetközi áruforgalom mellett) a tőkemozgások és egyéb tényezők is alakítják, gyakran erős ingadozásokkal. A nemzetgazdaságok végső felhasználásában néhány fontos szolgáltatás pedig egyáltalán nem jelenik meg.

A nemzetközi összehasonlítás ezért a ténylegesen érvényesülő árak mellett kialakult azonos vásárlóerőkre vonatkozik. A vásárlóerő-paritás két összehasonlított ország árai közötti viszonyt adja meg egy meghatározott árukossárra vonatkozóan: kifejezi, hogy mennyi külföldi pénzegység szükséges ahhoz, hogy külföldön éppen olyan mennyiségben vásároljanak megadott összetételű árut, mint amennyit egységnyi belföldi pénzért belföldön megkapnak.

A vásárlóerő-paritás számításához a legfontosabb adatokat az árstatisztikák adják. Az összehasonlításban részt vevő országokban végzett árfigyelésekből éves átlagokat számítottak. Az egyedi árviszonyszámokat a bruttó hazai termék felhasználási tételeivel súlyozzák, például az 1990-es kelet-európai programhoz Ausztria 301 kiadási alapkategóriát határozott meg, amelyek több mint ezer konkrétan megfigyelt árut és szolgáltatást, ún. reprezentánst foglalnak össze.

A cikk felhívja a figyelmet két követelményre: a reprezentánsok legyenek összehasonlíthatók, valamint jellemezzék a felhasználást. Utalnak a két követelmény ütközéseire is. Részletesen vizsgálja a cikk a kelet-európai gazdaságok sajátosságait, és azokat a gyökeres változásokat, amelyek 1990-ben és azt követően az ECP eredményeiben is megmutatkoznak.

Az országpáronként végzett, „csillag” jellegű nemzetközi összehasonlításokban Ausztria központi szerepet tölt be Közép- és Kelet-Európa esetén. Ezen országok összehasonlítása Ausztrián ke-

resztül kapcsolható az Európai Közösség és az EFTA tagországainak összeméréséhez.

A cikk táblái részletezik az 1990-es kétoldali összehasonlítás (Ausztriához viszonyított) eredményeit Lengyelországra, Magyarországra, Romániára, valamint az akkori Csehszlovákiára, Szovjetunióra és Jugoszláviára vonatkozóan. (Megjegyzendő, hogy az Európai Összehasonlítási Projekt hivatalos végeredményei sokoldalúak, és ezek némileg eltérnek az itt közölt kétoldali adatoktól.)

A bruttó hazai termék felhasználásának lakossági fogyasztására 39 kategória indexei állnak rendelkezésre, a bruttó beruházásra 8, a közösségi fogyasztásra, a készletváltozásra és a külgazdaságra 1—1 kategóriát közöl a cikk. Ausztria felhasználási szerkezetét (Laspeyres-index), valamint az egyes kelet-európai országokét (Paasche-index) egyaránt figyelembe vették a bruttó hazai termék egy főre jutó értékének számításában, majd meghatározták a geometriai átlagot (Fisher-index) is.

A kelet-európai országok páronkénti volumenindexeit úgy számítják ki, hogy Ausztriát tekintik bázisnak. Az egy főre jutó GDP osztrák színvonalának 1990-ben Lengyelországban 30,5, Magyarországon 38,0, Romániában 20,6, az egykori Csehszlovákiában 49,8, Szovjetunióban 39,6, Jugoszláviában 34,2 százalékát érték el. A lakossági fogyasztás színvonal-arányai közel állnak ehhez a számsorhoz, viszont a közösségi felhasználás volumenindexei (az előbbi sorrendben: 45,8, 43,3, 18,4, 67,0, 71,1 és 62,7 százaléka az osztrák volumennek) lényegesen nagyobbak, amiben szerepe volt a viszonylag nagyobb arányú katonai, rendőrségi, valamint hírszerzési célú felhasználásnak. A GDP-arányoknál kisebbek viszont a bruttó beruházások volumenindexei (az előbbi sorrendben: 19,2, 20,2, 7,6, 48,3, 52,2 és 13,6 százalék).

A GDP-re kapott adatok alapján egyértelmű, hogy a hivatalos árfolyamokkal alábecsülik a közép- és kelet-európai országok valóságos teljesítményét: a két módon kapott eredmény közötti eltérés 3,7-szeres Lengyelország, 3,2-szeres az egykori Csehszlovákia, 2,5—2,6-szeres Magyarország, illetve Románia, 1,6—1,7-szeres az egykori Szovjetunió és Jugoszlávia egy főre jutó GDP-je esetén.

Lengyelország, Magyarország és az egykori Jugoszlávia esetén az ICP korábbi (1980. és 1985. évi) eredményeivel is összevethetők az 1990-es GDP-adatok.

A cikk elemzi az osztrák schilling vásárlóerejének változását az említett három időpontban a lengyel zlotyhoz a magyar forinthez, valamint a jugoszláv dinárhoz képest. Az utóbbi 10 évben 223-szorosára növekedett a schilling vásárlóereje a len-

gyel valutához, és 2,5-szeresére a magyar forinthez viszonyítva.

Részletes tábla mutatja be a GDP felhasználásának kategóriái szerint a schilling 1990. évi vásárlóerejét a hivatalos árfolyamokkal összevetve. A szerzők kiemelik az árstruktúrákban mutatkozó lényeges eltéréseket a vizsgált 6 ország és Ausztria felhasználásaiban. Megállapítják, hogy annál jobban eltér a vásárlóerő-paritás az árfolyamoktól, minél kevésbé érinti a külkereskedelem a szóban forgó árukat. Magyarország esetében például a hivatalos forintárfolyam 1990-ben 1 : 5,5631 volt, ugyanakkor az építési beruházások relatív vásárlóereje csak 1 : 1,7696, a járművekre viszont 1 : 8,0342, a gépekre és berendezésekre 1 : 5,9613, a villamos és elektronikus beruházási javakra 1 : 5,7485 arány adódott.

A cikk kétféle „árszínvonal-mutatót” ismertet: az egyik Ausztriához viszonyítva számszerűsíti a GDP felhasználásának fontosabb csoportjait, a másik a vásárlóerő-paritást a vizsgált országok megfigyelt „saját” mutatóihoz viszonyítja. Meghatározták például a lakossági fogyasztás árindexét a bruttó hazai termék felhasználása árszínvonalának százalékában: Lengyelországban 87, Magyarországon 84, Romániában 78 százalék, az egykori Csehszlovákiában 92, a Szovjetunióban, Jugoszláviában 90 százalék. Ugyanakkor a bruttó beruházásoké (az előbbi sorrendben) 123, 145, 217, 127, 92 és 158 százalék, a közösségi fogyasztásé 66, 71, 108, 100, 76 és 79 százalék.

A lakossági fogyasztás belföldi árszínvonalához viszonyítva 8 kiadási főcsoport árindexeit is közlik a megfigyelt országokra, eszerint Magyarországon (teljes lakossági fogyasztás = 100) viszonylag olcsók az egészségügyi szolgáltatások (43%), a bérletek és az energiaszolgáltatások (46%), az átlag körüliek az oktatási, képzési, művelődési szolgáltatások (90%), és annál drágábbak a közlekedési, távközlési szolgáltatások (125%), az élelmiszerek és élvezeti cikkek (142%), a lakásfelszerelések (158%), valamint a ruházati cikkek (179%).

A szerzők a vásárlóerő 1991. és 1992. évi alakulására is készítettek becsléseket a közzétett fogyasztóiár-indexekre és a GDP deflátorokra alapozva. Meghatározták a hat ország és Ausztria valutaárfolyamához viszonyított mutatókat is a továbbvezetett adatokkal. Magyarország esetében például 1 schilling 5,5631, 6,400 és 7,1874 forintot ért a hivatalos árfolyam éves átlaga szerint, ugyanakkor a számított vásárlóerő alapján az osztrák valuta egysége 1990-ben 2,1170, 1991-ben 2,7667, 1992-ben 3,2690 forintnak megfelelő árutömeget képviselt.

1991-re és 1992-re a vásárlóerő-paritások Magyarország esetében az 1990-es 1 schilling = 2,1170

forintról 2,7667, majd 3,2690 forintra nőttek. Az egykori Csehszlovákia esetében ugyancsak nőtt a schilling relatív vásárlóereje. Lengyelországban és Romániában a változások üteme ennél jóval gyorsabb volt, a szovjet és az azt követő orosz adatokban pedig nagyságrendi változás figyelhető meg (mindenütt a schilling javára).

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

CARMEL, C.—VIATTE, G.:

„PARLAG ÉV” A MEZŐGAZDASÁGI REFORM HELYETT

(A Fallow Year for Agricultural Reform.) — *OECD Observer*. 1993. június—július. 4—6. p.

A cikk témája annak vizsgálata, hogy milyen előrelépés történt a mezőgazdasági szektor támogatásának csökkentése és a kereslet-kínálat piaci jelzéseken alapuló meghatározásának vonatkozásában a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete (Organization for Economic Cooperation and Development — OECD) országaiban. Az elmúlt években számos országban elkezdtek a reformokat, de hatásuk a piacot vagy a támogatások csökkentését illetően kismértékű volt. A reformok a hazai piacokra koncentráltak, és a támogatások határértékét nem érintették. A közös mezőgazdasági politika reformját 1992-ben határozták el, és 1993/94-től folyamatosan hajtják végre a Közös Piac országaiban. A reform alapvető változásokat eredményez az egyes államok intézkedéseiben, különösen a gabonafélék és az olajos magvak esetében, miközben a szélesebb támogatási rendszert nem érinti.

A politika másik fontos jellemzője a támogatásokat csökkentő reformokkal szembeni erős ellenállás, annak ellenére, hogy az OECD-miniszterek gyakran ismételtetik a támogatások csökkentésének jelentőségét. Eddig csak Ausztrália és Új-Zéland hajtott végre olyan politikai változásokat, amelyek a támogatások jelentős és hosszú távú csökkenését eredményezik. Az OECD-országok közül jelenleg ez a két ország adja a legkevesebb támogatást a termelőknek. A reform-erőfeszítéseknek más országokban nem volt ilyen egyértelmű eredménye. Az előzetes becslések szerint az OECD-ben nyújtott termelői támogatások mértéke 44 százalékos, ami azt mutatja, hogy az az elmúlt három évben alig változott, és alapvetően magasabb, mint az 1979—1986-ra becsült mutató. Abszolút értelemben, 1992-ben 2 százalékkal 180 milliárd dollárra növekedett. Ennek ellenére Kanadában, Finnországban és Svájcban a termelési támogatások mér-

gyel valutához, és 2,5-szeresére a magyar forinthez viszonyítva.

Részletes tábla mutatja be a GDP felhasználásának kategóriái szerint a schilling 1990. évi vásárlóerejét a hivatalos árfolyamokkal összevetve. A szerzők kiemelik az árstruktúrákban mutatkozó lényeges eltéréseket a vizsgált 6 ország és Ausztria felhasználásaiban. Megállapítják, hogy annál jobban eltér a vásárlóerő-paritás az árfolyamoktól, minél kevésbé érinti a külkereskedelem a szóban forgó árukat. Magyarország esetében például a hivatalos forintárfolyam 1990-ben 1 : 5,5631 volt, ugyanakkor az építési beruházások relatív vásárlóereje csak 1 : 1,7696, a járművekre viszont 1 : 8,0342, a gépekre és berendezésekre 1 : 5,9613, a villamos és elektronikus beruházási javakra 1 : 5,7485 arány adódott.

A cikk kétféle „árszínvonal-mutatót” ismertet: az egyik Ausztriához viszonyítva számszerűsíti a GDP felhasználásának fontosabb csoportjait, a másik a vásárlóerő-paritást a vizsgált országok megfigyelt „saját” mutatóihoz viszonyítja. Meghatározták például a lakossági fogyasztás árindexét a bruttó hazai termék felhasználása árszínvonalának százalékában: Lengyelországban 87, Magyarországon 84, Romániában 78 százalék, az egykori Csehszlovákiában 92, a Szovjetunióban, Jugoszláviában 90 százalék. Ugyanakkor a bruttó beruházásoké (az előbbi sorrendben) 123, 145, 217, 127, 92 és 158 százalék, a közösségi fogyasztásé 66, 71, 108, 100, 76 és 79 százalék.

A lakossági fogyasztás belföldi árszínvonalához viszonyítva 8 kiadási főcsoport árindexeit is közlik a megfigyelt országokra, eszerint Magyarországon (teljes lakossági fogyasztás = 100) viszonylag olcsók az egészségügyi szolgáltatások (43%), a bérletek és az energiaszolgáltatások (46%), az átlag körüliek az oktatási, képzési, művelődési szolgáltatások (90%), és annál drágábbak a közlekedési, távközlési szolgáltatások (125%), az élelmiszerek és élvezeti cikkek (142%), a lakásfelszerelések (158%), valamint a ruházati cikkek (179%).

A szerzők a vásárlóerő 1991. és 1992. évi alakulására is készítettek becsléseket a közzétett fogyasztóiár-indexekre és a GDP deflátorokra alapozva. Meghatározták a hat ország és Ausztria valutaárfolyamához viszonyított mutatókat is a továbbvezetett adatokkal. Magyarország esetében például 1 schilling 5,5631, 6,400 és 7,1874 forintot ért a hivatalos árfolyam éves átlaga szerint, ugyanakkor a számított vásárlóerő alapján az osztrák valuta egysége 1990-ben 2,1170, 1991-ben 2,7667, 1992-ben 3,2690 forintnak megfelelő árutömeget képviselt.

1991-re és 1992-re a vásárlóerő-paritások Magyarország esetében az 1990-es 1 schilling = 2,1170

forintról 2,7667, majd 3,2690 forintra nőttek. Az egykori Csehszlovákia esetében ugyancsak nőtt a schilling relatív vásárlóereje. Lengyelországban és Romániában a változások üteme ennél jóval gyorsabb volt, a szovjet és az azt követő orosz adatokban pedig nagyságrendi változás figyelhető meg (mindenütt a schilling javára).

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

CARMEL, C.—VIATTE, G.:

„PARLAG ÉV” A MEZŐGAZDASÁGI REFORM HELYETT

(A Fallow Year for Agricultural Reform.) — *OECD Observer*. 1993. június—július. 4—6. p.

A cikk témája annak vizsgálata, hogy milyen előrelépés történt a mezőgazdasági szektor támogatásának csökkentése és a kereslet-kínálat piaci jelzéseken alapuló meghatározásának vonatkozásában a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete (Organization for Economic Cooperation and Development — OECD) országaiban. Az elmúlt években számos országban elkezdtek a reformokat, de hatásuk a piacot vagy a támogatások csökkentését illetően kismértékű volt. A reformok a hazai piacokra koncentráálódtak, és a támogatások határértékét nem érintették. A közös mezőgazdasági politika reformját 1992-ben határozták el, és 1993/94-től folyamatosan hajtják végre a Közös Piac országaiban. A reform alapvető változásokat eredményez az egyes államok intézkedéseiben, különösen a gabonafélék és az olajos magvak esetében, miközben a szélesebb támogatási rendszert nem érinti.

A politika másik fontos jellemzője a támogatásokat csökkentő reformokkal szembeni erős ellenállás, annak ellenére, hogy az OECD-miniszterek gyakran ismételtetik a támogatások csökkentésének jelentőségét. Eddig csak Ausztrália és Új-Zéland hajtott végre olyan politikai változásokat, amelyek a támogatások jelentős és hosszú távú csökkenését eredményezik. Az OECD-országok közül jelenleg ez a két ország adja a legkevesebb támogatást a termelőknek. A reform-erőfeszítéseknek más országokban nem volt ilyen egyértelmű eredménye. Az előzetes becslések szerint az OECD-ben nyújtott termelői támogatások mértéke 44 százalékos, ami azt mutatja, hogy az az elmúlt három évben alig változott, és alapvetően magasabb, mint az 1979—1986-ra becsült mutató. Abszolút értelemben, 1992-ben 2 százalékkal 180 milliárd dollárra növekedett. Ennek ellenére Kanadában, Finnországban és Svájcban a termelési támogatások mér-

téke 1992-ben jelentősen csökkent, más országokban azonban a támogatások mértéke nagyon magas maradt. A Közös Piac országaiban az összes termelői támogatás csökkent valamelyest 1992-ben. A csökkenés a legtöbb országban főként a termelés mennyiségi változásának a következménye.

A kormányok vonakodnak a fogyasztói támogatások csökkentésétől is. Az 1992. évi fogyasztói támogatások mértéke azt mutatja, hogy a politika továbbra is megadóztatja az OECD-fogyasztókat azáltal, hogy mesterségesen magas árakat állapít meg a mezőgazdasági termékekre. Az OECD területén az összes 1992. évi fogyasztói támogatás 138 milliárd dollár, majdnem 3 százalékkal magasabb, mint az 1991. évi becslés. Mind a farmerek, mind a politikusok az árak csökkentése helyett a termelés irányításával próbálták elérni a feleslegek csökkentését. Ennek eredményeként a piaci mérlegek javultak, mert a többleteltetés csökkent a szükségletekhez viszonyítva, mivel azonban mind az árakat, mind a mennyiségeket adminisztratív módon határozzák meg, nem állítható, hogy ez hatott a piac fejlődésére. A támogatások mértéke még nagyobb ott, ahol a termelés irányítását széles körben alkalmazzák (például a tejtermékek esetében).

Az OECD-miniszterek által 1987-ben meghatározott reformelvek másik kulcseleme a garantált árártól és egyéb termeléssel kapcsolatos támogatásoktól a direkt jövedelemtámogatás felé való eltávolodás volt. A fejlődés ezen a területen általában reményt keltő, számos ország elmozdult az ártámogatástól a közvetlen kifizetések irányába. Ez a helyzet például a Közös Piacban, ahol az 1992. évi reform eredményeként a gabonafélék és az olajos magvak árát az előző időszak bevetett területe alapján jelentősen csökkentik, a veszteséget pedig közvetlen kifizetéssel kompenzálják. A legutóbbi becslések szerint azonban a termelők támogatásának 79 százalékát a piaci árak támogatása teszi ki. Az eddig elhatározott politikai változásoknak nem volt érezhető hatása a támogatásokra.

A következő években a környezetvédelmet mind jobban és jobban integrálják az OECD politikájába. Ez szükségessé teszi a mezőgazdasági szektorra vonatkozó környezetvédelmi mutatók fejlesztését. Az 1993. évi OECD-jelentés már kísérletet tesz erre.

A kereskedelmi politikában vagy nem volt reform, vagy csak igen kis mértékű volt. Az Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény (General Agreement on Tariffs and Trade — GATT) uruguay-i fordulójában a mezőgazdaság nagyobb szerepet kapott, mint a korábbiakban, azonban a mezőgazdasággal és számos kulcsszektorral kapcsolatos érzékenység megnehezítette a tárgyalások lezá-

rását. Mivel újabb GATT-határidő múlt el a végső megegyezés nélkül, az 1993. évi jelentés üzenete, hogy egyre kevesebb és kevesebb a mentség a reformok késleltetésére. A jelenlegi politika következtében növekednek az elvonások az OECD adófizetőitől és fogyasztóitól. Az ezzel kapcsolatos közgazdasági torzulások következtében hosszú távon kisebb a növekedés üteme és alacsonyabb a foglalkoztatottság a gazdaság egészében. A támogatások mértéke és módja a környezetkárosító termelést ösztönzi. Folytatódik a mezőgazdaság és a mezőgazdasági export támogatása, ami a feszültségeket tovább növeli. Az OECD-országok világpiaci politikájuk következtében továbbra is újabb költségeket hárítanak a nem OECD-országokra. Ezek a tényezők kikényszerítik a reformfolyamatok elmélyítését és kiszélesítését ott, ahol már megkezdődtek, és elkezdését azokban az országokban, amelyek eddig a korábbi helyzet megőrzését támogatták.

(Ism.: Szemán Zsuzsa)

LHOMEL, E.:

ROMÁNIA GAZDASÁGI HELYZETE 1992—1993-BAN

(La situation économique roumaine en 1992—1993: des dérapages inquiétants.) — *Le courrier des pays de l'Est*. 1993. június—július. 59—70 p.

Az 1992-es évhez hasonlóan Románia 1993. első félévi gazdasági eredményei is súlyos visszaesérről tanúskodnak, és nem kecsegtetnek közeli fellendüléssel. Az infláció mértéke, a pénzügyi stabilitás hiánya, a költségvetési hiány növekedése kérdésessé teszik a makrogazdaság stabilizálását célzó jelenlegi politika sikerét. Bár a magánszektor jelentősen fejlődik, és bizonyos eredmények vannak a külföldi befektetések területén is, ugyanakkor a nagy iparvállalatok privatizációja egyelőre igen lassan halad.

Az ország meglehetősen gyenge teljesítményeinek legújabb következményei a Nemzetközi Valuta Alap (International Monetary Fund — IMF) által Romániának szánt harmadik készletli hitel folyósításáról szóló tárgyalások elhalasztása, valamint a 400 millió dolláros világbanki hitel egy részének (180 millió dollár) felfüggesztése. Románia ugyanis az 1992-re kitűzött fő célokat (az export növekedése, a költségvetési deficit csökkentése, a valutaárfolyamok stabilizálása) nem tudta teljesíteni, és az 1993. I. félévi eredmények sem mutatnak lényeges javulást. A különösen sikertelen 1992-es évben a bruttó nemzeti termék (Gross National Product — GNP) 36 százalékkal maradt az 1987. évi alatt.

téke 1992-ben jelentősen csökkent, más országokban azonban a támogatások mértéke nagyon magas maradt. A Közös Piac országaiban az összes termelői támogatás csökkent valamelyest 1992-ben. A csökkenés a legtöbb országban főként a termelés mennyiségi változásának a következménye.

A kormányok vonakodnak a fogyasztói támogatások csökkentésétől is. Az 1992. évi fogyasztói támogatások mértéke azt mutatja, hogy a politika továbbra is megadóztatja az OECD-fogyasztókat azáltal, hogy mesterségesen magas árakat állapít meg a mezőgazdasági termékekre. Az OECD területén az összes 1992. évi fogyasztói támogatás 138 milliárd dollár, majdnem 3 százalékkal magasabb, mint az 1991. évi becslés. Mind a farmerek, mind a politikusok az árak csökkentése helyett a termelés irányításával próbálták elérni a feleslegek csökkentését. Ennek eredményeként a piaci mérlegek javultak, mert a többleteltetés csökkent a szükségletekhez viszonyítva, mivel azonban mind az árakat, mind a mennyiségeket adminisztratív módon határozzák meg, nem állítható, hogy ez hatott a piac fejlődésére. A támogatások mértéke még nagyobb ott, ahol a termelés irányítását széles körben alkalmazzák (például a tejtermékek esetében).

Az OECD-miniszterek által 1987-ben meghatározott reformelvek másik kulcseleme a garantált ártól és egyéb termeléssel kapcsolatos támogatásoktól a direkt jövedelemtámogatás felé való eltávolodás volt. A fejlődés ezen a területen általában reményt keltő, számos ország elmozdult az ártámogatástól a közvetlen kifizetések irányába. Ez a helyzet például a Közös Piacban, ahol az 1992. évi reform eredményeként a gabonafélék és az olajos magvak árát az előző időszak bevetett területe alapján jelentősen csökkentik, a veszteséget pedig közvetlen kifizetéssel kompenzálják. A legutóbbi becslések szerint azonban a termelők támogatásának 79 százalékát a piaci árak támogatása teszi ki. Az eddig elhatározott politikai változásoknak nem volt érezhető hatása a támogatásokra.

A következő években a környezetvédelmet mind jobban és jobban integrálják az OECD politikájába. Ez szükségessé teszi a mezőgazdasági szektorra vonatkozó környezetvédelmi mutatók fejlesztését. Az 1993. évi OECD-jelentés már kísérletet tesz erre.

A kereskedelmi politikában vagy nem volt reform, vagy csak igen kis mértékű volt. Az Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény (General Agreement on Tariffs and Trade — GATT) uruguay-i fordulójában a mezőgazdaság nagyobb szerepet kapott, mint a korábbiakban, azonban a mezőgazdasággal és számos kulcsszektorral kapcsolatos érzékenység megnehezítette a tárgyalások lezá-

rását. Mivel újabb GATT-határidő múlt el a végső megegyezés nélkül, az 1993. évi jelentés üzenete, hogy egyre kevesebb és kevesebb a mentség a reformok késleltetésére. A jelenlegi politika következtében növekednek az elvonások az OECD adófizetőitől és fogyasztóitól. Az ezzel kapcsolatos közgazdasági torzulások következtében hosszú távon kisebb a növekedés üteme és alacsonyabb a foglalkoztatottság a gazdaság egészében. A támogatások mértéke és módja a környezetkárosító termelést ösztönzi. Folytatódik a mezőgazdaság és a mezőgazdasági export támogatása, ami a feszültségeket tovább növeli. Az OECD-országok világpiaci politikájuk következtében továbbra is újabb költségeket hárítanak a nem OECD-országokra. Ezek a tényezők kikényszerítik a reformfolyamatok elmélyítését és kiszélesítését ott, ahol már megkezdődtek, és elkezdését azokban az országokban, amelyek eddig a korábbi helyzet megőrzését támogatták.

(Ism.: Szemán Zsuzsa)

LHOMEL, E.:

ROMÁNIA GAZDASÁGI HELYZETE 1992—1993-BAN

(La situation économique roumaine en 1992—1993: des dérapages inquiétants.) — *Le courrier des pays de l'Est*. 1993. június—július. 59—70 p.

Az 1992-es évhez hasonlóan Románia 1993. első félévi gazdasági eredményei is súlyos visszaesérről tanúskodnak, és nem kecsegtetnek közeli fellendüléssel. Az infláció mértéke, a pénzügyi stabilitás hiánya, a költségvetési hiány növekedése kérdésessé teszik a makrogazdaság stabilizálását célzó jelenlegi politika sikerét. Bár a magánszektor jelentősen fejlődik, és bizonyos eredmények vannak a külföldi befektetések területén is, ugyanakkor a nagy iparvállalatok privatizációja egyelőre igen lassan halad.

Az ország meglehetősen gyenge teljesítményeinek legújabb következményei a Nemzetközi Valuta Alap (International Monetary Fund — IMF) által Romániának szánt harmadik készletli hitel folyósításáról szóló tárgyalások elhalasztása, valamint a 400 millió dolláros világbanki hitel egy részének (180 millió dollár) felfüggesztése. Románia ugyanis az 1992-re kitűzött fő célokat (az export növekedése, a költségvetési deficit csökkentése, a valutaárfolyamok stabilizálása) nem tudta teljesíteni, és az 1993. I. félévi eredmények sem mutatnak lényeges javulást. A különösen sikertelen 1992-es évben a bruttó nemzeti termék (Gross National Product — GNP) 36 százalékkal maradt az 1987. évi alatt.

Az 1993 augusztusi előrejelzés erre az évre újabb 9 százalékpontos visszaesést jósol, ami azt jelenti, hogy Románia messze mögötte marad Közép- és Kelet-Európa többi országának.

Az ipari termelés összeomlása, amelyet 1992-ben a 22 százalékos visszaesés jelzett, 1993 első félévében tovább folytatódott. Ráadásul, részben az Európa keleti felét sújtó szárazság, részben a földek privatizációjával összefüggő zavarok eredményeként, a mezőgazdasági termelés is visszaesett. Ezen a téren némi javulás várható, feltéve, hogy az új földtulajdonosok hozzájutnak a vetéshez és aratáshoz szükséges eszközökhöz és pénzügyi forrásokhoz.

A kiskereskedelmi forgalom és a beruházások összege folyamatosan csökken. Az export az 1992. évi enyhe javulás után 1993 első félévében ismét visszaesett, szemben a régió többi országáéval, amelyekben a nyugati kivitel az utóbbi 3 évben állandó növekedést mutat. Ugyanakkor az import némileg nőtt, elsősorban a mezőgazdasági termékek behozatalának szükségessége miatt. A külkereskedelmi mérleg hiánya 1992-ben 1,7 milliárd dollár volt, és várhatóan 1993-ban is meghaladja az 1 milliárdot. A Román Állami Statisztikai Bizottság adatai szerint az export 11,2 százaléka és az import 14 százaléka Németországgal bonyolódik le, míg második helyen Oroszország áll (a román kivitel 9,36 százalékaival és a behozatal 9,8 százalékaival), utána pedig Olaszország és Franciaország következik. Összesen az export 40 százaléka irányul a nyugati országokba.

A román vezetés egyik legnagyobb kudarca, hogy nem képes megzabolázni a mértéktelen inflációt, amely az utóbbi fél évben elérte a havi átlagos 9 százalékot. Az inflációs nyomást fokozza a legfontosabb termékek és az energia ártámogatásának megszüntetése 1993. május 1-jétől, valamint az áruforgalmi adó bevezetése 1993 júliusától. Az 1992. évi 200 százalék után idén 160 százalék körüli infláció várható, ami az IMF-et bizonyos tartózkodásra készíti. A külföldi befektetőket ugyanakkor elriasztja a belső pénzpiac bizonytalansága. A lej 1992-ben végrehajtott többszöri leértékelése után sincs egyensúly a bankok közötti forgalomban alkalmazott árfolyam (1993 júliusában 1 dollár = 780 lej) és a „párhuzamos” pénzpiaci váltási arány (1 dollár = 900 lej) között. A hosszadalmas parlamenti vitát követően 1993 áprilisában végre megszavazott költségvetés által 428 milliárd lejre tervezett és a bruttó nemzeti termék 4 százalékát kitevő költségvetési hiányról hamarosan kiderült, hogy nem tartható, ugyanis a kormány azon optimista feltételezésén alapult, hogy az inflációt vissza lehet szorítani

80 százalékos éves szintre. A költségvetési deficit egyébként már az előző évben is elérte a GNP 4,1 százalékát, amihez hozzájárult a szubvenciók fenntartása, a munkanélküliek segélyezésére szánt összegek növekedése és a vállalatok adósságainak átvállalása.

A makrogazdaság területén mutatkozó sikertelenség elismerése mellett a román vezetők a mikrogazdaságban jelentkező eredményeket hangsúlyozzák. A hivatalos adatok a magánszféra jelentős előretörését mutatják. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez a fellendülés elsősorban az utóbbi 2 év mezőgazdasági privatizációinak az eredménye, ugyanis a korábbi kollektív mezőgazdasági területek 80 százaléka magánkézbe került. A magánszektor pontos statisztikai értékelését egyébként nagymértékben megnehezíti, hogy bizonyos tevékenységek inkább az informális gazdaság terén valósulnak meg, távol minden pénzügyi ellenőrzés lehetőségétől. A nyilvántartás szerint 1990 decembere és 1992 áprilisa között 148 000 magánvállalat jött létre, amelyek 73 százaléka kft., 5,4 százaléka pedig részvénytársasági formában kezdte meg működését. 1993 júliusára ez a szám elérte a 400 ezret: 27 százalékuk termelőtevékenységet folytat, 27 százalékuk kereskedelemmel foglalkozik, 25 százalékuk szolgáltatást végez és 5 százalékuk az építőiparban tevékenykedik. Az Egyesült Nemzetek Európai Gazdasági Bizottsága (EGB) 1992-es jelentése szerint a 3 millió mezőgazdasági magántermelőt is számítva a magánszférában Romániában 4 millió embert foglalkoztatnak (az aktív népesség 35 százalékát). Az Állami Privatizációs Ügynökség igazgatója azonban felhívta a figyelmet arra, hogy a tökehiány, a nehéz gazdasági helyzet és a vezetési tapasztalatok hiánya számos magánvállalkozás megszűnését vonja maga után.

A nagyvállalatok privatizációja már korántsem halad ilyen lendülettel, pedig a kormány kiemelten foglalkozik a szerkezeti átalakítás és a veszteséges vállalatok problémájával. A több mint 6200 privatizálandó vállalat vagyona mintegy 1800 milliárd lej, az alkalmazottak összlétszáma pedig 4,2 millió fő. Az Állami Vagyonkezelő Alap feladata, hogy kijelölje a legnehezebb helyzetben levő, az állami költségvetést leginkább megterhelő vállalatokat. Összesen mintegy száz ilyen vállalat van, elsősorban a kohászat, a vegyipar, a petrokémiai ipar és a gépgyártás területén. Ezek irányítására külön állami ügynökséget kívánnak létrehozni, ami egyes vélemények szerint e vállalatok további mesterséges életben tartását jelentené, legalábbis a csődtörvény és a pénzügyi kényszer tényleges alkalmazásának hiányában. Eközben pedig az ilyen vállalatoknak

nyújtott, több százmillió dollárnyi rendkívül kedvezményes bankhitelek elvonják a pénzt a kisvállalkozók támogatásának lehetőségétől.

1992 decembere óta a munkanélküliség aránya 9—10 százalék körül állandósult, bár területi megoszlása rendkívül egyenlőtlen. Ez az arány a régió többi országához viszonyítva szerénynek mondható. A nyugati szakértők által 1993 végére előrejelzett 13—15 százalékos munkanélküliségi arány természetesen a politikai és társadalmi okok miatt eddig megkímélt ipari mamutvállalatok tervezett átalakítását is számításba vette. Az Állami Vagyonkezelő Alap egyébként 162 kis- és középvállalatot is kijelölt privatizációra úgy, hogy lehetőleg ez az alkalmazottak részvényvásárlásával valósuljon meg. Egyes vállalatok privatizációjában külföldi érdekeltségek is részt vettek, és voltak olyanok is, amelyeket árverésre bocsátottak.

1993 júniusában az országban 26 ezer vegyesvállalat működött. A külföldi befektetések összege elérte a 700 millió dollárt, ami biztató az előző évekhez képest, de elég szerény, ha a román piac nagyságát is figyelembe vesszük. Ez év elején a külföldi befektetőknek nyújtott feltételek heves vitákat váltottak ki, amelyek eredményeként bizonyos ja-

vulás történt. Igaz ugyan, hogy a külföldiek földtulajdon-szerzésére vonatkozó törvénymódosítást nem sikerült elfogadtatni, de a haszon teljes összegének kivételét lehetővé tevő törvényt 1993 májusában megszavazták. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez az intézkedés a lej konvertibilitásának hiánya miatt nem oldja meg azokat a nehézségeket, amelyek a haszon hazatelepítésével kapcsolatban felmerülnek a külföldi vállalkozók előtt. Ráadásul a belső pénzpiaci aránytalanságok újabb leértékelések árnyékát vetítik előre, ami viszont más restriktív intézkedésekkel együtt kedvezőtlen hatással lehet a potenciális befektetők magatartására. Ugyanakkor újabban megszüntették a tízezer dolláros külföldi tőkerésznél kevesebbel rendelkező vállalkozások korábbi adókedvezményeit.

Románia gazdaságának a nyugati befektetések előtti megnyitása a vezetésen belüli heves viták közepette zajlik, miközben hiányoznak a szükséges stabilitás garanciái. A politikai és gazdasági problémák miatti fenntartások ellenére azonban nyilvánvaló, hogy Románia a nyugati szakemberek és befektetők számára továbbra is fontos terület.

(Ism.: Rózsa Gábor)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

ANNUAIRE statistique de poche, 1992. Institut national de statistique. Bruxelles. INS. 1992. VIII, 208 p.

Belgium statisztikai zsebkönyve, 1992.

I—038—C—0030/1992

ANNUAIRE statistique du Luxembourg, 1992. Service central de la statistique et des études économiques. Luxembourg. Statec. 1993. [566] ism. p.

Luxemburg statisztikai évkönyve, 1992.

I—030—B—0006/1992

ANUÁRIO estatístico, 1992. Continente, Açores e Madeira. Annuaire statistique. Instituto Nacional de Estatística. Lisboa. INE. 1992. 336 p.

Portugália statisztikai évkönyve, 1992.

I—035—B—0001/1992

ÅRSBOK för Sveriges kommuner, 1993. Statistical yearbook of administrative districts of Sweden. Stockholm. SCB. 1993. 182 p.

Svédország területi statisztikai évkönyve, 1993.

I—041—C—0230/1993

KEY statistics of Thailand, 1992. National Statistical Office. Bangkok. NSO. 1992. 103 p.

Thaiföld statisztikai jelzőszámai, 1992.

I—058—C—0003/1992/[1]

STATISTICAL yearbook for Asia and the Pacific, 1992. Annuaire statistique pour l'Asie et le Pacifique. Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. Bangkok. UN ESCAP. 1993. XXII, 468 p.

Ázsia és a Csendes-óceáni térség évkönyve, 1992.

I—058—B—0008/1992

STATISTICAL yearbook of the Netherlands, 1993. Netherlands Central Bureau of Statistics. The Hague. CBS. 1993. 567 p.

Hollandia statisztikai évkönyve, 1993.

I—037—B—0001/1993

STATISTICS of world large cities, 1992. Tokyo Metropolitan Government. Tokyo. TMG. 1992. 155, 143 p.

A világ nagyvárosainak statisztikája, 1992.

I—051—C—0075/1992

STATISTISK årsbok. Statistical yearbook of Norway, 1993. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1993. 495 p.

Norvégia statisztikai évkönyve, 1993.

I—040—C—0167/1993

WIRTSCHAFTS- und sozialstatistisches Taschenbuch, 1993. Österreichischer Arbeiterkammertag. Wien. AK. 1993. 585 p.

Ausztria gazdaság- és társadalomstatisztikai zsebkönyve, 1993.

I—002—D—0011/1993

nyújtott, több százmillió dollárnyi rendkívül kedvezményes bankhitelek elvonják a pénzt a kisvállalkozók támogatásának lehetőségétől.

1992 decembere óta a munkanélküliség aránya 9—10 százalék körül állandósult, bár területi megoszlása rendkívül egyenlőtlen. Ez az arány a régió többi országához viszonyítva szerénynek mondható. A nyugati szakértők által 1993 végére előrejelzett 13—15 százalékos munkanélküliségi arány természetesen a politikai és társadalmi okok miatt eddig megkímélt ipari mamutvállalatok tervezett átalakítását is számításba vette. Az Állami Vagyonkezelő Alap egyébként 162 kis- és középvállalatot is kijelölt privatizációra úgy, hogy lehetőleg ez az alkalmazottak részvényvásárlásával valósuljon meg. Egyes vállalatok privatizációjában külföldi érdekeltségek is részt vettek, és voltak olyanok is, amelyeket árverésre bocsátottak.

1993 júniusában az országban 26 ezer vegyesvállalat működött. A külföldi befektetések összege elérte a 700 millió dollárt, ami biztató az előző évekhez képest, de elég szerény, ha a román piac nagyságát is figyelembe vesszük. Ez év elején a külföldi befektetőknek nyújtott feltételek heves vitákat váltottak ki, amelyek eredményeként bizonyos ja-

vulás történt. Igaz ugyan, hogy a külföldiek földtulajdon-szerzésére vonatkozó törvénymódosítást nem sikerült elfogadtatni, de a haszon teljes összegének kivételét lehetővé tevő törvényt 1993 májusában megszavazták. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez az intézkedés a lej konvertibilitásának hiánya miatt nem oldja meg azokat a nehézségeket, amelyek a haszon hazatelepítésével kapcsolatban felmerülnek a külföldi vállalkozók előtt. Ráadásul a belső pénzpiaci aránytalanságok újabb leértékelések árnyékát vetítik előre, ami viszont más restriktív intézkedésekkel együtt kedvezőtlen hatással lehet a potenciális befektetők magatartására. Ugyanakkor újabban megszüntették a tízezer dolláros külföldi tőkerésznél kevesebbel rendelkező vállalkozások korábbi adókedvezményeit.

Románia gazdaságának a nyugati befektetések előtti megnyitása a vezetésen belüli heves viták közepette zajlik, miközben hiányoznak a szükséges stabilitás garanciái. A politikai és gazdasági problémák miatti fenntartások ellenére azonban nyilvánvaló, hogy Románia a nyugati szakemberek és befektetők számára továbbra is fontos terület.

(Ism.: Rózsa Gábor)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálathoz az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

ANNUAIRE statistique de poche, 1992. Institut national de statistique. Bruxelles. INS. 1992. VIII, 208 p.

Belgium statisztikai zsebkönyve, 1992.

I—038—C—0030/1992

ANNUAIRE statistique du Luxembourg, 1992. Service central de la statistique et des études économiques. Luxembourg. Statec. 1993. [566] ism. p.

Luxemburg statisztikai évkönyve, 1992.

I—030—B—0006/1992

ANUÁRIO estatístico, 1992. Continente, Açores e Madeira. Annuaire statistique. Instituto Nacional de Estatística. Lisboa. INE. 1992. 336 p.

Portugália statisztikai évkönyve, 1992.

I—035—B—0001/1992

ÅRSBOK för Sveriges kommuner, 1993. Statistical yearbook of administrative districts of Sweden. Stockholm. SCB. 1993. 182 p.

Svédország területi statisztikai évkönyve, 1993.

I—041—C—0230/1993

KEY statistics of Thailand, 1992. National Statistical Office. Bangkok. NSO. 1992. 103 p.

Thaiföld statisztikai jelzőszámai, 1992.

I—058—C—0003/1992/[1]

STATISTICAL yearbook for Asia and the Pacific, 1992. Annuaire statistique pour l'Asie et le Pacifique. Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. Bangkok. UN ESCAP. 1993. XXII, 468 p.

Ázsia és a Csendes-óceáni térség évkönyve, 1992.

I—058—B—0008/1992

STATISTICAL yearbook of the Netherlands, 1993. Netherlands Central Bureau of Statistics. The Hague. CBS. 1993. 567 p.

Hollandia statisztikai évkönyve, 1993.

I—037—B—0001/1993

STATISTICS of world large cities, 1992. Tokyo Metropolitan Government. Tokyo. TMG. 1992. 155, 143 p.

A világ nagyvárosainak statisztikája, 1992.

I—051—C—0075/1992

STATISTISK årsbok. Statistical yearbook of Norway, 1993. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1993. 495 p.

Norvégia statisztikai évkönyve, 1993.

I—040—C—0167/1993

WIRTSCHAFTS- und sozialstatistisches Taschenbuch, 1993. Österreichischer Arbeiterkammertag. Wien. AK. 1993. 585 p.

Ausztria gazdaság- és társadalomstatisztikai zsebkönyve, 1993.

I—002—D—0011/1993

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

PRAKASA RAO, B. L. S.: Identifiability in stochastic models. Characterization of probability distributions. Boston. Mass. [etc.]. Acad. Press. 1992. XIII, 253 p.

Azonosíthatóság a sztochasztikus modellekben. A valószínűségeloszlások jellemzése.

715621

STATISTICAL notes of Japan. Statistics Bureau Management and Coordination Agency. Tokyo. Stat. Bureau. 1992. 75 p.

Japán statisztikai tevékenységének áttekintése.

471359/46

GAZDASÁGSTATISZTIKA

ALFSEN, K. H.: Environmental indicators. Oslo. CBS. 1992. 67 p.

Norvégia környezeti jelzőszámai.

812945

ELECTRIC sales and revenue. Washington. U.S. Dept. of Energy EIA. 1993. VI, 238 p.

A villamos áram értékesítése és a bevételek, 1991.

I—072—B—0545/1991

ENERGIEBILANZEN, 1988/1989. Energy balance sheets. Luxembourg. EUROSTAT. 1991. 233 p.

Az Európai Közösségek energiamérlege, 1988/1989.

I—030—B—0069/1988—1989

ENERGY statistics of OECD countries. International Energy Agency. Paris. OECD IEA. 1993. 267 p.

Az OECD-országok energiastatisztikája, 1990/1991.

I—033—B—0143/1990—1991

Les ENTREPRISES du commerce en 1990. Résultats de l'enquête annuelle d'entreprise. Paris. INSEE. 1993. 293 p.

Franciaország belkereskedelmi vállalatai, 1990.

I—033—B—0374/1990

The ENVIRONMENT in Europe and North-America. Annotated statistics. New York. UN. 1992. XVII, 366 p.

A környezet állapota Európában és Észak-Amerikában, 1992.

I—072—B—0597/1992

EUROPEAN Community direct investment, 1984—1988. Luxembourg. EUROSTAT. 1991. 199 p.

Az Európai Közösség közvetlen beruházásai.

I—030—B—0201/1984—1988

FAO trade yearbook, 1991. Rome. FAO. 1992. VI, 383 p.

A FAO kereskedelemstatisztikai évkönyve, 1991.

I—032—B—0172/1991

FINANCIAL statistics of selected publicly owned electric utilities, 1991. Energy Information Administration U.S. Department of Energy. Washington. U.S. Dept. of Energy EIA. 1993. VI, 434 p.

Az Egyesült Államok állami tulajdonban levő elektromos műveinek pénzügyi statisztikája, 1991.

I—072—B—0542/1991

FLOWS and stocks of fixed capital, 1964/1989. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1991. 47 p.

Az OECD-országok állóőke-forgalma és -készletei, 1964/1989.

I—033—B—0355/1964—1989

FORBRUKSUNDERSÖKELSE, 1989/1991. Survey of consumer expenditure. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1993. 157 p.

Norvégiai fogyasztói kiadások, 1989/1991.

I—040—B—0124/1989—1991

FOREIGN trade, Australia, 1991—1992. Australian Bureau of Statistics. Canberra. ABS. 1993. IV, 91 p.

Ausztrália külkereskedelme. Export és import, 1991/1992.

I—091—B—0066/1991—1992

FOREIGN trade, Australia, 1991/1992. Australian Bureau of Statistics. Canberra. ABS. 1993. 105 p.

Ausztrália külkereskedelme. Export, 1991/1992.

I—091—B—0042/1991—1992

GOVERNMENT finance statistics yearbook, 1992. International Monetary Fund. Washington. IMF. 1992. 711 p.

A világ országainak állami pénzügyi statisztikai évkönyve, 1992.

I—072—B—0406/1992

HOELLER, P.—DEAN, A.—HAYAFUJI, M.: New issues, new results: the OECD's second survey of the macroeconomic costs of reducing CO2 emissions Paris. OECD. 1992. 51 p.

Az OECD második vizsgálatának új eredményei a széndioxid-kibocsátás csökkentésének makroökonomiai költségeiről.

813188

HUFBAUER, G. C.—SCHOTT, J. J.: North American free trade: issues and recommendations. Institute for International Economics. Washington. IIE. 1992. XV, 369 p.

Észak-amerikai szabadkereskedelem.

715437

INDUSTRY. Manufacturing, 1990. Stockholm. SCB. 1993. 221 p.

Svédország iparstatisztikája, 1990.

I—041—C—0059/1990/1

INDUSTRIE- und Gewerbestatistik, 1991. Wien. ÖStZ. 1992. [6], 259. [21] p.

Ausztria iparstatisztikája, 1991.

I—002—B—0200/1991/1

The INPUT-OUTPUT structure of the Canadian economy: System of national accounts, 1989. Statistics Canada. Ottawa. Stat. Canada. 1993. 223 p.

Kanada gazdaságának input-output szerkezete, az 1989. évben.

I—071—B—0155/1989

INSURANCE and other financial services: Structural trends. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1992. 156 p.

A biztosítás és egyéb pénzügyi szolgáltatások szerkezeti tendenciái az OECD-országokban.

715685

JAHRESSTATISTIK des Aussenhandels der Schweiz, 1992. Hrsg. von der Eidgenössischen Oberzolldirektion. Bern. Eidg. Oberzolldirektion. 1993. 718 p.

Svájc külkereskedelmi statisztikája, 1992.

I—031—A—0009/1992/2

JONES, R.—KING, R.—KLEIN, M.: The Chinese economic area: economic integration without a free trade agreement. Paris. OECD. 1992. 44 p.

A kínai gazdasági övezet: gazdasági integráció szabadkereskedelmi megállapodás nélkül.

813211

LASKI, K.: Transition from command to market economies in Central and Eastern Europe: First experiences and questions. Wien. WIIW. 1992. 24 p.

Átmenet a tervgazdaságból a piacgazdaságba Közép- és Kelet-Európában.

812944

LIBERALISATION of capital movements and financial services in the OECD area. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1990. 125 p.

A tőkemozgások és a pénzügyi szolgáltatások liberalizációja az OECD-országokban.

715684

MANUFACTURING industry Australia, 1990/1991. Australian Bureau of Statistics. Canberra. ABS. 1993. IV, 29 p.

Ausztrália feldolgozóipari statisztikája, 1990/1991.

I-091-B-0067/1991

NATURAL gas annual. Company profiles, 1991. Energy Information Administration. U.S. Department of Energy. Washington: U.S. Dept. of Energy EIA. 1993. VIII, 170 p.

Az Egyesült Államok földgázstatisztikája. A gáztermelő társaságok profilja, 1991.

I-072-B-0524/1991/S

NATURRESSURSER og miljø, 1992. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1993. 144 p.

Norvégia természeti erőforrás- és környezetstatisztikája, 1992.

471658/1992

NEW ZEALAND, 1992/1993. Paris. OECD. 1993. 158 p.

Új-Zéland gazdasági áttekintése, 1992/1993.

I-033-C-0181/1992-1993

PRODUZIERENDES Gewerbe. Beschäftigung, Umsatz und Gerätebestand der Betriebe im Baugewerbe, 1992. Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.]. Kohlhammer. 1993. 114 p.

A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az építőipari üzemek foglalkoztatottsága, forgalma és géppállománya, 1992.

I-004-B-0071/I/1992

PUBLIC information on nuclear energy. Proceedings of an NEA Workshop: Paris, 7-9 Mars 1990. Nuclear Energy Agency. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1991. 335 p.

Tömegtájékoztató az atomenergia kérdéseiről. Konferenciaanyag.

715917

REFORMING the economies of Central and Eastern Europe. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1992. 119 p.

A közép- és kelet-európai országok gazdaságának átalakítása.

715686

ROCZNIK statystyczny handlu wewnętrznego, 1980/1986. Warszawa. GUS. 1988. XIX, 289 p.

Lengyelország belkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1980/1986.

I-022-C-0051/1980-1986

The ROLE of tax reform in Central and Eastern European economies. Centre for Co-operation with European Economies in Transition. Paris. OECD. 1991. 458 p.

Az adóreform szerepe a közép- és kelet-európai gazdaságokban.

813347

ZIENKOWSKI, L.: Services in Central and Eastern European countries. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1991. 54 p.

A szolgáltatóipar a közép- és kelet-európai országokban.

715694

La SITUATION de l'industrie en 1991. Résultats détaillés de l'enquête annuelle d'entreprise. Ministère de l'industrie et du commerce extérieur. Paris. SESSI. 1993. 111, XV p. + 341, XXV p.

Franciaország iparának helyzete. A vállalatok éves felmérésének részletes eredményei, 1991. 1-2. köt.

I-033-B-0453/1991/1-2

SITUATION économique au 1992. Direction générale de la banque des données de l'état. [Antananarivo]. DGBDE. 1992. 83 p.

Madagaszkár gazdasági helyzete, 1992.

I-121-B-0003/1992

The SOVIET agro-food system and agricultural trade: Prospects for reform. Organisation for Economic Co-operation and Development CCEET. Paris. OECD. 1991. 223 p.

A szovjetunióbeli agráripari komplexum és az agrárkereskedelem reformjának lehetőségei.

715693

STATISTICHESKIJJ ezhegodnik Dunajskojj Komisii za 1991 god. Annuaire statistique de la Commission du Danube pour 1991. Dunajskaja Komissija. Budapest. DK. 1993. 172 p.

A Dunabizottság statisztikai évkönyve, 1991.

I-001-B-0598/1991

STATISTICS on occupational wages and hours of work and on food prices: October inquiry results 1990 and 1991. Special supplement to the Bulletin of labour statistics. International Labour Organisation. Geneva. ILO. 1992. XIII, 319 p.

A foglalkoztatottak bér- és munkaidő-statisztikája, és az élelmiszerárak alakulása a világ országaiban, 1990-1991.

I-031-B-0147/M/1990-1991

STATISTIEK van het ondernemingenbestand, 1991. Statistics of enterprises. Centraal Bureau voor de Statistiek. Voorburg [etc.]. CBS. 1991. 31 p.

Hollandia vállalati statisztikája, 1991.

I-037-B-0183/1991

STATISTIKÉ ereuna biomehanias etous. Annual industrial survey for the year 1985. Ethniké Statistiké Ypérsia tés Ellados. Athena. ESYE. 1992. 141 p.

Görögország iparstatisztikája, 1985.

I-049-B-0081/1985

STATISTIQUES financières de l'OCDE, 1991/1992. Supplément méthodologique Organisation de Coopération et de Développement Économiques. Paris. OECD. 1992. 317 p.

Az OECD-országok pénzügyi statisztikája, 1991/1992. Módszertani kiegészítés.

I-033-B-0371/1991-1992

STEEL statistics of developing countries, 1992. International Iron and Steel Institute. Brussels. IISI. 1992. 42 p.

A fejlődő országok acélstatisztikája, 1992.

I-038-B-0221/1992

STERN, V.: Vorgang für Private in der öffentlichen Energieversorgung. Wiesbaden. Karl-Bräuer-Inst. 1992. 87 p.

A magánszemélyek elsőbbsége a központi energiaellátásban a Német Szövetségi Köztársaságban.

715436

STRATEGIC industries in a global economy: policy issues for the 1990s. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1991. 106 p.

Stratégiai iparágak a világ gazdaságában.

715691

SVEITARSJÓDAREIKNINGAR, 1989. Local government finances. Reykjavík. Hagstofa Islands. 1993. 184 p.

Izland önkormányzati pénzügyei, 1989.

I—039—C—0057/1989

The *TAX/BENEFIT* position of production workers, 1988/1991. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OCDE. 1992. 279 p.

A termelőmunkások adó- és jövedelmi helyzete az OECD-országokban, 1988/1991.

472246/1988—1991

BLOMMERSTEIN, H.—MARRESE, M.: Transformation of planned economies: property rights reform and macroeconomic stability. Organisation for Economic Co-operation and Development CCEET. Paris. OECD, 1991. 126 p.

A tervgazdaságok átalakulása.

715669

TRENDS in developing economies, 1991. The World Bank. Washington. World Bank. 1992. V, 599 p.

A fejlődő országok gazdasági trendjei, 1992.

I—072—B—0600/1992

UBEZPIECZENIA majatkowe i osobowe, 1990. Warszawa GUS. 1990. XII, 40 p.

Lengyelország vagyon- és személybiztosítása, 1990.

I—022—C—0026/1990

VERSLUNARSKYRSLUR, 1991. External trade. Reykjavík. Hagstofa Íslands. 1992. 521 p.

Izland külkereskedelme, 1991.

I—039—C—0055/1991

The *WORLD* Bank. Annual report, 1992. Washington. World Bank. 1992. 260 p.

A Világbank éves jelentése, 1992.

470246/1992

ZIVILLUFTFAHRT in Österreich, 1992. Wien. ÖStZ. 1993. 153 p.

Ausztria polgári légiforgalma, 1992.

I—002—B—0211/1992

TÁRSADALOMSTATISZTIKA — EGÉSZSÉGÜGY — KULTÚRSTATISZTIKA

BERICHT über das Gesundheitswesen in Österreich im Jahre 1991 Bundesministerium für Gesundheit und Umweltschutz in Zusammenarbeit mit dem Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien. ÖStZ. 1993. 63, 269 p.

Jelentés Ausztria egészségügyi helyzetéről, 1991.

I—002—B—0179/1991

BILDUNG und Kultur. Hochschulstatistische Kennzahlen 1980/1990. Statistisches Bundesamt. Stuttgart. Metzler-Poeschel. 1993, 246 p.

A Német Szövetségi Köztársaság oktatásügye és művelődésügye. A felsőoktatás mutatószámai, 1980/1990.

I—004—B—0323/1980—1990

BOWITZ, E.: Offentlige stønader til husholdninger: En økonomisk undersøkelse og modellanalyse. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1992. 119 p.

Költségvetési támogatások a háztartásoknak. Norvégia.

813333

EDUCATION statistics for the United Kingdom. 1992. Department of Education and Science [etc.]. London. HMSO. 1993. III, 95 p.

Nagy-Britannia oktatásstatisztikája, 1992.

I—036—B—0258/1992

JUGENDWOHLFAHRT, 1990/91. Wien. ÖStZ. 1993. 79 p.

Az osztrák ifjúság szociális gondozási statisztikája, 1990/91.

I—002—B—0216/1990—1991

RESEARCH in social stratification and mobility: A research annual, 1992. Greenwich. Conn. [etc.]. Jai Press. 1992. XIII, 347 p.

A társadalmi rétegződés és mobilitás kutatása. Kutatási évkönyv. 1992.

471602/11

Das *SCHULWESEN* in Österreich: Schuljahr, 1991/92. Wien. ÖStZ. 1993. 299 p.

Ausztria oktatásügye, 1991/92.

I—002—B—0226/1991—1992

STATISTICHE della previdenza della sanità e dell'assistenza sociale, 1989/1990. Istituto Centrale di Statistica. Roma. ISTAT. 1993. 184 p., [6] t.

Olaszország társadalombiztosítási és egészségügyi ellátási statisztikája, 1989/1990.

I—032—C—0204/30

TRYGDESTATISTIKK: Enslige forsørgere, 1988/1990. National insurance: single parents. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1992. 84 p.

Norvégia társadalombiztosítási statisztikája: csonka családok, 1988/1990.

I—040—B—0143/1988—1990

WORLD development report. Investing in health: Executive summary, 1993. World Bank. New York [etc.]. Oxford Univ. Press. 1993. VI, 23 p.

Jelentés a fejlődésnek a környezetre gyakorolt hatásairól. Egészségügyi beruházások, 1993.

I—072—C—0433/1993/S

ZAKBOEK onderwijsstatistiek: Onderwijs cijfergevoel, 1992. Pocketbook educational statistics. Centraal Bureau voor de Statistiek. 's-Gravenhage. CBS. 1993. 123 p.

Hollandia oktatásstatisztikai zsebkönyve. Adatok az 1992. évről.

I—037—C—0072/1992

DEMOGRÁFIA

13 *CENSIMENTO* generale della popolazione e delle abitazioni 20. ottobre 1991. Popolazione legale. Istituto Nazionale di Statistica. Roma. ISTAT. 1993, 300 p.

Olaszország 13. népszámlálása és lakásösszeírása, 1991. október 20. Állandó népesség.

I—032—B—0276/[2]

BEFOLKNINGSSTATISTIK, 1992. Population statistics. Foikmängden efter kön, ålder och medborgarskap m m. Stockholm. SCB. 1993. 203 p.

Svédország népesedésszatisztikája, 1992.

I—041—B—0112/1992/3

BEFOLKNINGSSTATISTIKK Population statistics. Endringstal for kommunar. 1991/1993. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå, 1993. 55 p.

Norvégia népesedésszatisztikája, 1991/1993.

I—040—B—0123/1993/1

- BEFOLKNINGSSTATISTIKK*, 1992. Population statistics. Folkemengd 1. Januar. 1992. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1993. 150 p.
Norvégia népesedésszistikája, 1992.
I—040—B—0123/1993/2
- BIRTHS*, Australia, 1992. Australian Bureau of Statistics. Canberra. ABS. 1993. III, 22 p.
A születések alakulása Ausztráliában, 1992.
I—091—B—0064/1992
- DECROLY, J.-M.—VANLAEK, J.*: Atlas de la population européenne. Bruxelles. Éd. de l'Univ. de Bruxelles. 1991. 172 p.
Európa népességi atlasza.
813145
- EINWOHNERZAHLEN* am 1992. Gemeinden, Kreise und Regierungsbezirke in Bayern. Bayerischen Landesamt für Statistik und Datenverarbeitung. München. BLSD. 1993. 61 p.
Bajorország népességszáma községek, kerületek és közigazgatási körzetek szerint 1992-ben.
I—006—B—0076/1992/1
- ENCUESTA* demográfica y de salud familiar, 1991/1992. Instituto Nacional de Estadística. Lima. INE. Columbia, Md. IRD. 1992. XXX, 254 p.
Perui családok demográfiai és egészségügyi állapot szerinti felmérése, 1991/1992.
I—084—B—0008/1991—1992
- ESTATÍSTICAS* demográficas. Continente, Açores e Madeira, 1992. Statistiques démographiques. Instituto Nacional de Estatística. Lisboa. INE. 1993. 199 p.
Portugália demográfiai évkönyve, 1992.
I—035—B—0058/1992
- The *FOLLOW-UP* method in demographic sample surveys. An approach to measuring fertility, mortality and migration. New York. UN. 1992. IX, 148 p.
A követéses módszer a demográfiai mintavételes vizsgálatokban.
813143
- GESUNDHEITSWESEN*, Todesursachen in Deutschland. 1991. Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.]. Kohlhammer, 1993. 121 p.
A Német Szövetségi Köztársaság egészségügye. Halálokok, 1991.
I—004—B—0188/1991/2
- INTEGRATING* development and population planning in India. New York. UN. 1992. X, 75 p.
A gazdasági fejlődés és a népesedéspolitikai összehangolása Indiában.
813215
- The *POPULATION* Council. Annual report, 1992. New York. PC. 1993. 136 p.
A Population Council éves jelentése, 1992.
471567/1992
- TUARASCAIL* ar staidreamh beatha 1990. Report on vital statistics. Central Statistics Office. Dublin. CSO. 1993. 263 p.
Irország népmozgalmi statisztikája, 1990.
I—036—B—0352/1990
- UNFPA*. Report of the United Nations Fund for Population Activities, 1992. New York. UNFPA. 1993. 68 p.
Az UNFPA éves jelentése, 1992.
471571/1992
- VITAL* statistics Japan, 1991. Statistics and Information Department Ministry of Health and Welfare. Tokyo. MHW, 1993. 445, 507, 601 p.
Japán népmozgalmi statisztikája, 1991.
I—051—C—0024/1991/1—3
- VITAL* statistics of the United States. Mortality, 1989. Hyattsville, Md. DHHS. 1992. VI, 713, 31 p.
Az Egyesült Államok népmozgalmi statisztikája, 1989. Halandóság.
I—072—B—0157/1989/2/B
- WHITE, J. M.*: Dynamics of family development. A theoretical perspective. New York [etc.]. Guilford Press. 1991. XVII, 254 p.
A családfejlődés dinamikája.
715564